

HRISZTOVA-GOTTHARDT HRISZTALINA – T. LITOVKINA ANNA –
BARTA PÉTER – VARGHA KATALIN

A KÖZMONDÁSFERDÍTÉSEK MA:
ÖT NYELV ANTIPROVERBIUMAINAK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA

Wolfgang Miedernek, barátunknak és mentorunknak

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 203.

HRISZTOVA-GOTTHARDT HRISZTALINA – T. LITOVKINA ANNA –
BARTA PÉTER – VARGHA KATALIN

A KÖZMONDÁSFERDÍTÉSEK MA:
ÖT NYELV ANTIPROVERBIUMAINAK
NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2018

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 203.

Sorozatszerkesztő
KISSS GÁBOR

Lektorok
ALEKSA VARGA MELITA
FEDOSZOV OLEG

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-409-149-3

© A szerzők, 2018
© TINTA Könyvkiadó, 2018

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szabó Mihály
Műszaki szerkesztő: Fancsek Krisztina
Borítóterv: Temesi Viola

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	9
BEVEZETÉS	13
A kutatás háttere és terminológia	13
Az antiproverbiumok megjelenése	16
A leggyakrabban ferdített közmondások	17
Nemzetközileg elterjedt antiproverbiumok	19
I. FORMAI VÁLTOZÁSOK A KÖZMONDÁSOKBAN: A BŐVÍTÉS, A SZŰKÍTÉS ÉS A CSERE MINT FERDÍTÉSI MÓD	21
I.1. Bővítés	21
I.1.1. Egy hang hozzáadása	22
I.1.2. Két vagy három hang hozzáadása	22
I.1.3. Egy szó hozzáadása	23
I.1.4. Egy szóval hosszabb, de egy tagmondatnál rövidebb elem hozzáadása.....	25
I.1.5. Egy vagy több tagmondat terjedelmű megjegyzés hozzáfűzése	26
I.1.6. Wellerizmus	29
I.1.7. „Tom Swifty”	31
I.1.8. Egy vagy több különálló mondat hozzáadása	33
I.1.9. Bővítés a közmondás előtt és mögött	35
I.1.10. Írásjel betoldása	37
I.2. Szűkítés	37
I.2.1. Egy hang kihagyása	37
I.2.2. Két vagy három hang kihagyása	38
I.2.3. Egy szó kihagyása	38
I.2.4. Két vagy három szó kihagyása	40
I.2.5. Eredeti közmondás csonkítása	40
I.2.6. Puszta utalás az eredeti közmondásra	42
I.2.7. Írásjel kihagyása	43
I.3. Csere	43
I.3.1. Két hang vagy hangcsoport felcserélése egy közmondáson belül	43
I.3.2. Két szó felcserélése egy közmondáson belül	44
I.3.3. Írásjel megváltoztatása	47
I.3.4. Egyetlen hang cseréje	47
I.3.5. Két hang megváltoztatása	48
I.3.6. Egy szó megváltoztatása	49

I.3.7. Egy szó cserélése több szóra	55
I.3.8. Két szó cseréje	56
I.3.9. A közmondás második felének cseréje	59
I.3.10. A közmondás első felének cseréje	61
I.4. Közmondás-összevonás	62
I.4.1. A közmondás-összevonásban leggyakrabban használt közmondások	62
I.4.2. Két proverbium összevonása	64
I.4.2.1. Az egyik közmondás első felének és a másik közmondás második felének összevonása	64
I.4.2.2. Két közmondás első felének összevonása	67
I.4.2.3. Két közmondás második felének összevonása	68
I.4.2.4. Egy egész közmondás és egy közmondásrész összevonása	68
I.4.2.5. Két teljes közmondás összevonása	70
I.4.2.6. Közmondások és szólások összevonása	71
I.4.3. Kettőnél több proverbium összevonása	72
I.4.4. Szillogizmus	73
II. NYELVI HUMOR AZ ANTIPROVERBIUMOKBAN	75
II.1. A szorosabb értelemben vett szójáték	76
II.1.1. Paronomázia az antiproverbiumokban	76
II.1.1.1. Egy vagy két hang cseréje, betoldása vagy elhagyása	76
II.1.1.2. Más változtatások egy-két hanggal	79
II.1.1.3. Egy szó cseréje	82
II.1.1.4. Szexualitásra történő utalás	84
II.1.2. Poliszémia és homonímia az antiproverbiumokban	84
II.1.2.1. A legnépszerűbb közmondások és többjelentésű szavak	85
II.1.2.2. Szexualitásra történő utalás	87
II.1.3. Homofónia az antiproverbiumokban	89
II.1.4. A szójáték további típusai	90
II.1.4.1. Játék az idegen nyelvekkel	90
II.1.4.1.1. Mely nyelvből származnak a kölcsönzött elemek?	91
II.1.4.1.2. Jelentésen alapuló társítás	94
II.1.4.2. Tulajdonnevet érintő szójáték	95
II.1.4.3. A szóhatár megváltoztatása	96
II.1.4.3.1. A szavak számának megváltoztatása	96
II.1.4.3.2. Linking pun	97
II.1.4.4. Dupla (kettős) szójáték	98
II.2. A nyelvi humor egyéb eszközei az antiproverbiumokban	101
II.2.1. Szó- és hangismétlés	101
II.2.2. Rím	108
II.2.3. Metafora	111
II.2.4. A nyelvi humor további eszközei	113
ÖSSZEGZÉS	119
Lehetséges jövőbeli kutatási irányok	123

IRODALOM	127
NYOMTATOTT FORRÁSOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZÓTÁRAK	136
INTERNETES FORRÁSOK	140
1. SZ. MELLÉKLET AZ ÖT VIZSGÁLT NYELVBEN LEGGYAKRABBAN FERDÍTETT KÖZMONDÁS VIZUÁLIS ÁBRÁZOLÁSA	143
2. SZ. MELLÉKLET MIND AZ ÖT NYELVBEN SZEREPLŐ ANTIPROVERBIUMOK	148
3. SZ. MELLÉKLET MIND AZ ÖT NYELVBEN SZEREPLŐ WELLERIZMUS	155

ELŐSZÓ

A proverbiumokat, vagyis a közmondásokat és szólásokat vélhetően soha nem tekintették szentnek és sérthetetlennek, ezért velük együtt megjelent a ferdítésük is. Ez utóbbi egyaránt adathozható az antikvitásban, a középkorban és a rákövetkező korszakokban is. Az elferdített közmondás vagy szólás mint műfaj tehát nem napjaink találmánya, de az utóbbi néhány évtizedben különösen gyorsan terjedt, elsősorban a tömegmédiá és az internet hatására. A jelenség gyorsan felkeltette a nyelvészek és folkloristák érdeklődését, akik elkezdték a tudományos vizsgálatát.

E kötet az elferdített proverbiumok, az úgynevezett antiproverbiumok (részletesen lásd a Bevezetésben) egy szűkebb csoportjával, nevezetesen a közmondásalapú ferdítésekkel foglalkozik. A szólásokat csupán annyiban vizsgáljuk, amennyiben közmondáshoz kapcsolódnak.

E kötet keretében az öt nyelvből (magyar, angol, német, francia és orosz) származó antiproverbiumokat több szempontból vizsgáljuk. Előbb a közmondásferdítés formai változatainak tipológiáját adjuk, összehasonlítva a különböző nyelvekben alkalmazott ferdítési megoldásokat, ezt követően tartalmi szempontot követve a szójáték, nyelvi humor különböző típusainak megjelenését vizsgáljuk a szövegekben.

A szövegek és a változtatási módok összehasonlító vizsgálata során a következő korszakokra támaszkodtunk:

- a magyar antiproverbiumok mintegy 7000 szöveget tartalmazó adattára, melyet T. Litovkina Anna és Vargha Katalin közösen állított össze (az adattár egy része napvilágot látott két kötet formájában [az egyik két kiadásban jelent meg]: T. Litovkina–Vargha 2005a, 2005b, 2006);
- az angol nyelvű szövegek (kb. 6000 ferdítés) elsősorban amerikai és brit írott forrásokból származnak, és szintén megtalálhatók két nyomtatott gyűjteményben, Wolfgang Mieder és T. Litovkina Anna összeállításában (Mieder–Tóthné Litovkina 1999; T. Litovkina–Mieder 2006);
- a német nyelvű szövegek forrásai főleg Wolfgang Mieder gyűjteményei (1983, 1985, 1989b, 1998, 2014, 2017), emellett Gossler könyve (2005), valamint Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina által összegyűjtött példák az internetről;
- a francia antiproverbiumok Barta Péter több mint 1800 tételt tartalmazó adattarából valók, többségük lelőhelye az internet, valamint Philippe Mignaval könyve (2004);
- az orosz szövegek Harry Walter és Valerij Mokienko két antiproverbiumgyűjteményéből származnak (Walter–Mokienko 2001, 2005); többségük az internetről való;
- gyűjtés adatközlőktől (szóban vagy írásban); ilyenkor lábjegyzetben szerepel az adatközlő neve, a gyűjtés éve, esetleg a gyűjtő neve, valamint zárójelben: személyes közlés.

A kötet két fő részét a vizsgálat szempontjainak megfelelően különítettük el egymástól. A könyv első részében az antiproverbiumok létrehozása során alkalmazott három fő ferdítési módot vesszük górcső alá, nevezetesen a bővítést, a szűkítést és a cserét. Ezt követően rátérünk az igen gyakran előforduló közmondás-összevonásra (vegyülésre). A könyv második részében az antiproverbiumokban megjelenő nyelvi humor kerül a vizsgálat fókuszába. Először az antiproverbiumokban megfigyelhető szójátékok széles palettáját mutatjuk be: a paronomáziát, poliszémiát, homonímiát, homofóniát, valamint a szójáték egyéb, ritkábban előforduló típusait, mint az idegen nyelvekkel való játékot, a tulajdonnevet érintő szójátékot, a szóhatár megváltoztatását és a dupla szójátékot. Ezután pedig szemügyre vesszük a nyelvi humor egyéb eszközeit is, amelyek alkalmazása újabb és újabb antiproverbiumok születéséhez vezet, nevezetesen a hang- és szóismétlést, a rimet, a metaforát, a helyesírási és nyelvtani vétséget, a szófajváltást, a hangutánzást, a halandzsát, az abszurd szillogizmusokat stb. Az összegzés után a kötetet az *Irodalom*; a *Nyomtatott források, gyűjtemények, szótárak* jegyzéke, valamint az *Internetes források* jegyzéke zárja. Az adatközlőkről nem állítottunk össze külön listát, mivel a lábjegyzetben közölt adatokhoz képest ez nem nyújtott volna többletinformációt. Kötetünket képmelléklet zárja, amelyben az internetről származó példákat mutatunk be az alábbi három kategóriának megfelelően: az egyes nyelvekben leggyakrabban ferdített közmondás vizuális ábrázolásai (ld. 1. sz. melléklet); a mind az öt nyelvben megtalálható antiproverbiumok képes megjelenítése (ld. 2. sz. melléklet); valamint a mind az öt nyelvben ismert wellerizmust illusztráló képek (ld. 3. sz. melléklet).

Az internetről származó nyelvi adatokat 2001 és 2017 között gyűjtöttük, az egyes adatok utolsó letöltési idejének megadásától eltekintettünk.

Törekedtünk rá, hogy valamennyi jelenségre olyan magyar, angol, német, francia és orosz példákat hozzunk, ahol a ferdített és az eredeti közmondás csak a kérdéses ferdítési módban tér el. Néha azonban csak olyan példát találtunk, amelyben egyszerre több mód kombinációja figyelhető meg.

Az antiproverbiumok után minden esetben megadjuk a közmondás eredeti formáját kapcsos {} zárójelben.

A nyelvi adatok kurzívval szerepelnek, az idegen nyelvűek a nyelv megjelölésével (angol: ang.; francia: fr.; német: ném.; orosz: or.); a ferdített és az eredeti szövegekben egyaránt aláhúzással jelöljük a megváltoztatott részeket.

Az idegen nyelvű szakirodalmi idézeteket a kötet szerzőinek fordításában közöljük.

A kötet a Nemzetközi Folklórlingvisztikai Kutatócsoport négy alapító tagja többéves közös munkájának az eredménye. A Kutatócsoport 2006-ban alakult meg Budapesten, azzal a céllal, hogy nyelvészeti szempontból is vizsgáljon egyes kisepikai prózaműfajokat, elsősorban proverbiumokat, antiproverbiumokat és vicceket. Több hazai és nemzetközi konferencián közzöltük a kutatási eredményeinket, továbbá a társszerzők tollából több közös cikk született a közmondásferdítések formai változatairól, valamint a szójátékról a magyar, angol, német, francia és orosz nyelvű antiproverbiumokban (ld. Barta et al. 2008, 2009a; Hrisztova-Gotthardt et al. 2007, 2008; T. Litovkina–Barta–Hrisztova-Gotthardt–Vargha 2008; T. Litovkina Anna et al. 2013; Vargha et al. 2007; angolul ld. T. Litovkina et al. 2007; T. Litovkina–Vargha–Barta–Hrisztova-Gotthardt 2008; franciául ld. Barta et al. 2009b; németül ld. Hrisztova-Gotthardt–T. Litovkina–Vargha–Barta 2009). Ez a kötet a magyar nyelven megjelent hét fent említett írásunkon alapszik. A kollaborációban született eredményeket kiegészítettük témájukban idevágó egyéni

munkáinkból. Ezek közül csak néhányat említünk. Az angol nyelvű antiproverbiumok elferdítésének kedvelt módjairól ld. Tóthné Litovkina 1999a, 1999b; T. Litovkina 2004, 2005a; 2006a, 2006b, 2007a, 2007b, 2009a, 2009b, 2011c, 2014b, 2015a; a magyar közmondás-ferdítések rendszerezéséről ld. Vargha 2004; T. Litovkina–Vargha 2004, 2012; Vargha–T. Litovkina 2007b, 2013; az orosz nyelvű antiproverbiumoknál használatos ferdítési módokról ld. T. Litovkina 2014g; T. Litovkina–Fedoszov 2015; az orosz nyelvű antiproverbiumok elferdítésének szokásos módjairól (összevetve az angol nyelvű közmondás-paródiákkal) ld. T. Litovkina 2006a, 2007c; a francia nyelvű antiproverbiumok ferdítési módjairól ld. Barta 2005, 2005–6, 2006, 2007a, 2007b.

BEVEZETÉS

A kutatás háttere és terminológia

A kötet témáját adó *antiproverbium* fogalom és annak elnevezése is Wolfgang Miedertől származik. Mieder vezette be a német *Antispruchwort* (vö. Mieder 1983; 1985; 1989b; 1998) és az angol *anti-proverb* (vö. Mieder–Tóthné Litovkina 1999; T. Litovkina–Mieder 2005: 150–176; 2006) kifejezést, amely „általános megjelölése azoknak a szövegeknek, melyek a hagyományos proverbiumokat innovatív módon átalakítják, vagy reagálnak rájuk” (Mieder 1983: VII–X). Mielőtt azonban rátérnénk a jelenség nemzetközi kutatására és terminológiájára, röviden szólni kell az *antiproverbiumok* kiindulópontjául szolgáló *proverbiumokról*.

A parömiológia – a proverbiumokat vizsgáló tudomány – nagy múltra tekint vissza, és története során mindig sok vita folyt arról, hogy mi legyen vizsgálata tárgya, és milyen módszerekkel vizsgálja azt.¹ Már-már több a definíció, mint a proverbium (Mieder 1991b: 152). Itt mindenekelőtt rögzíteni kell, hogy az antiproverbium meghatározásánál milyen proverbiumfogalomra támaszkodunk: „A tágan értelmezett szóláshagyomány darabjait *proverbium*nak nevezzük. Ide tartozik minden olyan alkotás, amely egy találó kifejezésnél vagy mondatnál nem tartalmaz többet, és e kereteken belül kifejezi a maga mondanivalóját” (Voigt 1998: 304). Ezen belül változó a közmondások és szólások elkülönítése; a kettő közül az előbbit kell pontosabban meghatározunk, mivel kötetünkben a közmondásalapú ferdtések állnak a vizsgálat középpontjában.

A szakirodalom több közmondás-definíciót ismer; ezek különböző szempontból és eltérő módon határozzák meg a közmondást, egy pontban azonban egyetértenek: a közmondások több évszázadon át gyűjtött, általánosnak vélt tapasztalatoknak és életbölcseiségeknek rövid és (gyakran) metaforikus megfogalmazását szolgálják (vö. Röhrich–Mieder 1977: 1–3; Barta 1995; T. Litovkina–Mieder 2005: 13–15; Hrisztova-Gotthardt 2010: 22–25). Azonban a közmondások történetileg változnak, egyesek kikopnak a használatból, és közben újak keletkeznek. A változatok egy formájának tekinthetjük az antiproverbiumokat, melyek a proverbiumokkal szemben fogalmazódnak meg. Míg a proverbiumok „legtöbbször átlagembereknek, egy adott közösségen belül tipikus [...] egyéneknek a világképét fejezik ki” (Szemerényi 1988: 217), az antiproverbiumok rendszerint megmaradnak az egyedi alkotás szintjén, kevés válik közülük egy nagyobb közösségben általánosan ismertté.

Kérdés, hogy milyen mértékű változtatásnál beszélhetünk antiproverbiumról. A proverbiumok rögzített szövegeinek kismértékű megváltoztatása a használat során – akár a köz-

¹ Néhány újabb összefoglalás: Mieder 1991b; Voigt 1998, 2013; Hrisztova-Gotthardt 2010; Hrisztova-Gotthardt–Aleksa Varga 2015.

nyelvben, akár a szépirodalomban – természetes a szöveggörnyezetbe illesztés céljából (Voigt 1971; Szemerényi 1994; Forgács 1997c; Burger 2015). Antiproverbiumról csak az ezt meghaladó mértékű változtatás esetén beszélhetünk: a változtatás célja lehet nyelvi játék, szórakoztatás, aktuális mondanivaló közlése vagy éppen az eredeti közmondás igazságtartalmának megkérdőjelezése. Az antiproverbium tehát olyan frazeológiai egység, többnyire egy mondatnyi terjedelmű szöveg, amely egy közmondás szándékos ferdítésével, aktualizálásával vagy közmondásséma felhasználásával jön létre (Hrisztova-Gotthardt et al. 2008: 98). A beszélő pillanatnyi szándékát, érdekeit szolgálja, konkrét megfogalmazásával a szöveggörnyezet és a szituáció jelentésmódosító szerepét minimálisra csökkenti.

Habár az antiproverbiumok számos formában jelennek meg, a ferdítés néhány típusát ki kell emelni (ezek közel sem zárják ki egymást): pl. egy szó cseréje, két vagy több szó cseréje, a közmondás második felének cseréje, hozzátoldás az eredeti szöveghez, szó szerinti értelmezés, szóvicc, szóismétlés, két közmondás vegyülése, szórendcsere stb. A ferdítés módjai között feltétlenül említést érdemel az egyik legnépszerűbb: a szójáték. Anyagunk számos darabja épít a kétértelműség kiaknázására egy kétértelmű szó vagy két homonim (azonos hangorból álló és azonos írású) szó használatával: ezek meglepetést és derűtséget okoznak a váratlan gondolatársítással.

Egyes antiproverbiumok antonimák használatával kérdőjelezik meg a közmondás igazságát (*A rosszból is megárt a sok*² {*A jóból is megárt a sok*}), ezzel a közmondást átfordítják az ellentétébe, vagy a szó szoros értelmében megkérdőjelezik az igazságát (*Betyárból a legjobb pandúr*³). Az antiproverbiumok többsége azonban csak részben vonja kétségbe a közmondás bölcsességét, leginkább úgy, hogy olyan helyzetre vagy gondolatra vonatkoztatja, amelyre nem áll a hagyományos megfogalmazás (*Nemcsak kettőn áll a vásár. Áru is kell hozzá*⁴ {*Kettőn áll a vásár*}).

Az antiproverbiumok gyakran hüen tükrözik a társadalmat (*Aki dolgozik, az ne is egyék*⁵ {*Aki nem dolgozik, az ne is egyék*}), de esetenként egyetlen céljuk a szójáték (*Többet ésszel, mint penésszel*⁶ {*Többet ésszel, mint erővel*}).

A közmondás elferdítése lehet eszköz, amely által az alkalomhoz pontosabban illő, ugyanakkor a proverbium legitimitását megőrző, gyakran egyúttal humoros szöveghez jutunk. Sokszor a ferdítő úgy érzi, hogy az eredeti megfogalmazás elavult, ezért megváltoztatja, és a mindenkori kortárs kultúrából illeszt be képeket, fogalmakat, kifejezéseket, pl. *A pártállam nem vész el, csak átalakul*⁷ {*Az energia nem vész el, csak átalakul*}; vagy éppen *Amilyen a login, olyan a bejelentkező képernyő*⁸ {*Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten*}. Azonban lehet öncél is az eredeti szöveg eltorzítása, amennyiben nem kontextusba illeszkedik, hanem egyedül humoros hatás elérésére szolgál.

² Hermádi 1985: 328; Trischler Andor 2004; gy. Gergáczné Madács Gabriella 2005 (személyes közlés).

³ Tolna Megyei Népújság, 1989. nov. 2. 6.

⁴ Ludas Matyi, 1987. dec. 16. 10.

⁵ Metro, 2004. jan. 16. 2.

⁶ Tóthné Pölös Márta 2004 (személyes közlés).

⁷ Népszabadság, 1991. febr. 18. 8.

⁸ Frankó 2001.

A közmondásferdítés gyakorlata beilleszthető egy általánosabb, szélesebb nyelvi folyamatba, amely napjainkban zajlik, és amelyet Esterházy Péter így fogalmazott meg: „Kétirányú a mozgás. Egyrészt egyre kevesebbet bízunk a nyelvre, egyre egyszerűbb (ha tetszik primitívebb) kifejezési formákkal élünk. [...] Másrészt közelebb kerültünk a nyelvhez, aktívabb lett a viszonyunk, játékosabb. Ami 80 éve joyce-os nyelvkíséret volt, ma mindennapos, laza szójáték. Most hallottam a rádióban, valami hirdetésszerűben: *Minden tudás egye fene*. Azonnal mozdul ez a fajta új reflex.” (Esterházy 2003: 48).

A fentiekből kifolyólag egyáltalán nem meglepő, hogy a közmondások elferdítésének jelenségére sokan felfigyeltek, és különféle elnevezésekkel illették azt. A magyarban többek között a *közmondás-paródia* (Dömötör 1989), *elferdített közmondás* (Szathmári 1996), *ferdített közmondás* (Barta 2003), *kvázi-közmondás* (Lendvai 2001), *közmondás-persziflázs* (Forgács 1997a) kifejezéseket használták a kutatók az antiproverbium⁹ elnevezés meghonosodása előtt.

Számos megnevezéssel találkozhatunk a nemzetközi szakirodalomban is:

Angolul is több terminust használnak: *alterations, anti-proverbs, deliberate proverb innovations, fractured proverbs, mutations, parodies, transformations, variations, wisecracks*.

A németben következőppen nevezik az antiproverbiumokat: *Antisprichwörter, „entstellte” Sprichwörter, sprichwörtliche Verfremdungen, Sprichwortparodien, verballhornte Parömien, verdrehte Weisheiten*.

A műfaj francia elnevezései nem kevésbé változatosak: *anti(-)proverbe, faux proverbe, parodie de proverbe, perverbe, proverbe déformé, proverbe dérivé, proverbe détourné, proverbe modifié, proverbe parodié, proverbe perverti, proverbe tordu, pseudo-proverbe*.

Az orosz nyelvben is több elnevezést találhatunk az utóbbi években, pl. *антипословица, трансформа, пословичная «переделка»*.

Wolfgang Mieder *antiproverbium* fogalmát és az ezt jelölő terminust világszerte számos közmondáskutató elfogadta. Azonban említésre méltó azon kutatók véleménye is, akik kifejtették, hogy nem minden antiproverbium áll szemben a proverbiummal, és javasolták az *anti-* ('ellen') előtag elkerülését, például a *para-* ('mellett') előtag használatával. Megemlítendő Francesca Cocco érvelése (Cocco 2015: 44–50), aki olaszul a *paraproverbio* terminust javasolja Fernando García Romero spanyol *paraproverbio* kifejezése alapján. Damien Villers francia kutató pedig csak az eredeti közléssel ellentétes értelmű paródiát nevezi antiproverbiumnak (Villers 2014: 421). Aderemi Raji-Oyelade nigériai parömiológus azt a nézetet képviseli, hogy az újonnan született, az eredeti közmondásra erősen emlékeztető mondások az eredeti szövegek utánzatai és nem (mindig) ellentétjei. Emiatt Raji-Oyelade a *post proverbials* ('utó-közmondások') terminust javasolja e szövegek megjelölésére (Raji-Oyelade 2012: 21). Alexander Kozintsev szintén kritikusan vizsgálta az *antiproverbium* elnevezést és annak definícióját, a fogalom partalanul széles értelemben való használatát bírálva az orosz kutatásban (Kozintsev 2014). Arvo Krikmann pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy nagyobb korpuszok elemzésekor

⁹ Magyar nyelven elsőként Vargha Katalin és T. Litovkina Anna használták az antiproverbium kifejezést (Vargha 2004; T. Litovkina–Vargha 2004).

a variánsok láncolatában az egyes szövegekről nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy az „komoly” proverbium, avagy (humoros) antiproverbium (Krikmann 2015).

Mindezen írások viszont, amellett, hogy az antiproverbium elnevezést vagy magát a fogalmat is kritikusan szemlélik, arra is rávilágítanak, hogy a témát az utóbbi évtizedben élénk tudományos diskurzus kíséri, és a világszerte zajló kutatások nyomán már lehetséges ilyen általános kérdések vizsgálata is.

Az antiproverbiumok megjelenése

Az antiproverbium nem új műfaj, nem a média és az internet korában született (Mieder 2007); ellenkezőleg, a távoli múltból származik. A közmondás ferdítése egyidős a közmondással: az ókorban és minden későbbi korban virágzott. Így már a XVIII. században sok közkeletű közmondás hagyományos bölcsességét megkérdőjelezték filozófusok, írók és költők (hogy csak néhányat említsünk: G. C. Lichtenberg, I. Kant, F. Schiller, Goethe, Voltaire), nem egy ferdítés szerzőjeként és ihletőjeként.

A hagyományos proverbiumokhoz hasonlóan a ferdítéseik is a legváltozatosabb környezetben jelennek meg: magánlevelekben és filozófiai folyóiratokban, nyilvános előadásokban és prédikációkban, dalokban és sci-fikben, képregényekben és karikatúrákban (Mieder 1989a, 2007, 2014, 2017). Nagy számban találjuk őket az interneten is (a magyar internetes antiproverbiumokról ld. Vargha 2005; a német internetes antiproverbiumokról ld. Hrisztova-Gotthardt 2007a; a bolgár internetes antiproverbiumokról ld. Hrisztova-Gotthardt 2006, 2007b, 2011), reklámjelmondatokban (Forgács 1997a; Mieder 1989a, 2007), könyvek és cikkek címében, magazinok és újságok hasábjain. Gyakran idézik őket viccgyűjtemények, aforizmák, köszöntők, aranyköpések, maximák, szellemeskedések, epigrammák és graffitik.¹⁰ Nincs olyan területe az életnek, ahol antiproverbiumok ne fordulnának elő.

Az antiproverbiumok túlnyomó többsége magányos szerző játékosságának köszönhető; nem maradnak fenn, és egyetlen forrás tanúskodik róluk. Más szövegek azonban sok forrásban és pontosan azonos alakban jelennek meg (ld. *A lustaság fél egészség*¹¹ {*Tisztaság fél egészség*}). Megint mások változó formában lelhetők fel. A különbség lehet egy-egy névelő, kötőszó vagy csupán az írásjel, avagy többé-kevésbé szinonim szavak helyettesíthetik egymást. Vegyük például az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* népszerű közmondáson alapuló paródiákat: *Aki másnak vermet ás, az elfárad*;¹² *Aki másnak vermet ás, az hamar elfárad*;¹³ *Aki másnak vermet ás, délutánra elfárad*;¹⁴ *Aki másnak vermet ás, elfárad*;¹⁵ *Aki másnak vermet ás, elfárad a keze!*;¹⁶ *Aki másnak vermet*

¹⁰ Ld. az alábbi bibliográfiai jegyzékeket: T. Litovkina 2005a: 211–228; T. Litovkina–Mieder 2006: 349–357; Mieder–Tóthné Litovkina 1999: 246–254.

¹¹ Farkas Gábor, gy. Bank Eszter 2005; Vértési Lászlóné, gy. Tóth Zsolt 2005 (személyes közlés).

¹² Hajdú 1999: 21; móka 1997: #1491; Gyöngyiné Fülöp Judit 2004; Schuler Anikó 2004; Tuboly Szilvia 2004 (személyes közlés).

¹³ Bakosné Fülöp Edina 2004 (személyes közlés).

¹⁴ gy. Szabó Edina 2005 (személyes közlés).

¹⁵ Resz Antal, gy. Novákné Orbán Judit 2005 (személyes közlés).

¹⁶ Móré Boglárka 2004 (személyes közlés).

ás, könnyen elfárad.¹⁷ Mindenképp megemlítendő, hogy egyes antiproverbiumok az idő során önmaguk is közmondásossá váltak: *Aki másnak vermet ás, az a sírásó*;¹⁸ *Ép testben épphogy élek {Ép testben ép lélek}*.¹⁹

Alig található olyan téma, amellyel ne foglalkoznának antiproverbiumok. Mieder így fogalmazza meg: „Ahogy a közmondások véleményt mondanak a hétköznapi élet minden helyzetéről, eseményéről, az antiproverbiumok is reagálnak mindenre a környezetünkben, mégpedig elidegenítő és megbotránkoztató nyelvi stratégiákkal” (Mieder 1989a: 244). A ferdítések által tárgyalt témák igen változatosak: szexualitás, nők, foglalkozások és szakmák, pénz, szerelem, házasság, válás, barátság, oktatás és tanulás, alkohol és kábítószer, szülők és gyerekek, adók, Isten és vallás, telefon, autó és számítógép.²⁰

A leggyakrabban ferdített közmondások

Jellemzően az antiproverbium csak akkor tűnik humorosnak, ha ismert az alapjául szolgáló hagyományos közmondás, így az olvasó vagy hallgató felismeri a két kifejezés össze nem illését (a meg nem felelést az elvárásnak). Különböző sikertelen az innovatív kommunikációs stratégia, mely egymás mellé helyezi a régi és az „új” közmondást. Ugyanis „a hagyományos szöveg találkozása az újító variánssal kritikus gondolkodásra készíteti az olvasót vagy hallgatót. Míg az eredeti közmondások előre megalkotott szabályokat fogalmaznak meg, a modern antiproverbiumok arra ösztönöznek, hogy ne fogadjuk el naivan a hagyományos bölcsességet” (Mieder 1993c: 90).

Bizonyos proverbiumokat különös előszeretettel ferdítenek el. A leggyakrabban ferdített tíz magyar közmondás listája következik; ezt követi a leggyakrabban ferdített angol-szász, német és francia közmondásoké.²¹ A közmondások után zárójelben található a fellelt antiproverbiumok száma.

Az alábbi magyar közmondásoknak ismerjük a legtöbb ferdítését T. Litovkina Anna és Vargha Katalin több mint 5000 antiproverbiumot tartalmazó gyűjteménye alapján (T. Litovkina–Vargha 2005a: 16–17):

¹⁷ Rácz Anita 2004 (személyes közlés).

¹⁸ Tóthné Litovkina 1993: 144; Hajdú 1999: 21; egysoros 393; Geizler Edit 2004; Kovács Nóra 2004; Krizák Mónika 2004; Kutasi Anikó 2004; Miglinczi Melinda 2004; Németh Béláné 2004; Nagy Ferencné 2004; Pesztericz János, gy. Pálmay Istvánné 2004; Tóth Anikó 2004; Varga Erika 2004 (személyes közlés).

¹⁹ Tóthné Litovkina 1993: 160; Rónaky 1997; Garam Rita 2004; Jordán Norbert 2004; Kiss Katalin 2004; Mikola Zsanett 2004; Rózsa Virág 2004; Varga Anikó 2004 (személyes közlés).

²⁰ Egyes témákat nyelvenként külön-külön már elemzett egymástól függetlenül az angolban T. Litovkina Anna (Tóthné Litovkina 1999a, 1999b; T. Litovkina 2005a, 2011a, 2011b, 2011c, 2011d, 2013, 2014e, 2014f), a franciában Barta Péter (Barta 2007b) és az oroszban Harry Walter (Walter 2004a, 2004b).

²¹ Sajnos az orosz közmondásokról nem áll rendelkezésre ilyen számszerűsített lista; a Walter és Mokienco kötetében szereplő antiproverbiumokból azonban viszonylag pontosan lehet következtetni rá, hogy melyek a ferdítésre legkedveltebb proverbiumok. Legnépszerűbbnek ez alapján a *Чем дальше в лес, тем больше дров* közmondás tűnik, 50 persziflázssal (Walter–Mokienco 2001: 242–243).

Addig jár a korsó a kútra, (a)míg el nem törik. (178)
 (A)ki korán kel, aranyat lel. (153)
 Aki másnak vermet ás, maga esik bele. (149)
 Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok. (88)
 A hazug embert [a hazugot] könnyebb [hamarabb; előbb] utolérni [utolérik], mint a sánta kutyát. (88)
 Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. (82)
 Ajándék lónak ne nézd a fogát. (76)
 Kicsi a bors, de erős. (75)
 Ahány ház, annyi szokás. (66)
 Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet. (65)

Íme a leggyakrabban átalakított tíz angolszász közmondás T. Litovkina és Mieder második antiproverbium-gyűjteményéből (T. Litovkina–Mieder 2006: 12):

Old soldiers never die (, they simply fade away). (79)
 If at first you don't succeed, try, try again. (65)
 Money talks. (65)
 An apple a day keeps the doctor away. (63)
 A bird in the hand is worth two in the bush. (49)
 Never [Don't] put off till [until] tomorrow what you can do today. (48)
 A fool and his money are soon parted. (47)
 Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise. (46)
 To err is human (, to forgive divine). (45)
 Opportunity knocks but once. (43)

A németben az alábbi közmondásokból született a legtöbb antiproverbium (Mieder 1997a):

Morgenstunde hat Gold im Munde. (76)
 Lügen haben kurze Beine. (75)
 Im Wein ist (liegt) Wahrheit. (65)
 Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. (62)
 Reden ist Silber, Schweigen ist Gold. (61)
 Der Klügere gibt nach. (59)
 Der Zweck heiligt die Mittel. (54)
 Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben. (52)
 Alter schützt vor Torheit nicht. (51)
 Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg. (51)

A Barta Péter által gyűjtött francia korpuszban ezek bizonyultak a ferdítés legnépszerűbb alanyainak:²²

²² A lista (először megjelent: T. Litovkina et al. 2007: 52) alapja Barta Péter több mint 1800 francia antiproverbiumot számláló adattára; ez utóbbi forrása elsősorban az internet, valamint Mignaval antiproverbium-gyűjteménye (2004).

- Qui vole un œuf vole un bœuf. (34)
 Pierre qui roule n'amasse pas mousse. (30)
 La musique adoucit les mœurs. (22)
 Rien ne sert de courir, il faut [mieux vaut] partir à point. (22)
 Tant va la cruche à l'eau qu'à la fin elle se casse [brise]. (22)
 Chassez le naturel, il revient au galop. (21)
 L'argent ne fait pas le bonheur. (20)
 Noël au balcon, Pâques aux tisons. (20)
 À bon chat bon rat. (18)
 Il ne faut pas remettre au lendemain ce qu'on peut faire le jour même. (18)

Nemzetközileg elterjedt antiproverbiumok

Míg a közmondások között sok a nemzetközi elterjedésű szöveg, a paródiák esetében ez jóval ritkábban fordul elő. Azonban az megesik, hogy egy nemzetközi elterjedésű közmondást azonos logika alapján ferdítenek el különböző nyelvekben.

Az egyik nyelvről a másikra lefordított antiproverbium általában elveszti üzenetét: az egyik nyelvre jellemző szójátékok, paródiák ritkán ültethetőek át sikeresen másik nyelvre. Mégis megtörténhet, hogy nemzetközi elterjedésű közmondás párhuzamos antiproverbiumokat ihlet két vagy több nyelvben, meggyőzően szemléltetve a hasonló vagy azonos antiproverbiumok poligenézisét. Íme néhány példa:²³

Amit holnap is megtehetsz, ne tedd meg ma!;²⁴ Amit ma megtehetsz, azt holnap is megteheted.²⁵ {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}

ang.: Don't do today what you can put off until tomorrow; Never do today what can be done tomorrow.²⁶ {Never [Don't] put off till [until] tomorrow what you can do today}

ném.: Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht erst morgen.²⁷ / Was du heute kannst besorgen, das verschiebe ruhig auf morgen.²⁸ {Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen}

fr.: Ne remets pas à demain ce que tu peux faire après-demain;²⁹ Il faut savoir remettre à plus tard pour avoir le temps d'accomplir aujourd'hui ce qu'on aurait dû faire hier.³⁰ {Il ne faut pas remettre au lendemain ce qu'on peut faire le jour même}

²³ A példákhoz kapcsolódó, internetes forrásból származó vizuális ábrázolásokat ld. a kötet végén a 2. számú mellékletben.

²⁴ T. Litovkina–Vargha 2005: 49.

²⁵ Rónaky 1997.

²⁶ Mieder et al. 1992: 601.

²⁷ Mieder 1998: 117.

²⁸ Aphorismen.

²⁹ Slideplayer.

³⁰ Barta 2003.

or.: Не делай сегодня то, что можно сделать завтра.³¹ {Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня}

Tévedni emberi dolog, de igazán összekutyulni valamit csak számítógéppel lehet.³²
{Tévedni emberi dolog}

ang.: To err is human – to totally muck things up needs a computer.³³ {To err is human}

ném.: Irren ist menschlich, aber für das totale Chaos braucht man einen Computer.³⁴ {Irren ist menschlich}

fr.: L'erreur est humaine, mais un véritable désastre nécessite un ordinateur.³⁵
{L'erreur est humaine}

or.: Человеку свойственно ошибаться, но с помощью компьютера это ему удастся намного лучше.³⁶ {Человеку свойственно ошибаться}

Amelyik kutya ugat, nem harap.

Megnyugtató tapasztalat, mely szerint bátran lehet közeledni az ugató kutyához. Kezdőket azonban figyelmeztetünk, hogy a kutyák nem tudják ezt a közmondást. Megfordítva: amelyik kutya harap, nem ugat – ez még nincs bebizonyítva, lehet, hogy ugat, csak nem hallani, mert tele van a szája.³⁷ {Amelyik kutya ugat, nem harap}

ang.: A barking dog never bites. But a lot of dogs don't know this proverb.³⁸

ném.: Hunde, die bellen, haben oft nichts zu beißen.³⁹ {Hunde, die bellen, beißen nicht}

A kutatástörténet és az antiproverbium néhány általános vonásának bemutatása után most rátérünk az antiproverbiumok megalkotása során használt három fő ferdítési módra: a bővítésre, a szűkítésre és a cserére.

³¹ Walter–Mokienko 2001: 32.

³² Széll.

³³ Kilroy 1985: 220.

³⁴ Mieder 1998: 132.

³⁵ Barta 2003.

³⁶ Walter–Mokienko 2001: 51.

³⁷ Karinthy 1981: 71.

³⁸ Safian 1967: 14.

³⁹ Mieder 1998: 126.

I. FORMAI VÁLTOZÁSOK A KÖZMONDÁSOKBAN: A BŐVÍTÉS, A SZŰKÍTÉS ÉS A CSERE MINT FERDÍTÉSI MÓD

A közmondások elferdítésének több fajtája is lehetséges, formailag ezek egy hang megváltoztatásától (*Hóból is megárt a sok*⁴⁰ {*Jóból is megárt a sok*}; *Aki sokat alszik, keveset él*⁴¹ {*Aki sokat alszik, keveset él*}) egészen az olyan mértékű átalakításig terjednek, amikor az eredeti proverbiumnak csak egy-két szava és/vagy mindössze a mondat szerkezete marad meg (*Megtalálta Gizi a Gézáját*⁴² {*Megtalálja zsák a feltjét*}; *Budink próbája a verés*⁴³ {*A puding próbája az evés*}).

A közmondásferdítés módjai közül a leggyakoribbak és legkedveltebbek a következők: a bővítés (betoldás, hozzátoldás vagy kiegészítés), a szűkítés (kihagyás, elhagyás, rövidítés), valamint a közmondás egyik összetevőjének cseréje (szubsztitúció, helyettesítés). Ezek formai változatai jól rendszerezhetőek, ha a változtatás módját (bővítés, szűkítés, csere) és mértékét (szórend, írásjel, egy hang, több hang, egy szó, több szó, egy tagmondat stb.) együtt nézzük (Vargha 2004: 49–57; vö. Vargha–T. Litovkina 2007b). Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem az antiproverbiumok, hanem a ferdítési módok csoportjairól van szó. Egy-egy antiproverbium létrehozásában változatos módon kombinálódhatnak ezek a ferdítési eljárások, továbbá tartalmi szempontok is érvényesülnek, többek között a szójáték és nyelvi humor különböző eszközei által.⁴⁴ Bár e rész elsősorban a formai változatokat mutatja be, helyenként kitérünk ezek tartalmilag tipikus eseteire is, pl. a tagadószó – *ne(m)*, *se(m)* – betoldására.

A rövid áttekintés után lássuk most részletesebben a ferdítés három alapfajtaját (a bővítést, a szűkítést és a cserét), néhány példával megvilágítva ezeket és alcsoportjaikat. Először néhány magyar nyelvű példával illusztráljuk az adott jelenséget, majd idegen nyelvű példákat adunk.

I.1. Bővítés

Nagyon kedvelt ferdítési típus kiegészítő elemek hozzáadása a közmondáshoz. Ez leggyakrabban egy megjegyzés hozzáfűzését jelenti, amely a közmondás eredeti jelentését kifordítja, parodizálja. Minél kevesebb hanggal vagy szóval bővítünk, annál frappánsabb a megoldás.

⁴⁰ Egysoros 200.

⁴¹ Varga Zsuzsanna 2004 (személyes közlés).

⁴² Végh Viktória 2004 (személyes közlés).

⁴³ Egysoros 189.

⁴⁴ Lásd a II. részt.

I.1.1. Egy hang hozzáadása⁴⁵

Bővíthetik az eredeti közmondást egy hanggal, pl.:

Borútra derű.⁴⁶ {Borúra derű}

Bortúra = derű.⁴⁷ {Borúra derű}

Kevés közben jön meg az étvágy.⁴⁸ {Evés közben jön meg az étvágy}

A harang rossz tanácsadó.⁴⁹ {A harag rossz tanácsadó}

ang.: You cannot put new swine in old bottles. {You cannot put new wine in old bottles}

ang.: Where there's a Will there's a way. (a Wills World of Travel hirdetése).
{Where there's a will there's a way}

ném.: Lende gut, alles gut.⁵⁰ {Ende gut, alles gut}

ném.: Geile mit Weile.⁵¹ {Eile mit Weile}

fr.: Triera bien qui triera le dernier.⁵² {Rira bien qui rira le dernier}

fr.: Il faut battre le frère quand il est chaud.⁵³ {Il faut battre le fer quand il est chaud}

or.: Все гениальное – просто.⁵⁴ {Все гениальное – просто}

or.: Кто последний, тот и вводит.⁵⁵ {Кто последний, тот и водит}

I.1.2. Két vagy három hang hozzáadása

Olykor két-három hang hozzáadásával is történhet a közmondás változtatása. Ez a magyarban és a németben az igekötő alkalmazása miatt általában a szó elején történik, az angolban a szó végén, a franciában pedig több hang szóeleji és szóvégi betoldása nagyjából azonos arányban fordul elő:

Lehallgatni arany.⁵⁶ {Hallgatni arany}

Ahány (egy)ház, annyi szokás.⁵⁷ {Ahány ház, annyi szokás}

⁴⁵ A példákat nem csoportosítjuk külön aszerint, hogy az érintett szóban hol történik a hangbetoldás: az elején (protézis), a belsejében (epentézis) vagy a végén (paragógé).

⁴⁶ Trischler Andor 2004 (személyes közlés).

⁴⁷ Balogh Boglárka 2005 (személyes közlés).

⁴⁸ Hernádi 1985: 195.

⁴⁹ Vörösné Dalmi Zsuzsanna 2004 (személyes közlés).

⁵⁰ Mieder 1998: 59.

⁵¹ Mieder 1998: 52.

⁵² Une bulle.

⁵³ Rabaska.

⁵⁴ Walter–Mokienko 2005: 99.

⁵⁵ Walter–Mokienko 2001: 55.

⁵⁶ HVG, 2002. 50. sz. 108.

⁵⁷ Cosmopolitan, 2003. febr. Esküvői melléklet 40.

Aki sokat alszik, keveset kefél.⁵⁸ {Aki sokat alszik, keveset él}
 Sok lúd disznót győzköd.⁵⁹ {Sok lúd disznót győz}

ang.: Let sleeping dogmas lie.⁶⁰ {Let sleeping dogs lie}
 ang.: Half a loafer is better than no husband at all.⁶¹ {Half a loaf is better than none}
 ném.: Wo ein Wille ist, ist auch ein Umweg.⁶² {Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg}
 ném.: Aus den Augen, aus den Sinnen.⁶³ {Aus den Augen, aus dem Sinn}
 fr.: Chasse le rat du tunnel, il revient au bungalow.⁶⁴ {Chassez le naturel, il revient au galop}
 fr.: À bon chameau, bon rameau.⁶⁵ {À bon chat bon rat}
 or.: Количество переходит в стукачество.⁶⁶ {Количество переходит в качество}
 or.: Первый БЛИНдаж комом?⁶⁷ {Первый блин комом}

1.1.3. Egy szó hozzáadása

Amikor egy szó hozzátételével fordítják ki a proverbiumot, az új szó leggyakrabban az eredeti szöveg végére kerül, pl.:

Jobb adni, mint kapni pofont.⁶⁸ {Jobb adni, mint kapni}
 Aki sokat markol, keveset fog fizetni.⁶⁹ {Aki sokat markol, keveset fog}

ang.: It is more blessed to give than to receive... advice.⁷⁰ {It is more blessed to give than to receive}
 ang.: Politics makes strange bedfellows – rich.⁷¹ {Politics makes strange bedfellows}
 ném.: Die Liebe geht durch den Magen – wohin?⁷² {Die Liebe geht durch den Magen}
 ném.: Unrecht Gut gedeihet nicht selten.⁷³ {Unrecht Gut gedeihet nicht}

⁵⁸ Magyar István 2006 (személyes közlés).

⁵⁹ HVG, 2002. 30. sz. 50.

⁶⁰ Berman 1997: 103.

⁶¹ Safian 1967: 43.

⁶² Mieder 1998: 321.

⁶³ Mieder 1998: 23.

⁶⁴ Lycos.

⁶⁵ Pata.

⁶⁶ Walter–Mokienko 2005: 220.

⁶⁷ Walter–Mokienko 2005: 42.

⁶⁸ Tóthné Litovkina 1993: 170.

⁶⁹ HVG, 2001. 8. sz. 104.

⁷⁰ Berman 1997: 159.

⁷¹ Esar 1968: 615.

⁷² Mieder 1998: 168.

⁷³ Mieder 1998: 102.

fr.: Deux AVIS valent mieux qu'une HERTZ.⁷⁴ {Deux avis valent mieux qu'un}
 or.: От любви до ненависти один шаг. Налево.⁷⁵ {От любви до ненависти один шаг}
 or.: Хорошо смеется тот, кто смеется последний раз.⁷⁶ {Хорошо смеется тот, кто смеется последний}

Olykor a bővítés az eredeti proverbium elején vagy a szöveg belsejében történik:

(Szabad) madarat tolláról, embert barátjáról.⁷⁷ {Madarat tolláról, embert barátjáról}
Vendéglátó egységben az erő!⁷⁸ {Egységben az erő}
 Ahány ház, annyi újfajta szokás.⁷⁹ {Ahány ház, annyi szokás}
 A lejtőn felfelé nincs megállás.⁸⁰ {A lejtőn nincs megállás}
 Aki itt keres, az talál.⁸¹ {Aki keres, az talál}

ang.: Better SAFE SEX than sorry.⁸² {Better safe than sorry}
 ang.: Where there's life insurance, there's hope.⁸³ {Where there's life, there's hope}
 ném.: Aller sehr guten Dinge sind drei.⁸⁴ {Aller guten Dinge sind drei}
 ném.: Eigenes Geld stinkt nicht!⁸⁵ {Geld stinkt nicht}
 fr.: Abbé Pierre qui roule n'amasse pas mousse.⁸⁶ {Pierre qui roule n'amasse pas mousse}
 fr.: On ne se prête qu'aux riches.⁸⁷ {On ne prête qu'aux riches}
 or.: Старый друг лучше новых русских двух.⁸⁸ {Старый друг лучше новых двух}
 or.: Своя смирительная рубашка ближе к телу.⁸⁹ {Своя рубашка ближе к телу}

Ezek a változtatások jól kihasználják a közmondások sűrítő, tömör szerkezetét. A ki nem tett alany, állítmány helyére mást állítanak, bővítménnyel egészítik ki a közmon-

⁷⁴ Afreubo.

⁷⁵ Walter–Mokienko 2005: 250

⁷⁶ Walter–Mokienko 2005: 445.

⁷⁷ Dakota 2002: 599.

⁷⁸ Egysoros 449.

⁷⁹ Metro, 2003. júl. 3. 16.

⁸⁰ Békés 1977 II: 683.

⁸¹ [Yellow Pages] óriásplakát, 2001. ápr. <hirdetés>.

⁸² Liu–Vasselli 1996.

⁸³ Esar 1968: 478.

⁸⁴ Mieder 1998: 39.

⁸⁵ Die Presse.

⁸⁶ Mignaval 2004: 59.

⁸⁷ Pages.

⁸⁸ Walter–Mokienko 2005: 143.

⁸⁹ Walter–Mokienko 2005: 417.

dást. Pl. jelzővel: *Ha megdobnak kövel, dobd vissza menzai kenyérrel!*⁹⁰ {Ha megdobnak kövel, dobd vissza kenyérrel!}; vagy tárgygal: *Nem az a legény, aki adja, hanem aki állja – a cehhet*⁹¹ {Nem az a legény, aki üti, hanem aki állja}.

A közmondáspersziflázs szerzője gyakran nem ért egyet az eredetiben kifejezett elvvel, ezért a közmondást megváltoztatja, néha úgy, hogy az az eredetit egyszerűen tagadja. Íme néhány ferdítés, amelyben a közmondás pozitív alakjából negatív lesz, *ne(m)* vagy *se(m)* hozzáadásával:

Nézd meg az anyját, ne vedd el a lányát.⁹² {Nézd meg az anyját, vedd el a lányát}
Kölcsönkenyér vissza nem jár.⁹³ {Kölcsönkenyér visszajár}

ang.: A friend that isn't in need is a friend indeed.⁹⁴ {A friend in need is a friend indeed}

ném.: Der Klügere gibt nicht nach.⁹⁵ {Der Klügere gibt nach}

ném.: Ende gut, gar nichts gut.⁹⁶ {Ende gut, alles gut}

or.: Третий не лишний: он запасной.⁹⁷ {Третий лишний}

or.: На ошибках не учатся. На них зарабатывают деньги.⁹⁸ {На ошибках учатся}

A francia általában két szóval fejezi ki a tagadást, itt pl. a „ne... que” és a „ne... pas” szó szerkezettel:

fr.: Un sou n'est qu'un sou.⁹⁹ {Un sou est un sou}

fr.: Dans le doute, ne t'abstiens pas.¹⁰⁰ {Dans le doute, abstiens-toi}

1.1.4. Egy szónál hosszabb, de egy tagmondatnál rövidebb elem hozzáadása

Lehetséges egy összefüggő, egy szónál hosszabb, de egy tagmondatnál rövidebb bővítés, pl.:

Ember tervez, de ki az Isten végez?¹⁰¹ {Ember tervez, Isten végez}

A türelem rózsát terem – vagy kötbért.¹⁰² {A türelem rózsát terem}

⁹⁰ Rónaky 1997.

⁹¹ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi].

⁹² Hernádi 1985: 45.

⁹³ Róna-Tas Ákos, HVG, 2002. 18. sz. 50.

⁹⁴ Barbour 1963: 99.

⁹⁵ Mieder 1998: 141.

⁹⁶ Mieder 2017: 105.

⁹⁷ Walter–Mokienko 2005: 495.

⁹⁸ Walter–Mokienko 2005: 338.

⁹⁹ Francis.

¹⁰⁰ Administrateurs.

¹⁰¹ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi].

¹⁰² Dömötör 1989: 128. [Fehér Klára: Nem vagyunk ördögök. Bp. 1968. 493.].

A halál és a kétely ellen nincs orvosság.¹⁰³ {A halál ellen nincs orvosság}
Halottakról halottak napján vagy jót, vagy semmit.¹⁰⁴ {Halottakról vagy jót, vagy semmit}

ang.: Half the world doesn't know how the other half lives on the husband's salary.¹⁰⁵
{Half the world doesn't know how the other half lives}

ang.: Ignorance is a voluntary condition of bliss.¹⁰⁶ {Ignorance is bliss}

ném.: Scherben bringen Glück – aber nur dem Archäologen.¹⁰⁷ {Scherben bringen Glück}

ném.: Lügen haben kurze, aber ausdauernde Beine.¹⁰⁸ {Lügen haben kurze Beine}

fr.: Le monde appartient à ceux dont les ouvriers se lèvent tôt.¹⁰⁹ {Le monde appartient à ceux qui se lèvent tôt}

fr.: L'argent des autres ne fait pas le bonheur.¹¹⁰ {L'argent ne fait pas le bonheur}

1.1.5. Egy vagy több tagmondat terjedelmű megjegyzés hozzáfűzése

Egy vagy több tagmondat terjedelmű megjegyzés hozzáfűzése jellemzi a közmondásbővítések legnagyobb alcsoportját. Ez a hozzáfűzés az eredeti közmondás mondanivalóját megváltoztatja, kifordítja:

Aki tudja, csinálja, aki nem tudja, tanítja, aki tanítani se tudja, igazgatja.¹¹¹ {Aki tudja, csinálja, aki nem tudja, tanítja}

Tévedni emberi dolog, a számítógépet hibáztatni még emberibb.¹¹² {Tévedni emberi dolog}

ang.: There's no fool like an old fool – you just can't beat experience.¹¹³ {There's no fool like an old fool}

ang.: All things come to him who waits – that's why the smart man hustles.¹¹⁴ {All things come to him who waits}

ném.: Alter schützt vor Torheit nicht – es macht sie schwieriger.¹¹⁵ {Alter schützt vor Torheit nicht}

¹⁰³ Sütő 1978: 135.

¹⁰⁴ Boer Katalin 2004 (személyes közlés).

¹⁰⁵ Esar 1968: 696.

¹⁰⁶ Prochnow–Prochnow 1987: 91.

¹⁰⁷ Gute Zitate.

¹⁰⁸ Mieder 2017: 300.

¹⁰⁹ Pensees/jl.

¹¹⁰ Guy.

¹¹¹ Kádár Cecília 2004 (személyes közlés).

¹¹² Kalmár Lajos 2003 (személyes közlés).

¹¹³ Esar 1968: 319.

¹¹⁴ Esar 1968: 270.

¹¹⁵ Mieder 1998: 11.

- ném.: Morgenstund hat Gold im Mund, wer das glaubt, ist nicht gesund.¹¹⁶
 {Morgenstund hat Gold im Mund}
 fr.: On a toujours besoin d'un plus petit que soi pour lui péter la gueule.¹¹⁷ {On a toujours besoin d'un plus petit que soi}
 fr.: La musique adoucit les mœurs, tant que tu n'as pas de voisin musicien.¹¹⁸ {La musique adoucit les mœurs}
 or.: Дорога в ад вымощена благими намерениями: пора бы и заасфальтировать.¹¹⁹
 {Дорога в ад вымощена благими намерениями}

Leggyakrabban a *de* kötőszó vezeti be a hozzáadódó elemeket, és e kötőszó még jobban hangsúlyozza a közmondásban rejlő bölcsességgel való szembezárást:

Minden kezdet nehéz, de még nehezebb a folytatás.¹²⁰ {Minden kezdet nehéz}
 A munka nemesít, de nálunk nincs szükség nemesekre.¹²¹ {A munka nemesít}

- ang.: All things come to him who waits, but they come sooner if he goes out to see what's wrong.¹²² {All things come to him who waits}
 ang.: Hard work never hurt anyone... but who wants to be its first victim?¹²³ {Hard work never hurt anyone}
 ném.: Neue Besen kehren gut, aber die alten kennen die Ecken.¹²⁴ {Neue Besen kehren gut}
 ném.: Geld stinkt nicht, aber man muss einen Riecher dafür haben.¹²⁵ {Geld stinkt nicht}
 fr.: Ventre affamé n'a pas d'oreilles, mais il a un sacré nez!¹²⁶ {Ventre affamé n'a pas d'oreilles}
 fr.: L'amour rend aveugle, mais le mariage rend la vue.¹²⁷ {L'amour est aveugle}
 or.: Время – лучший доктор, но плохой косметолог.¹²⁸ {Время – лучший лекарь}
 or.: Голь на выдумку хитра, но как была голой – такой и осталась.¹²⁹ {Голь на выдумку хитра}

¹¹⁶ Mieder 1998: 205.

¹¹⁷ Pensees/mo.

¹¹⁸ Proverbes-citations/conf4.htm.

¹¹⁹ Walter–Mokienko 2005: 140.

¹²⁰ Hernádi 1985: 253.

¹²¹ Hernádi 1985: 260.

¹²² Esar 1968: 7.

¹²³ Berman 1997: 456.

¹²⁴ Mieder 1998: 31.

¹²⁵ Mieder 1998: 79.

¹²⁶ Bribes/odeur.

¹²⁷ Maya.

¹²⁸ Walter–Mokienko 2005: 78.

¹²⁹ Walter–Mokienko 2005: 108.

A megjegyzést más kötőszavakkal (pl. *mert, csak, és, ha*) is köthetik az eredetihez:

Ajándék lónak ne nézd a fogát, mert nem ismer és megharaphat.¹³⁰ {Ajándék lónak ne nézd a fogát}

Evés közben jön meg az étvágy, csak közben ne igyál.¹³¹ {Evés közben jön meg az étvágy}

Az idő pénz – és téged gazdagít.¹³² {Az idő pénz}

Aki mer, az nyer – ha mást nem, tapasztalatot.¹³³ {Aki mer, az nyer}

Az angol nyelvű antiproverbiumokban (a *but* mellett) a következő kötőszavak a leggyakoribbak: *and, because, especially, except* és *unless*:

Half the world doesn't know how the other half lives – and it's none of its business.¹³⁴ {Half the world doesn't know how the other half lives}

The good die young – because they see it's no use living if you've got to be good.¹³⁵ {The good die young}

A watched pot never boils... especially when you forget to light the gas.¹³⁶ {A watched pot never boils}

The child is father to the man, except when the child is a girl.¹³⁷ {The child is father to the man}

What goes up must come down

Unless it orbits.¹³⁸ {What goes up must come down}

A németben az *aber* kötőszón kívül gyakran fordulnak elő a *weil/denn, deshalb, und, wenn* elemek:

Ein voller Bauch nicht gern studiert, weil er zur Trägheit leicht verführt.¹³⁹ {Ein voller Bauch studiert nicht gern}

Liebe geht durch den Magen – deshalb ist nach dem fünfzigsten Jahr Diät geboten.¹⁴⁰ {Liebe geht durch den Magen}

Zeit ist Geld und Geld ist teuer.¹⁴¹ {Zeit ist Geld}

Geld stinkt nicht, wenn man eine Nase dafür hat.¹⁴² {Geld stinkt nicht}

¹³⁰ Megreformált 2002: 24.

¹³¹ Tóth Zoltán 1997 (személyes közlés).

¹³² HVG, 1999. 24. sz. 50., 25. sz. 43.

¹³³ Hernádi 1985: 248.

¹³⁴ Esar 1968: 511.

¹³⁵ Woods 1967: 473.

¹³⁶ Berman 1997: 336.

¹³⁷ Esar 1968: 344.

¹³⁸ Safian 1967: 26.

¹³⁹ Mieder 1998: 28.

¹⁴⁰ Mieder 1998: 169.

¹⁴¹ Mieder 1998: 340.

¹⁴² Mieder 1998: 79.

A francia anyagban a *mais* után legtöbbször előforduló kötőszavak: *et, ou, sauf, et encore*:

Charité bien ordonnée commence par soi-même... et souvent s'arrête là.¹⁴³ {Charité bien ordonnée commence par soi-même}

Rien ne sert de courir, il faut partir à point... ou prendre sa voiture.¹⁴⁴ {Rien ne sert de courir, il faut partir à point}

Tout a une fin, sauf le saucisson qui en a deux.¹⁴⁵ {Tout a une fin}

Dans la vie, il ne faut compter que sur soi-même et encore pas beaucoup.¹⁴⁶ {Dans la vie, il ne faut compter que sur soi-même}

Az orosz közmondáspersziflázsokban leggyakoribb kötőszavak: *a, особенно, потому что, зато, и*:

Береженого бог бережет, а небереженого – конвой стережет.¹⁴⁷ {Береженого бог бережет}

Аппетит приходит во время еды, особенно если едите не вы.¹⁴⁸ {Аппетит приходит во время еды}

Деньги не пахнут, потому что их отмывают.¹⁴⁹ {Деньги не пахнут}

Друга нельзя купить, зато его можно продать.¹⁵⁰ {Друга нельзя купить}

У всех свои вкусы... и запахи.¹⁵¹ {У каждого свой вкус}

1.1.6. Wellerizmus

A közmondás bővítésének német (Mieder 1982; Hofmann 1959) és angolszász (Mieder–Kingsbury 1994; Mieder 1989a: 223–238; Mieder–Bryan 1994; Carson Williams 2002) nyelvterületen nagyon elterjedt típusa az ún. wellerizmus (azonban pl. a francia vagy a magyar nyelvben csak egészen kivételesen fordul elő; az oroszban jóval ritkábban találkozunk ezzel a jelenséggel, mint az angolban vagy németben, de gyakrabban, mint a franciában és magyarban). A műfajt Charles Dickens *Pickwick Klub* c. regényének egyik alakjáról, Samuel Wellerről nevezték el, aki különösen gyakran élt ilyen típusú kifejezésekkel. A wellerizmus rendszerint három részből áll: az első egy kijelentést tartalmaz (gyakran közmondást, szólást vagy más közlést, pl. közhelyet), a második megnevezi a beszélőt, a harmadik pedig a szituációt, ahol a szóban forgó közlés elhangzott. A kijelentés és a szituáció általában nem illik össze, sőt ellentmond egymásnak. A wellerizmusok is alátámasztják azt, hogy a proverbiumok igazságtartalmát nem mindig veszik komo-

¹⁴³ Interlude.

¹⁴⁴ Tripod.

¹⁴⁵ Fatal.

¹⁴⁶ Interlude.

¹⁴⁷ Walter–Mokienko 2005: 39.

¹⁴⁸ Walter–Mokienko 2005: 29.

¹⁴⁹ Walter–Mokienko 2005: 128.

¹⁵⁰ Walter–Mokienko 2005: 143.

¹⁵¹ Walter–Mokienko 2005: 66.

lyan. A magyar nyelvből csak néhány példát ismerünk erre a szövegfajtára, és ezek sem teljes mértékben tipikusak. Az elsőből hiányzik a szituáció leírása, a második esetében pedig nem közmondás a wellerizmus első része:

Majd meglátjuk – a vak is azt mondta.¹⁵²

Na ez a hét is jól kezdődik – mondta a cigány hétfőn reggel, amikor akasztani vitték.¹⁵³

Jobb adni, mint kapni! – gondolta a rajtakapott feleség, és jól pofonütötte a férjét.¹⁵⁴
{Jobb adni, mint kapni}

A pénz nem boldogít – mondta az újjgazdag, aki még annyira új gazdag volt, hogy nem tudta mit beszél jó dolgában.¹⁵⁵ {A pénz nem boldogít}

A magyar köznyelvben talán legnépszerűbb wellerizmushoz – *Tévedni emberi dolog, szólt a sündisznó, és lemászott a gyökérkefére!*¹⁵⁶ – hasonló változatokat több európai nyelvben is találunk.¹⁵⁷

ang.: “Everyone makes mistakes,” said the hedgehog after trying to mount the hairbrush.¹⁵⁸ {To err is human}

ném.: “Irren ist menschlich,” sagte der Igel, da sprang er von der Haarbürste.¹⁵⁹
{Irren ist menschlich}

fr.: Tout le monde peut se tromper, dit le hérisson (confus) en descendant d’une [de la] brosse (à chaussure/à habits/à cheveux).¹⁶⁰ {Tout le monde peut se tromper}

or.: «Как обманчива внешность», – сказал еж, слезая со щетки.¹⁶¹ {Внешность обманчива}

További wellerizmusok:

ang.: “Tit for tat,” quoth the wife when she farted at the thunder.¹⁶² {Tit for tat}

ang.: “A little goes a long way,” as the monkey said when he shat over the brink of a precipice.¹⁶³ {A little goes a long way}

ném.: „Ausnahmen bestätigen die Regel”, sagte der Strauß und steckte den Sand in den Kopf.¹⁶⁴ {Ausnahmen bestätigen die Regel}

¹⁵² Lba.

¹⁵³ Szemerényi 1988: 231.

¹⁵⁴ Kisbán–Meggyesi 1988: 46.

¹⁵⁵ Ludas Matyi, 1991. nov. 20. 8.

¹⁵⁶ Tóthné Litovkina 1993: 199.

¹⁵⁷ A példákhoz kapcsolódó, internetes forrásból származó vizuális ábrázolásokat ld. a kötet végén a 3. számú mellékletben.

¹⁵⁸ Carl Lindahl 2006 (személyes közlés).

¹⁵⁹ Mieder 1998: 129.

¹⁶⁰ Nègre 1973: I. kötet 459.

¹⁶¹ Walter–Mokienko 2005: 67.

¹⁶² Mieder–Kingsbury 1994: 140.

¹⁶³ Nierenberg 1994: 545.

¹⁶⁴ Mieder 1998: 25.

ném.: „Unter Blinden ist der Einäugige König”, sagte der Stumme und hielt den Tauben eine Rede.¹⁶⁵ {Unter Blinden ist der Einäugige König}
 fr.: Entre deux taux il faut choisir le moindre : Comme dit mon banquier.¹⁶⁶ {Entre deux maux, il faut choisir le moindre}
 or.: «Старость не радость», – сказала бабка, обгоняя электричку.¹⁶⁷ {Старость не радость}
 or.: «Человеку свойственно ошибаться...», – издали начал командир воинской части разговор с женой сапера...¹⁶⁸ {Человеку свойственно ошибаться}

1.1.7. „Tom Swifty”

A wellerizmus XX. századi folytatásaként fogható fel a szintén az angol nyelvterületen népszerű „Tom Swifty”: olyan wellerizmus, amelyben a szójáték alapja az a határozószó, amely egyszerre jellemzi a beszélőt, és utal a beszélő közlésére (azaz a közvetett beszédben továbbadott közlésre).¹⁶⁹ Az idézett közlés és a határozószó között szemantikai és hangalaki kapcsolat áll fenn. A beszélő általában Tom; közlését a „Tom Swifty” elején szoktuk találni, míg a határozószót a végén, pl.:

“I see,” said Tom icily.¹⁷⁰ /icily/I see-ly/

Ahogy az előbb említettük, a „Tom Swifty”-ben a szójátékot általában a *határozószó* hordozza:

“Is your name Frank Lee?” Tom asked frankly.¹⁷¹ /frankly/Frank Lee/

A „Tom Swifty” neve feltehetően Tom Swift regényfigurájából ered, pontosabban két szereplőéből: id. Tom Swift és ifj. Tom Swift több mint 100 kalandregény hőse. A sorozat a XX. század elején indult. Az első könyvek Edward Stratemeyer (1862–1930) igen termékeny amerikai író tollából származnak, ő Victor Appleton álnéven írt; miután kiadta a Tom Swift-könyvek első sorozatát, megalapította a Stratemeyer Syndicate-et, és később már „szellemírókkal” íratta a Tom Swift-regényeket. Megemlítendő továbbá, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a „Tom Swifty”-k terjedését nagyban elősegítette egy 1963-ban megjelent cikk, amely versenyt hirdetett a *Time Magazine* olvasói számára: arra kérte őket, hogy küldjék be saját „Tom Swifty”-jeiket.

Mivel az angolban sok határozószó végződik *-lyre*, eredetileg „Tom Swiftly”-nek nevezték el a műfajt, de manapság inkább „Tom Swifty” vagy „Tom Swiftie” az elneve-

¹⁶⁵ Mieder 1998: 36.

¹⁶⁶ Fatrazie.

¹⁶⁷ Walter–Mokienko 2005: 461.

¹⁶⁸ Walter–Mokienko 2005: 540.

¹⁶⁹ A „Tom Swifty” meghatározásáról és történelmi háttéréről lásd részletesebben T. Litovkina 2014a; 2014c; 2014d; Litovkina–Barta 2016.

¹⁷⁰ Just-one-liners.

¹⁷¹ Puns-of-the-day.

zése.¹⁷² A jelenség magyar nevének a „Tom Swifty”-t ajánljuk: ez megegyezik mind az angol elnevezéssel, mind a szövegben található személynévvel. Reális alternatíva lenne még: swiftiáda; swiftizmus; Swifty-humor; Swifty-aranyköpés; fürgetamáskodás. A jövő dönti el, melyik elnevezés maradandó.

Némely „Tom Swifty”-ben Tom közmondást, szólást, idiómát vagy aforizmát idéz. Ezek jelentése rendszerint azáltal torzul, hogy szöges ellentétbe kerülnek a „Tom Swifty” egy másik, később megjelenő részével (leginkább a határozószóval). Korunk legnagyobb tekintélye a közmondások és wellerizmusok területén, Wolfgang Mieder is ír erről az ellentétről a wellerizmus kapcsán: „Így a wellerizmus gyakran kifigurázza a közmondások hagyományos bölcsességét azáltal, hogy rámutat a különbözőségekre a közmondás bölcsessége és a valóság között” (Mieder 1989a: 225). Megállapítása helytálló a „Tom Swifty”-kre nézve is. A korpuszunkból ezek az elemek idéznek teljes mondatot:

- “Time flies,” said Tom entomochronometrically.¹⁷³ {Time flies}
 “The proof of the pudding is in the eating,” said Tom nonjudgementally.¹⁷⁴ {The proof of the pudding is in the eating}
 “The customer is always right,” Tom said peremptorily.¹⁷⁵ {The customer is always right}
 “There’s room for one more,” Tom admitted.¹⁷⁶ {There’s room for one more}.

Hagyományosan a beszélő Tom (vagy Tom Swifty vagy Tom Swiftly), ahogy az előző példák is mutatják. Néhány ritka esetben azonban a *he* vagy *she* névmást találjuk Tom neve helyett:

- “What goes around, comes around,” he said recursively.¹⁷⁷ {What goes around, comes around}.

Míg a számos fenti „Tom Swifty”-ben a közmondások, szólások, idiómák, aforizmák változatlanok maradnak, a következő példákban némileg módosul az eredeti szöveg; így akár fordított közmondásoknak vagy antiproverbiumoknak is nevezhetnénk ezeket:

- “When in Rome, do all the naughty things the Romans do,” said Mary romantically.¹⁷⁸
 {When in Rome, do as the Romans do}
 “Ah, HERE’s the silver lining!” said Tom profoundly.¹⁷⁹ {Every cloud has its silver lining}

¹⁷² 2017. július 30-án a Google keresőmotor angol nyelvű oldalain keresve az alábbi találatsszámot kaptuk: „Tom Swifty” (230), „Tom Swifties” (195), „Tom Swifitie” (110), „Tom Swiftly” (134) és „Tom Swiftlies” (78).

¹⁷³ Tomswift.

¹⁷⁴ TomSwifties.

¹⁷⁵ Fun-with-Puns.

¹⁷⁶ Tom_Swifties.

¹⁷⁷ Satiche.

¹⁷⁸ PunDictionary.

¹⁷⁹ Tom_swiftie.

“Rod sure is a spoiled little child,” Tom said sparely.¹⁸⁰ {Spare the rod and spoil the child}

A következő, homonímiára építő szójáték teljes egészében akkor mérhető fel, ha felidéz-zük a közismert *Let the cobbler stick to his last* [Suszter, maradj a kaptafánál!] közmondást. A *last* [kaptafa] az emberi láb formáját követő eszköz, amelyet a cipők készítéséhez vagy javításához használnak. Csakhogy az alábbi szövegben a *last* másik értelemben jelenik meg [utolsó], mégpedig az *at last* [végül] kifejezésben; ez a „Tom Swifty”-nek az antiproverbium formáját kölcsönzi:

“Cobblers!” said Tom at last.¹⁸¹

Habár minden nyelvben létezik szójáték, a wellerizmus csak egyes nyelvekre jellemző, és ugyanez igaz a „Tom Swifty”-re, amelyre a magyarban csak néhány szöveget sikerült találni:

„Beszélni ezüst, hallgatni arany” – mondta Tom fémes hangon.

„Aki keres, az talál” – jegyezte meg találóan Tom.

„Csak tudnám, meddig jár a korsó a kútra...” – mondta megtörtén Tom. „De nem törődöm vele” – tette hozzá cserépes szájjal.¹⁸²

1.1.8. Egy vagy több különálló mondat hozzáadása

Egy különálló mondatot, vagy akár több mondatot is hozzátoldhatnak az eredeti közmondáshoz:

Egy fecske nem csinál nyarat. Nem hogy nyarat, de másik fecskét sem!¹⁸³ {Egy fecske nem csinál nyarat}

A munka nemesít. Ezért én csak egy szegény paraszt vagyok.¹⁸⁴ {A munka nemesít}

ang.: A fool can ask more questions in an hour than a wise man can answer in seven years... No wonder so many of us flunk our exams!¹⁸⁵ {A fool can ask more questions in an hour than a wise man can answer in seven years}

ang.: Never put off until tomorrow what you can do today. There may be a law against it by that time.¹⁸⁶ {Never put off until tomorrow what you can do today}

ném.: Wer A sagt, muss auch B sagen. Aber was, wenn einer vom ganzen Alphabet nur das A kennt?¹⁸⁷ {Wer A sagt, muss auch B sagen}

¹⁸⁰ Tom-swifties-guaranteed.

¹⁸¹ Tomswift.

¹⁸² Rédey Péter 2014 (személyes közlés).

¹⁸³ Molnár Katalin 2004 (személyes közlés).

¹⁸⁴ Balázs 1994: 34.

¹⁸⁵ Berman 1997: 142.

¹⁸⁶ Prochnow 1958: 330.

¹⁸⁷ Mieder 1998: 1.

- ném.: Aller Anfang ist schwer. Beginnen wir mit dem Ende!¹⁸⁸ {Aller Anfang ist schwer}
- fr.: L’erreur est humaine. Pour un vrai désastre, il faut un ordinateur.¹⁸⁹ {L’erreur est humaine}
- fr.: Quand le vin est tiré, il faut le boire. Quand le vin est bu, il faut se tirer !¹⁹⁰ {Quand le vin est tiré, il faut le boire}
- or.: Век живи – век учись! И ты, наконец, достигнешь того, что, подобно мудрецу, будешь иметь право сказать, что ничего не знаешь.¹⁹¹ {Век живи – век учись}
- or.: Деньги – зло. Для получения более подробной информации пришлите \$1000.¹⁹² {Деньги – зло}

A többmondatos kommentár különösen gyakori szépirodalmi művekben, pl. Karinthy Frigyes vagy Nagy Lajos rövid humoros vagy szatirikus íásaiban. E két szerző írásaira különösen jellemző, hogy egy közmondást idéznek, majd hozzáfűznek egy, azt kigúnyoló, meghazudtoló megjegyzést. Karinthy Frigyes *Közmondás* című írása egy füzérenyt fűz össze ilyen közmondásokból és a hozzájuk fűzött kommentárokból (Karinthy 1981: 71–73). Íme egy ezek közül:

Amelyik kutya ugat, nem harap.

Megnyugtató tapasztalat, mely szerint bátran lehet közeledni az ugató kutyaóhoz. Kezddket azonban figyelmeztetünk, hogy a kutyák nem tudják ezt a közmondást. Megfordítva: amelyik kutya harap, nem ugat – ez még nincs bebizonyítva, lehet, hogy ugat, csak nem hallani, mert tele van a szája.¹⁹³

Példák más nyelvekből:

ang.: *There’s more than one way to skin a cat.*

False. “You can do it a lot of ways: through the stomach, down the back, from the right, from the left,” says Ruben Libraty, owner of Kodiak Taxidermy in Flushing, “but, to a taxidermist, there’s only one way – down the middle.” Mr. Libraty skins cats, dogs, canaries, parakeets, squirrels, snakes, alligators, baboons, ducks, bears – even a rhinoceros. He then stuffs and mounts them. Recently, he constructed a stuffed fox with a rotating head for an Audi commercial.¹⁹⁴

ném.: *Einmal ist keinmal.*

Dies ist das erlogenste und schlimmste unter allen Sprichwörtern, und wer es gemacht hat, der war ein schlechter Rechnungsmeister oder ein boshafter. Einmal ist wenigstens einmal, und daran lässt sich nichts abmarkten. Wer einmal

¹⁸⁸ Mieder 1998: 16.

¹⁸⁹ Œuf.

¹⁹⁰ Matilda.

¹⁹¹ Walter–Mokienko 2005: 58.

¹⁹² Walter–Mokienko 2005: 129.

¹⁹³ Karinthy 1981: 71.

¹⁹⁴ Mieder 1989a: 268.

gestohlen hat, der kann sein Leben lang nimmer mit Wahrheit und mit frohem Herzen sagen: Gottlob! ich habe mich nie an fremdem Gut vergriffen, und wenn der Dieb erhascht und gehenkt wird, alsdann ist einmal nicht keinmal. Aber das ist noch nicht alles, sondern man kann meistens mit Wahrheit sagen: „Einmal ist zehnmal und hundert- und tausendmal.“ Denn wer Böses einmal angefangen hat, der setzt es gemeiniglich auch fort. Wer A gesagt hat, der sagt auch gern B, und alsdann tritt zuletzt ein anderes Sprichwort ein, „dass der Krug so lange zum Brunnen geht, bis er bricht.“¹⁹⁵

fr.: *Un de perdu, dix de retrouvés.*

Sorte de mouchoir verbal destiné à consoler une amie bafouée, cette maxime, loin d'être tout à fait fausse, est toutefois un poil exagérée. Si l'on établit des statistiques rigoureuses de l'après-rupture, on constate qu'« un de perdu », c'est plus volontiers « un ou deux » que « dix » de retrouvés, et, compte tenu de l'usage que l'on fait des hommes en général, c'est bien suffisant. Il est d'ailleurs singulier que des générations de femmes bien nées aient ainsi poussé leurs filles adolescentes à l'orgie, en leur servant cette maxime inflationniste.¹⁹⁶

Ezeket a szövegeket olvasva világossá válik, hogy a szerzők a közmondásokat szándékosan félreértik, kiforgatják (a szó szerint értelmezéssel szűkítik a jelentésüket), csak egy specifikus esetet mutatnak, amelyre a szóban forgó közmondások nem helytállóak. Azonban bármelyikünk fel tudna idézni számos olyan helyzetet, amelynek ezek a proverbs tökéletesen megfelelnek.

1.1.9. Bővítés a közmondás előtt és mögött

Megváltoztathatják a közmondásokat olyan módon is, hogy mindkét oldalon, elől és hátul is kibővítik. Az ilyen ferdtések elnevezése az angolban: *the sandwich species* (Esar 1952: 202), egyébként talán a „paraszintetikus” vagy „circumfixált” kifejezést lehetne átvenni az alaktan terminológiájából, mivel ott így jelölik az elől-hátul toldalékolt szót.

Az igaz, hogy a munka nemesít, de a szocializmusban nincs szükség nemesekre.¹⁹⁷

{A munka nemesít}

Nemcsak kettőn áll a vásár. Áru is kell hozzá.¹⁹⁸ {Kettőn áll a vásár}

ang.: A business conference is a meeting in which everyone agrees that there is no such thing as a free lunch while eating one.¹⁹⁹ {There is no such thing as a free lunch}

ang.: Many men are slow but sure. Others are just slow.²⁰⁰ {Slow but sure}

¹⁹⁵ Mieder 1998: 53.

¹⁹⁶ Wanadoo.

¹⁹⁷ Balázs 2001: 30.

¹⁹⁸ Ludas Matyi, 1987. dec. 16. 10.

¹⁹⁹ Berman 1997: 253.

²⁰⁰ McKenzie 1980: 332.

ném.: Finanzkrise: Geld regiert die Welt – und das hat sie jetzt davon.²⁰¹ {Geld regiert die Welt}

ném.: Sie sagen: Wer nicht arbeitet, der soll auch nicht essen, und wissen gar nicht, wen Sie allen mit diesem Anspruch zum Hungertod verurteilen.²⁰² {Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen}

fr.: Ne fais pas l'amour dans ton jardin; l'amour est aveugle, mais pas tes voisins.²⁰³ {L'amour est aveugle}

fr.: Ce n'est pas que l'argent n'ait pas d'odeur, c'est que l'homme n'a pas d'odorat.²⁰⁴ {L'argent n'a pas d'odeur}

or.: Если кашу маслом не испортишь, попробуйте ее дегтем.²⁰⁵ {Кашу маслом не испортишь}

or.: Женщина, думаящая, что путь к сердцу мужчины лежит через желудок, метит слишком высоко.²⁰⁶ {Путь к сердцу мужчины лежит через желудок}

Máskor a közmondáshoz annak elején vagy végén, és emellett a szöveg belsejében tesznek hozzá szavakat:

Pénz beszél, vagy Mr. Popper, és a kutya, azaz a programigazgató ugat.²⁰⁷ {Pénz beszél, kutya ugat}

Ma már a házasságok nem az égben kötnek.²⁰⁸ {A házasságok az égben kötnek}

ném.: Nicht das Geld, der Neid regiert die Welt.²⁰⁹ {Geld regiert die Welt}

ném.: Wissenschaft: Wer A-nnahme sagt, muß auch B-weis sagen.²¹⁰ {Wer A sagt, muss auch B sagen.}

fr.: Ne remets jamais à demain ce que tu peux faire faire aujourd'hui par un autre.²¹¹ {Ne remets pas à demain ce que tu peux faire aujourd'hui}

or.: Крысы первыми бегут с тонущего корабля, но люди их все равно в итоге обгоняют.²¹² {Крысы бегут с тонущего корабля}

or.: Время, которое у нас есть – это деньги, которых у нас нет.²¹³ {Время деньги}

²⁰¹ Mieder 2017: 133.

²⁰² Mieder 1998: 21.

²⁰³ Derives.

²⁰⁴ Dico/odeur.

²⁰⁵ Walter–Mokienko 2005: 213.

²⁰⁶ Walter–Mokienko 2001: 58.

²⁰⁷ Pesti Bölcsész Újság, 2002. nov. 19. 5.

²⁰⁸ Hernádi 1985: 149.

²⁰⁹ Mieder 1998: 75.

²¹⁰ Mieder 2017: 28.

²¹¹ Wikipedia/Faux_proverbe.

²¹² Walter–Mokienko 2005: 232.

²¹³ Walter–Mokienko 2005: 78.

1.1.10. Írásjel betoldása

Írásjel betoldását tükrözik az alábbi antiproverbiumok, az esetek többségében más ferdítési módokkal párosulva:

A gazda szemét (,) hizlalja a jószág.²¹⁴ {A gazda szeme hizlalja a jószágot}
 Mindenütt jó, de legjobb ott, hol hon.²¹⁵ {Mindenütt jó, de legjobb otthon}
 Májusi eső, aranyér.²¹⁶ {Májusi eső aranyat ér}

ang.: A soft ant₁ sir₁ turneth away a picknicker from the custard pie.²¹⁷ {A soft answer turneth away wrath}

ném.: Der Mensch₁ denkt Gott₁ lenkt.²¹⁸ {Der Mensch denkt, Gott lenkt}

ném.: Unrecht Gut gedeiht₁ nicht?²¹⁹ {Unrecht Gut gedeiht nicht}

fr.: Qui pète ses dattes₁ sent₁ rit₁ chie.²²⁰ {Qui paye ses dettes s'enrichit} (a szóhatár megváltoztatásával jár két vessző beiktatása)

fr.: Fesse₁ queue₁ doigt, advienne que pourra.²²¹ {Fais ce que dois, advienne que pourra}

or.: Бабу с возу! Кобылу в позу!²²² {Баба с возу – кобыле легче}

or.: Шило в мешке, Не у Таис.²²³ {Шило в мешке не утаишь}

1.2. Szűkítés

A bővítés ellentéte, a szűkítés önmagában, más ferdítési eljárás nélkül nagyon ritkán fordul elő az általunk ismert szövegekben: általában más ferdítési móddal kombinálva jelenik meg.

1.2.1. Egy hang kihagyása

Kihagyhatnak egy hangot az eredetiből, pl.:

Derűre bor.²²⁴ {Derűre ború}

Amit ma megehetsz, ne halaszd holnapra.²²⁵ {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}

Szegény ember ízzel főz.²²⁶ {Szegény ember vízzel főz}

²¹⁴ Népszabadság, 1993. nov. 27. 23.

²¹⁵ Tóth Anikó 2004 (személyes közlés).

²¹⁶ Rádióközvetítés [Bajor Imre, Gálvölgyi János], gy. Zsolnai Margit 2005 (személyes közlés).

²¹⁷ Loomis 1949: 352.

²¹⁸ Mieder 1998: 197.

²¹⁹ Gossler 2005: 111.

²²⁰ Rigolons.

²²¹ Citations-francaises.

²²² Walter–Mokienko 2005: 32.

²²³ Walter–Mokienko 2005: 559.

²²⁴ Kifacsart 1999: 83.

²²⁵ Hernádi 1985: 232.

²²⁶ Fazekasné Hajdu Ildikó 2004 (személyes közlés).

ang.: I always say that beauty is only sin deep.²²⁷ {Beauty is only skin deep}
 ang.: The best things in life are free.²²⁸ {The best things in life are free}
 ném.: Jedem das Sein.²²⁹ {Jedem das Sein}
 ném.: Ohne Fleiß kein Reis!²³⁰ {Ohne Fleiß kein Preis}
 fr.: Il ne faut pas mettre la charrue avant les œufs.²³¹ {Il ne faut pas mettre la charrue
 avant les bœufs}
 fr.: L'argent n'a pas d'odeur.²³² {L'argent n'a pas d'odeur}
 or.: Друг познается в еде.²³³ {Друг познается в еде}
 or.: Старый ворон не какнет мимо.²³⁴ {Старый ворон мимо не какнет}

1.2.2. Két vagy három hang kihagyása

Két vagy három hang kiesése figyelhető meg a következő persziflázsokban:

Legszebb öröm a köröm.²³⁵ {Legszebb öröm a káröröm}

ném.: Ohne Eis kein Preis!²³⁶ {Ohne Fleiss kein Preis}
 fr.: Les hommes préfèrent les ondes.²³⁷ {Les hommes préfèrent les blondes}
 or.: Не зная броду – не суй в воду.²³⁸ {Не зная броду – не суйся в воду}

1.2.3. Egy szó kihagyása

Egy szóval is szűkítik a közmondást (leggyakrabban az utolsó szó esik ki).

Az Orbán-kormány mérlege II. Minden jóban van valami.²³⁹ {Minden jóban van
 valami rossz}
 Sötétben minden téhen.²⁴⁰ {Sötétben minden téhen fekete}
 Egy újszülöttnek minden új.²⁴¹ {Egy újszülöttnek minden vicc új}
 Kicsi sokra megy.²⁴² {Sok kicsi sokra megy}

²²⁷ Saki, in Esar 1968: 68.

²²⁸ Safian 1967: 44.

²²⁹ Mieder 1998: 257.

²³⁰ Mieder 1998: 64.

²³¹ Bab.

²³² Birdsdessines.

²³³ Walter–Mokienko 2001: 29.

²³⁴ Walter–Mokienko 2005: 75.

²³⁵ Gunyics Dóra 2004 (személyes közlés).

²³⁶ Mieder 1998: 66.

²³⁷ Mignaval 2004: 137.

²³⁸ Walter–Mokienko 2005: 51.

²³⁹ HVG, 2002. 8. sz. 125. <cím>.

²⁴⁰ Kifacsart 1999: 86.

²⁴¹ Csepeli Ágnes 2005 (személyes közlés).

²⁴² HVG, 2001. 44. sz. 100. <cím>.

ang.: All's well that ends.²⁴³ {All's well that ends well}
 ang.: Beauty is only skin.²⁴⁴ {Beauty is only skin deep}
 ném.: Lügen haben Beine.²⁴⁵ {Lügen haben kurze Beine}
 ném.: Regen bringt Segen.²⁴⁶ {Sich regen bringt Segen}
 fr.: Ne fais pas aux trües ce que tu ne voudrais pas qu'on te fît.²⁴⁷ {Ne fais pas à autrui ce que tu ne voudrais pas qu'on te fît}
 fr.: L'avenir appartient à ceux qui se lèvent.²⁴⁸ {L'avenir appartient à ceux qui se lèvent tôt}

Többször a *ne(m)* szócska esik ki:

A pénz boldogít.²⁴⁹ {A pénz nem boldogít}
 Aki dolgozik, az ne is egyék.²⁵⁰ {Aki nem dolgozik, az ne is egyék}
 Ami késik – múlik.²⁵¹ {Ami késik, nem múlik}
 Amit ma megtehetsz, halaszd holnapra.²⁵² {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}

Más nyelvekből származó olyan példák, amelyekben a tagadás megszűnik (az angolban a *do* segédige is kiesik; a franciában általában két szóval fejezik ki a tagadást, ezért az alábbi francia antiproverbiumokban két szóval kevesebb szerepel, mint az eredeti közmondásban; a németben általában a *nicht* szó esik ki; az oroszban pedig a *ne* és *nem* szavak):

ang.: Crime pays – be a lawyer.²⁵³ {Crime doesn't pay}
 ang.: Crime pays, but you've got to be careful.²⁵⁴ {Crime doesn't pay}
 ném.: Was ich nicht weiß, macht mich heiß.²⁵⁵ {Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß}
 ném.: Arbeit schändet.²⁵⁶ {Arbeit schändet nicht}
 fr.: L'argent fait le bonheur.²⁵⁷ {L'argent ne fait pas le bonheur}
 fr.: Pierres qui roulent amassent mousse.²⁵⁸ {Pierre qui roule n'amasse pas mousse}

²⁴³ Kilroy 1985: 426.

²⁴⁴ Safian 1967.

²⁴⁵ Kosmologelei.

²⁴⁶ Mieder 1998: 239.

²⁴⁷ Mignaval 2004: 75.

²⁴⁸ Fatal.

²⁴⁹ Ludas Matyi, 1987. ápr. 29. 5.

²⁵⁰ Megreformált 2003: 47.

²⁵¹ Ludas Matyi, 1988. febr. 10. 12.

²⁵² Tóthné Litovkina 1993: 150.

²⁵³ Nierenberg 1994: 555.

²⁵⁴ Nierenberg 1994: 555.

²⁵⁵ Mieder 1998: 327.

²⁵⁶ Gossler 2005: 34.

²⁵⁷ Robert Guédiguian filmjének címe (1993).

²⁵⁸ La Libre Belgique, 2002. okt. 31. 16–17., idézi scarlet.

or.: И один в поле – воин.²⁵⁹ {Один в поле не воин}
 or.: Там хорошо, где нас!²⁶⁰ {Там хорошо, где нас нет}

1.2.4. Két vagy három szó kihagyása

Néha két-három szóval is rövidíthető az eredeti közmondás:

Jobb egy ma, mint egy holnap.²⁶¹ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok}

ang.: All work and no play makes Jack.²⁶² {All work and no play makes Jack a dull boy}

ném.: Der Geist ist willig, aber schwach.²⁶³ {Der Geist ist willig, aber das Fleisch ist schwach}

ném.: Liebe deinen Nächsten. Selbst.²⁶⁴ {Liebe deinen Nächsten wie dich selbst}

or.: Нечего на зеркало пенять – коли!²⁶⁵ {Нечего на зеркало пенять, коли ржа крива}

or.: Смеется тот, кто последний.²⁶⁶ {Хорошо смеется тот, кто смеется последний}

Kétszeres tagadás megszüntetését szemlélteti a következő néhány példa:

Akinek inge, vegye magára.²⁶⁷ {Akinek nem inge, ne vegye magára}

Aki dolgozik, az is egyék.²⁶⁸ {Aki nem dolgozik, az ne is egyék}

fr.: Fais à toi-même ce que tu aimerais que les autres te fassent.²⁶⁹ {Ne fais pas à autrui ce que tu ne voudrais pas qu'on te fit}

1.2.5. Eredeti közmondás csonkítása

Esetenként csak az egyik tagmondat (általában az első) vagy a közmondás egy része (rendszerint az első, de egyes esetekben a második) marad meg, így a csonka közmondás inkább csak utalás az egészre:

²⁵⁹ Walter–Mokienko 2005: 364.

²⁶⁰ Walter–Mokienko 2001: 73.

²⁶¹ Megreformált 2002: 5

²⁶² Anonymous 1961: 200.

²⁶³ Mieder 1989b: 36.

²⁶⁴ Mieder 1985: 90.

²⁶⁵ Walter–Mokienko 2005: 190.

²⁶⁶ Walter–Mokienko 2005: 445.

²⁶⁷ Jövő7, szept. 18–21. 2003. szept. 12. 22.

²⁶⁸ Illés Krisztina 2005 (személyes közlés).

²⁶⁹ Sarachlekeur.

Amit szabad Jupiternek.²⁷⁰ {Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kis ökörnek}
 Kit a kígyó megmárt...²⁷¹ {Kit a kígyó megmárt, a gyíktól is fél}
 Más szemében a szálkát.²⁷² {Más szemében a szálkát is meglátja, a magáéban a gerendát sem}
 Zsák a foltját...²⁷³ {Megtalálja zsák a foltját}
 Az alma a fájától.²⁷⁴ {Nem esik messze az alma a fájától}

Inkább akkor tekinthetjük a csonkítás eredményét közmondás-paródiának, amikor a csonkítás más módszerrel együtt érvényesül. Különösen gyakori közmondásfelek használata a satirikus lapok és a *HVG* címeiben és képaláírásaiban,²⁷⁵ mind önmagukban, mind más ferdítési móddal kombinálva:

Házimozizás Magyarországon. Ki mint vetít.²⁷⁶ {Ki mint vet, úgy arat}
 A Neckermann-birodalom története. Ebül szerzett vagyon.²⁷⁷ {Ebül szerzett vagyon ebül vész el}

Példák más nyelvekből:

ang.: He who fights and runs away, lives.²⁷⁸ {He who fights and runs away, lives to fight another day}
 ném.: Wer anderen eine Grube gräbt.²⁷⁹ {Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein}
 ném.: Wenn zwei sich streiten ...²⁸⁰ {Wenn zwei sich streiten, freut sich der Dritte}
 fr.: Quand le chat n'est pas là.²⁸¹ {Quand le chat n'est pas là, les souris dansent}
 fr.: Chi va piano...²⁸² {Chi va piano va sano}
 or.: He все золото.²⁸³ {He все золото, что блестит}
 or.: Без труда не вынешь!²⁸⁴ {Без труда не вынешь и рыбки из пруда}

²⁷⁰ Reform, 1989. máj. 12. 24–25.

²⁷¹ Dátum, 1990. jan. 11. 16.

²⁷² Élet és Irodalom, 2001. dec. 7. 11.

²⁷³ Dátum, 1989. dec. 16. 8. <cím>.

²⁷⁴ Magyar Ifjúság, 1982. júl. 30. 31. <képaláírás>.

²⁷⁵ Vargha 2004: 60. Az antiproverbiumok használatáról a *Heti Világgazdaság*ban ld. Vargha 2004: 93–96.

²⁷⁶ HVG, 2001. 22. sz. 37.

²⁷⁷ HVG, 2001. 22. sz. 37.

²⁷⁸ Esar 1968: 306.

²⁷⁹ Freitag.

²⁸⁰ Süddeutsche.

²⁸¹ Radio-canada.

²⁸² Scarlet.

²⁸³ Walter–Mokienko 2005: 194.

²⁸⁴ Walter–Mokienko 2005: 496.

1.2.6. Puszta utalás az eredeti közmondásra

Gyakran a proverbiumokra való utalás is elegendő üzenetük hatásos közvetítéséhez, főleg az ismertek esetében. Ilyenkor – az előző alfejezetben közreadott példákkal ellentétben – nem változatlan formában használják az eredeti közmondás egy részét, hanem tetszőlegesen emelnek ki elemeket belőle:²⁸⁵

Rövid a takaró!²⁸⁶ {Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér}
 A sánta kutya esete.²⁸⁷ {A hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát}
 A pénz szaga.²⁸⁸ {A pénznek nincs szaga}
 El nem kötelezettek Belgrádban. Teve a tű fokán. {Könnyebb a tevének átbújni a tű fokán, mint gazdagnak a mennyországba bejutni}
 Új cégfelvásárlási szabályok. Jobb megijedni. {Jobb félni, mint megijedni}

Olykor a közmondásból csak két főneve marad meg, az *és* kötőszóval kötve, pl.

Túzok és veréb.²⁸⁹ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}
 A jó bor és a cégér.²⁹⁰ {A jó bornak is kell a cégér}
 Cél és eszköz. {A cél szentesíti az eszközt}

A sajtóban igen gyakori eljárás a proverbium szűkítése a kérdés formájú, a közmondás igazságát számos esetben megkérdőjelező címekben.²⁹¹

Macedón alkotmánymódosítás. Jobb későn?²⁹² {Jobb későn, mint soha}
 Két dudás?²⁹³ {Két dudás nem fér meg egy csárdában}
 Egy fenékkal két lovat?²⁹⁴ {Egy fenékkal nem lehet két lovat megülni}
 Számlacsálás gyanújában egy képviselő. Ki mint vett?²⁹⁵ {Ki mint vet, úgy arat}
 A már üzemelő Citadella Garden. Előre ittak?²⁹⁶ {Ne igyál előre a medve bőrére}

ném.: Sanftes Ruhekippen?²⁹⁷ {Ein gutes Gewissen ist ein saftes Ruhekippen}
 ném.: Ist Schweigen Gold?²⁹⁸ {Reden ist Silber, Schweigen ist Gold}

²⁸⁵ A jelenséget Villers fragmentációnak nevezi (Villers 2010: 8).

²⁸⁶ Reform, 1990. márc. 9. 46.

²⁸⁷ Beszélő, 1991. jún. 22. 6.

²⁸⁸ Magyar Nemzet, 1988. aug. 22. 12.

²⁸⁹ Szabadság, 1990. febr. 2. 10.

²⁹⁰ Népszabadság, 1990. szept. 22. 21.

²⁹¹ A magyar proverbiumok alkalmazásáról egy mű címeként ld. T. Litovkina 2005b; T. Litovkina–Mieder 2005: 143–147.

²⁹² HVG, 2001. 47. sz. 23. <cím>.

²⁹³ Népszabadság, 1995. dec. 2. 23.

²⁹⁴ Beszélő, 1991. jún. 15. 8.

²⁹⁵ HVG, 2001. 50. sz. 91. <cím>.

²⁹⁶ HVG, 2002. 31. sz. 69. <képalírás>.

²⁹⁷ Wer weiß was.

²⁹⁸ The European.

fr.: Si jeunesse savait !²⁹⁹ {Si jeunesse savait, si vieillisse pouvait, le monde mieux irait}

fr.: Pas de nouvelles ?³⁰⁰ Le facteur est encore en grève ! {Pas de nouvelles, bonnes nouvelles}

I.2.7. Írásjel kihagyása

Írásjel kihagyását tükrözi az alábbi két orosz antiproverbium (mindegyikben más ferdítési módokkal párosulva); más nyelvek antiproverbiumaiban nem találtunk erre példát:

or.: Мял золотник до дырок.³⁰¹ {Мал золотник, да дорог}

or.: Не рой другому яму сам.³⁰² {Не рой другому яму, сам в нее попадешь}

I.3. Csere

Az alábbi fejezetben az antiproverbiumok elferdítésének egyik leggyakoribb változtatástípusát, a cserét elemezzük. Ezen belül előbb (I.3.1. és I.3.2.) azokat az eseteket tekintjük át, amikor a közmondás meglevő elemeit cserélik fel egymással. Ezt követően (I.3.3.–I.3.10.) térünk rá a proverbium különböző elemeinek kicserélésére egy tetszőleges, a közmondásban korábban nem szereplő elemre.

I.3.1. Két hang vagy hangcsoport felcserélése egy közmondáson belül

Két hang vagy hangcsoport felcserélése is előfordul a közmondásferdítésekben. A felcserélés megfigyelhető különböző szavakban.³⁰³

A fülnek is fala van.³⁰⁴ {A fálnak is füle van}

Sokat akar a farka, de nem bírja a szarka.³⁰⁵ {Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka}

Nincs jó, ló a szamár is.³⁰⁶ {Ha nincs ló, jó a szamár is}

A fák nem égnak a nőig.³⁰⁷ {A fák nem nőnek az égig}

ang.: It never rains but it roars.³⁰⁸ {It never rains but it pours}

ang.: Mary Ellen eloped in her sophomore year at college. Like many a student,

²⁹⁹ Bartleby.

³⁰⁰ Afreubo.

³⁰¹ Walter–Mokienko 2005: 194.

³⁰² Walter–Mokienko 2005: 573.

³⁰³ A hangok egy szavon belül történő felcseréléséről bővebben ld. a II.1.1.2. fejezetet.

³⁰⁴ Rózsa Virág 2004 (személyes közlés).

³⁰⁵ Tóth András 2004; Tóthné Pölös Márta 2004 (személyes közlés).

³⁰⁶ Mikola Zsanett 2004 (személyes közlés).

³⁰⁷ Hernádi 1985: 109.

³⁰⁸ Hertzler 1970: 181.

she thought she would sophomore if she didn't put the heart before the course.³⁰⁹
 {Don't put the cart before the horse}
 ném.: Eigener Gerd ist Holdes wert!³¹⁰ {Eigener Herd ist Goldes wert!}
 ném.: Was lange gärt, wird (endlich) Wut.³¹¹ {Was lange währt, wird endlich gut}
 fr.: Martyr, c'est pourrir un peu.³¹² {Partir, c'est mourir un peu}
 fr.: Vieux motard que jamais.³¹³ {Mieux vaut tard que jamais}
 or.: Лом костей не парит!³¹⁴ {Пар костей не ломит}

1.3.2. Két szó felcserélése egy közmondáson belül

Két szó felcserélésével elérhető a közmondások igazságértékének megkérdőjelezése. A közmondásokban rejlő bölcsesség, igazságtartalom nem feltétlenül érvényes minden esetben, erre mutatnak rá a következő példák. Leggyakoribb a főnevek felcserélése:

Az okoskodás halála a tett.³¹⁵ {A tett halála az okoskodás}
 Jobb ma egy tűzok, mint holnap egy veréb.³¹⁶ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}
 Minden falt megtalálja a maga zsákját.³¹⁷ {Minden zsák megtalálja a maga faltját}
 Nem a részvétel a fontos, hanem a győzelem.³¹⁸ {Nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel}

ang.: Spice is the variety of life.³¹⁹ {Variety is the spice of life}
 ang.: Happiness can't buy money.³²⁰ {Money can't buy happiness}
 ném.: Der Stamm fällt nicht weit vom Apfel.³²¹ {Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm}
 ném.: Studieren geht über Probieren.³²² {Probieren geht über studieren}
 fr.: Les oreilles ont des murs.³²³ {Les murs ont des oreilles}
 fr.: On ne fait pas d'œufs sans casser d'omelettes.³²⁴ {On ne fait pas d'omelette sans casser d'œufs}

³⁰⁹ Crosbie 1977: 86.

³¹⁰ Mieder 1998: 114.

³¹¹ Mieder 1998: 305.

³¹² Evene.

³¹³ Skons.

³¹⁴ Walter–Mokienko 2005: 341.

³¹⁵ Szabó Zsanett 2004 (személyes közlés).

³¹⁶ Szilágyi 1990: 172. [1973].

³¹⁷ Hernádi 1985: 357.

³¹⁸ Végh Viktória 2004 (személyes közlés).

³¹⁹ Philip Hebert, 1992. július 20., 3.

³²⁰ Kandel 1976.

³²¹ Mieder 1998: 18.

³²² Mieder 1998: 227.

³²³ Skons.

³²⁴ Je dis jeux.

or.: У семи детей нянька без глаза.³²⁵ {У семи нянек дитя без глаза}
 or.: Нет добра без худа.³²⁶ {Нет худа без добра}

A következő közmondáspersziflázásokban az igéket cserélték fel: így felborul hol az okozati összefüggés, hol az eredeti értékrend:

Ki sokat él, keveset alszik.³²⁷ {Aki sokat alszik, keveset él}
 Nem az a legény, aki állja, hanem aki üti.³²⁸ {Nem az a legény, aki üti, hanem aki állja}

ang.: The hand that rules the cradle rocks the world.³²⁹ {The hand that rocks the cradle rules the world}
 ang.: Spoil the rod and spare the child.³³⁰ {Spare the rod and spoil the child}
 ném.: Hunde, die beißen, bellen nicht.³³¹ {Hunde, die bellen, beißen nicht}
 ném.: Wer sündigt, schläft nicht.³³² {Wer schläft, sündigt nicht}
 fr.: Mourir, c'est partir un peu.³³³ {Partir, c'est mourir un peu}
 or.: Тише будешь – дальше едешь.³³⁴ {Тише едешь – дальше будешь}
 or.: Меньше делай, больше говори.³³⁵ {Меньше говори, больше делай}

Más szófajú szavak felcserélése is előfordul: lehet melléknév, névmás, számnév vagy akár határozószó, mindenesetre az eredeti közmondásban párosan kell szerepelnie. Példák:

Jobb soha, mint későn.³³⁶ {Jobb későn, mint soha}
Járatlan utat a jártért el ne hagyj!³³⁷ {Járt utat a járatlanért el ne hagyj}

ang.: A hard man is good to find.³³⁸ {A good man is hard to find}
 ang.: Better never than late.³³⁹ {Better late than never}
 ném.: Wie du dir, so ich mir.³⁴⁰ {Wie du mir, so ich dir}

³²⁵ Walter–Mokienko 2005: 307.

³²⁶ Walter–Mokienko 2005: 532.

³²⁷ Gunyics Dóra 2004 (személyes közlés).

³²⁸ Végh Eszter 2004 (személyes közlés).

³²⁹ Peter De Vries, in Esar 1968: 533.

³³⁰ William Dean Howells, in Esar 1968: 422.

³³¹ Mieder 1998: 124.

³³² Mieder 1998: 249.

³³³ Lycos.

³³⁴ Walter–Mokienko 2001: 27.

³³⁵ Walter–Mokienko 2005: 103.

³³⁶ Szilágyi 1990: 172. [1973].

³³⁷ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

³³⁸ Kilroy 1985: 262.

³³⁹ Anonymous 1961: 200.

³⁴⁰ Mieder 1985: 166.

ném.: Kurze Rede, langer Sinn – Glatteis für die Eselin!³⁴¹ {Lange Rede, kurzer Sinn}
 fr.: Mieux vaut un grand chez soi qu'un petit chez les autres.³⁴² {Mieux vaut un petit
 chez soi qu'un grand chez les autres }
 or.: Две головы хорошо, а одна лучше.³⁴³ {Одна голова хорошо, а две лучше}
 or.: Своему каждое.³⁴⁴ {Каждому свое}

Alkalmanként három vagy négy szó is (olykor a proverbium minden szava) új helyre és szerepbe kerül:

Nem a részvétel, a győzelem a fontos.³⁴⁵ {Nem a győzelem a fontos, hanem a rész-
vétel}
Nagyfejű mondja bagolynak, hogy veréb.³⁴⁶ {Bagoly mondja verébnek, hogy nagy-
fejű}
Kevés a sok, eszkimó a főka!³⁴⁷ {Sok az eszkimó, kevés a főka}

ang.: There is many a cup 'twixt the lip and the slip.³⁴⁸ {There is many a slip 'twixt
 the cup and the lip}
 ang.: When children ask embarrassing questions, invention is the necessity of
mother.³⁴⁹ {Necessity is the mother of invention}
 ném.: Liebe Dich selbst wie Deinen Nächsten.³⁵⁰ {Liebe Deinen Nächsten wie Dich
selbst}
 ném.: Man muss nicht fallen, wenn man Feste feiert.³⁵¹ {Man muss die Feste feiern,
 wie sie fallen.}
 fr.: Conduire ou choisir, il faut boire.³⁵² {Boire ou conduire, il faut choisir}
 fr.: Parfois, « deux tu l'auras » valent mieux qu' « un tien ». ³⁵³ {Un tiens vaut mieux
 que deux tu l'auras}
 or.: В каждой доле есть правда шутки.³⁵⁴ {В каждой шутке есть доля правды}

Azonban – ahogyan ezt a következő francia példa is igazolja – a közmondás értelmének megváltoztatásához vagy más jellegű ferdítéséhez elég lehet egyetlen szó helyének megváltoztatása:

fr.: On fait son lit comme on se couche.³⁵⁵ {Comme on fait son lit on se couche}

³⁴¹ Mieder 1983: 132.

³⁴² Skons.

³⁴³ Walter–Mokienko 2005: 105.

³⁴⁴ Walter–Mokienko 2005: 206.

³⁴⁵ Egysoros 21.

³⁴⁶ Vaszari Dóra 2005 (személyes közlés).

³⁴⁷ Vaszari Dóra 2005.

³⁴⁸ Judge, in Edmund–Workman Williams 1921: 147.

³⁴⁹ Esar 1968: 263.

³⁵⁰ Mieder 1985: 91.

³⁵¹ Mieder 1998: 61.

³⁵² Fatal.

³⁵³ Created.

³⁵⁴ Walter–Mokienko 2005: 561.

³⁵⁵ Femmesplus.

I.3.3. Írásjel megváltoztatása

A közmondáson belüli csere után lássuk azokat a megoldásokat, amikor egy proverbium bizonyos alkotóelemeit megváltoztatják, és az adott szövegben korábban nem szereplő elemekre cserélik. Írásjel megváltoztatását tükrözik az alábbi, kérdés formájú, a közmondás igazságát megkérdőjelező címek a sajtóból és szépirodalomból:

Betyárból a legjobb pandúr?³⁵⁶

Sírva vigad a magyar?³⁵⁷

Nem a ruha teszi az embert?³⁵⁸

Nincsen rózsza tövis nélkül?³⁵⁹

ang.: Moderation in all things... including moderation?³⁶⁰ {Moderation in all things}

ang.: Two can live as cheaply as one what?³⁶¹ {Two can live as cheaply as one}

ném.: Liebe macht blind? Liebe macht gleichgesinnt.³⁶² {Liebe macht blind}

ném.: Scherben bringen Glück?³⁶³ {Scherben bringen Glück}

fr.: Qui dort dîne ? Or, l'appétit vient en mangeant ! Donc, l'insomnie fait maigrir.³⁶⁴

{Qui dort dîne; L'appétit vient en mangeant}

fr.: N'y a-t-il pas de fumée sans feu ?³⁶⁵ {Il n'y a pas de fumée sans feu}

or.: Правда? Матка глаза колет?³⁶⁶ {Правда матка глаза колет}

or.: Меняют ли коней на переправе?³⁶⁷ {Коней на переправе не меняют}

I.3.4. Egyetlen hang cseréje

Egyetlen hang cseréje (leggyakrabban a mássalhangzóé) is elegendő az eredeti közmondás kifordításához (részletesebben ld. II.1.1.2.). A hang és nem a betű változását vizsgáljuk, mégpedig azért, mert a közmondásferdítés alapvetően szóbeli műfaj; a vizsgált nyelvek közül a magyarban, a németben és az oroszban többnyire megegyezik a betű és hang változása, mivel ezek a nyelvek lényegében fonetikus írásmódot követnek; az angol és a francia külön csoportot alkotnak: a hang és a betű gyakran egymástól függetlenül módosítható.

³⁵⁶ Tolna Megyei Népművelési Központ, 1989. nov. 2. 6. <cím>.

³⁵⁷ Magyar Hírlap, 1993. máj. 14. 19. <cím>.

³⁵⁸ Szekszárdi Vasárnap, 1993. máj. 16. 7.

³⁵⁹ A Világ, 1990. júl. 5. 45.

³⁶⁰ Berman 1997: 278.

³⁶¹ Esar 1968: 126.

³⁶² Mieder 1998: 176.

³⁶³ BR Fernsehen.

³⁶⁴ Pensees/pr.

³⁶⁵ Instinct.

³⁶⁶ Walter–Mokienko 2005: 379.

³⁶⁷ Walter–Mokienko 2005: 224.

A hangváltoztatás leggyakrabban szókezdő helyzetben történik:

Nincs új a WAP alatt.³⁶⁸ {Nincs új a nap alatt}
 Nem a ruha yeszi az embert.³⁶⁹ {Nem a ruha teszi az embert}
 A halnak is füle van.³⁷⁰ {A falnak is füle van}
 Akinek haj van a fején, ne menjen napra.³⁷¹ {Akinek vaj van a fején, ne menjen napra}

ang.: The summer hotel may be crowded but there's always room for one bore.³⁷²
 {There's always room for one more}
 ném.: Neue Wesen kehren gut.³⁷³ {Neue Besen kehren gut}
 fr.: A beau sentir qui vient de loin.³⁷⁴ {A beau mentir qui vient de loin}
 or.: Цель оправдывает средства.³⁷⁵ {Цель оправдывает средства}

Egy magánhangzó cseréje jóval ritkábban fordul elő adatbázisunkban. Talán azért gyakoribb a mássalhangzók megváltoztatása, mint a magánhangzóké, mert számuk magasabb lévén, nagyobb a variálási lehetőség:

Tésztaság fél egészség.³⁷⁶ {Tisztaság fél egészség}

ang.: A good beginning is half the bottle.³⁷⁷ {A good beginning is half the battle}
 ném.: Wer wogt, gewinnt.³⁷⁸ {Wer wagt, gewinnt.}
 fr.: Il n'est pure eau que l'eau qui dort.³⁷⁹ {Il n'est pire eau que l'eau qui dort}
 or.: Обещанного три гада ждут.³⁸⁰ {Обещанного три года ждут}

1.3.5. Két hang megváltoztatása

Két hang megváltoztatásával is elferdíthető a közmondás eredeti szövege:

Aki kapja, falja.³⁸¹ {Aki kapja, marja}

³⁶⁸ Villi Viktória 2004 (személyes közlés).

³⁶⁹ Móra 2000: #2384.

³⁷⁰ Mikola Zsanett 2004; Szabóné Balácsi Mónika 2004 (személyes közlés).

³⁷¹ Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

³⁷² Copeland 1965: 785.

³⁷³ Mieder 1998: 30.

³⁷⁴ Fatrazie.

³⁷⁵ Walter–Mokienko 2005: 535.

³⁷⁶ Berencsi 1996: 10.

³⁷⁷ Esar 1968: 91.

³⁷⁸ Mieder 1998: 300.

³⁷⁹ Fatrazie.

³⁸⁰ Walter–Mokienko 2005: 309.

³⁸¹ Tóth Zoltán 1998 (személyes közlés).

Ki sokat Marços,³⁸² keveset fog...³⁸³ {Aki sokat markol, keveset fog}
 A bévétel erősíti a szabályt.³⁸⁴ {A kivétel erősíti a szabályt}

ang.: As the prig is bent, so is the snob inclined.³⁸⁵ {As the twig is bent, so is the tree inclined}

ném.: Eigentor stinkt.³⁸⁶ {Eigenlob stinkt}

ném.: Aller Umfang ist schwer.³⁸⁷ {Aller Anfang ist schwer}

fr.: Téléski qui croyait prendre.³⁸⁸ {Tel est pris qui croyait prendre}

fr.: L'appétit vient en nageant.³⁸⁹ {L'appétit vient en mangeant}

or.: Мал дохотник, да дорог.³⁹⁰ {Мал золотник, да дорог}

or.: С мылом рай и в шалаше.³⁹¹ {С мылым рай и в шалаше}

1.3.6. Egy szó megváltoztatása

A legkedveltebb ferdítési módok közé tartozik egy szó megváltoztatása, leggyakrabban ez a proverbium első utolsó szava.

Az első szó megváltoztatása:

Peches ember vízzel főz.³⁹² {Szegény ember vízzel főz}

Teszt a lelke mindennek.³⁹³ {Rend a lelke mindennek}

Hornból is megárt a sok.³⁹⁴ {Jóából is megárt a sok}

ang.: Avarice is the root of all evil.³⁹⁵ {Money is the root of all evil}

ang.: Marriage makes strange bedfellows.³⁹⁶ {Politics makes strange bedfellows}

ném.: Müdigkeit schützt vor Torheit nicht.³⁹⁷ {Alter schützt vor Torheit nicht}

ném.: Sex regiert die Welt.³⁹⁸ {Geld regiert die Welt}

³⁸² Ferdinand Emmanuel Edralín Marcos (1919–1989) Fülöp-szigeteki elnök volt 1965 és 1986 között.

³⁸³ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi].

³⁸⁴ HVG, 2000. 18. sz. 143.

³⁸⁵ Prochnow 1955: 278.

³⁸⁶ Mieder 1998: 49.

³⁸⁷ Mieder 1998: 14.

³⁸⁸ Sttella együttes, dalcím.

³⁸⁹ Derives.

³⁹⁰ Walter–Mokienko 2001: 29.

³⁹¹ Walter–Mokienko 2001: 59.

³⁹² Móra 1997: #1493.

³⁹³ Mai Lap, 2002. nov. 5. 22.

³⁹⁴ Magyar Hírlap, 1994. ápr. 16. 7. <cím>.

³⁹⁵ Prochnow–Prochnow 1987: 443.

³⁹⁶ Berman 1997: 335.

³⁹⁷ Mieder 1998: 7.

³⁹⁸ Mieder 1998: 76.

fr.: Bière du matin n’effraie pas le pèlerin.³⁹⁹ {Pluie du matin n’effraie pas le pèlerin}

fr.: La simplification fait la force.⁴⁰⁰ {L’union fait la force}

or.: Баба не волк, в лес не убежит.⁴⁰¹ {Работа не волк, в лес не убежит}

or.: Игла что дышло: куда повернул, туда и вышла.⁴⁰² {Закон что дышло: куда повернул, туда и вышло}

Az utolsó szó megváltoztatása:

Evés közben jön meg a postás.⁴⁰³ {Evés közben jön meg az étvágy}

Mindenütt jó, de legjobb máshol.⁴⁰⁴ {Mindenütt jó, de legjobb otthon}

Madarat tolláról, embert hitelkártyájáról.⁴⁰⁵ {Madarat tolláról, embert barátjáról}

ang.: The bigger they are, the harder they hit.⁴⁰⁶ {The bigger they are, the harder they fall}

ang.: He who hesitates is constipated.⁴⁰⁷ {He who hesitates is lost}

ném.: Wer zuletzt lacht, lacht am lautesten.⁴⁰⁸ {Wer zuletzt lacht, lacht am besten}

ném.: Liebe macht erfinderisch.⁴⁰⁹ {Liebe macht blind}

fr.: Il n’y a pas de fumée sans Indiens.⁴¹⁰ {Il n’y a pas de fumée sans feu}

fr.: C’est au pied du mur qu’on voit le mur.⁴¹¹ {C’est au pied du mur qu’on voit le maçon}

or.: Не имей сто рублей, а имей сто баксов.⁴¹² {Не имей сто рублей, а имей сто друзей}

or.: Большому кораблю – большое кораблекрушение.⁴¹³ {Большому кораблю – большое плавание}

Ritkábban máshol is állhat a megváltoztatott szó (bár a németben ez az eljárás is meglehetősen gyakori):

³⁹⁹ Derives.

⁴⁰⁰ Felirat a Közigazgatási Egyszerűsítésért Felelős Államtitkárság zászlaján (*Rue de la Loi 18, Brüssel, Belgium*).

⁴⁰¹ Walter–Mokienko 2001: 21.

⁴⁰² Walter–Mokienko 2005: 181.

⁴⁰³ Kifacsart 1999: 18.

⁴⁰⁴ Ludas Matyi, 1988. máj. 11. 7.

⁴⁰⁵ Kifacsart 1999: 79.

⁴⁰⁶ Berman 1997: 29.

⁴⁰⁷ Kandel 1976.

⁴⁰⁸ Mieder 1998: 159.

⁴⁰⁹ Mieder 1998: 215.

⁴¹⁰ Maya.

⁴¹¹ Fraise.

⁴¹² Walter–Mokienko 2005: 417.

⁴¹³ Walter–Mokienko 2001: 18.

Ki korán kel, iskolát lel.⁴¹⁴ {Ki korán kel, aranyat lel}
 A jó pap nyolcig tanul.⁴¹⁵ {A jó pap holtig tanul}

ang.: The lack of money is the root of all evil.⁴¹⁶ {The love of money is the root of all evil}

ang.: Handsome is as the photographer does.⁴¹⁷ {Handsome is as handsome does}

ném.: Wie die Alten sungen, so paffen die Jungen.⁴¹⁸ {Wie die Alten sungen, so zwitschern die Jungen}

ném.: Reden ist Silber, Lieben ist Gold.⁴¹⁹ {Reden ist Silber, Schweigen ist Gold}

fr.: Il n'y a que les professeurs qui ne changent pas d'idée.⁴²⁰ {Il n'y a que les imbéciles qui ne changent pas d'idée}

fr.: Chassez le Breton, il revient au galop.⁴²¹ {Chassez le naturel, il revient au galop}

or.: Не свисти – девок не будет.⁴²² {Не свисти – денег не будет}

or.: Дружба дружбой, а нефть врозь.⁴²³ {Дружба дружбой, а табачок врозь}

A következő néhány példában a közmondás egyik szavát egy vele ellentétes értelműre cserélték:

A rosszból is megárt a sok.⁴²⁴ {A jóból is megárt a sok}

Kivétel gyengíti a szabályt.⁴²⁵ {Kivétel erősíti a szabályt}

Éhezés közben is megjön az étvágy.⁴²⁶ {Évés közben jön meg az étvágy}

Van új a nap alatt.⁴²⁷ {Nincs új a nap alatt}

ang.: Spare the rod and save the child.⁴²⁸ {Spare the rod and spoil the child}

ang.: All's unfair in love and war.⁴²⁹ {All's fair in love and war}

ném.: Man stirbt nur einmal.⁴³⁰ {Man lebt nur einmal}

ném.: Aller Anfang ist einfach.⁴³¹ {Aller Anfang ist schwer}

⁴¹⁴ Hajdú 1999: 21.

⁴¹⁵ Móka 1997: #1388.

⁴¹⁶ Mieder et al. 1992: 416.

⁴¹⁷ Anonymous 1908: 23.

⁴¹⁸ Mieder 1998: 7.

⁴¹⁹ Mieder 1998: 238.

⁴²⁰ Mativat 2001.

⁴²¹ Derives.

⁴²² Walter–Mokienko 2005: 129.

⁴²³ Walter–Mokienko 2005: 146.

⁴²⁴ Hernádi 1985: 328.

⁴²⁵ HVG, 2001. 35. sz. 93.

⁴²⁶ Ludas Matyi, 1989. nov. 29. 6.

⁴²⁷ HVG, 2002. 15. sz. 45. <cím>.

⁴²⁸ Hubbard 1973: 150.

⁴²⁹ L. L. Levinson, in Berman 1997: 242.

⁴³⁰ Mieder 1998: 165.

⁴³¹ Mieder 1998: 15.

- fr.: Sévérité bien ordonnée commence par soi-même.⁴³² {Charité bien ordonnée commence par soi-même}
- fr.: L'avenir appartient à ceux qui se lèvent tard.⁴³³ {L'avenir appartient à ceux qui se lèvent tôt}
- or.: Каждый сам кузнец своего несчастья.⁴³⁴ {Каждый сам кузнец своего счастья}
- or.: Где положишь, там и потеряешь.⁴³⁵ {Где положишь, там и найдешь}

Az általunk ismert antiproverbiumok szerzői gyakran az eredeti közmondásban szereplő szót ahhoz hasonló hangzásúra cserélik (a magyarban ez formailag gyakran egy betű hozzáadását jelenti, vö. I.1.1.):

- Hallottakról jót vagy semmit!⁴³⁶ {Halottakról jót vagy semmit}
- A harang rossz tanácsadó.⁴³⁷ {A harag rossz tanácsadó}
- Jóból is megárt a sokk.⁴³⁸ {Jóból is megárt a sok}

- ang.: Matrimony is the root of all evil.⁴³⁹ {Money is the root of all evil}
- ang.: Hair today, gone tomorrow.⁴⁴⁰ {Here today, gone tomorrow}
- ném.: Ausnahmen beschädigen die Regel.⁴⁴¹ {Ausnahmen bestätigen die Regel}
- ném.: Wo eine Villa ist, ist auch ein Weg.⁴⁴² {Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg. }
- fr.: Bedaine, je ne boirai pas de tonneau.⁴⁴³ {Fontaine, je ne boirai pas de ton eau}
- fr.: Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu hais.⁴⁴⁴ {Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es}
- or.: Человеку свойственно обжираться.⁴⁴⁵ {Человеку свойственно ошибаться}
- or.: Каждый сам кузнечик своего счастья.⁴⁴⁶ {Каждый сам кузнец своего счастья}

Sok esetben egy szó szubsztitúciója nem alapszik semmiféle értelmi vagy hangzásbeli hasonlóságon. Például Sirisaka Andor *Anyósok könyve. Humorisztikus, szatirikus anyós-tárgyu apróságok mulatságos és tanulságos gyűjteménye* c. könyvében (Sirisaka 1900), ahol a közmondáspersziflázs több típusával is találkozunk (a téma minden esetben az

⁴³² Created.

⁴³³ Vagabondes.

⁴³⁴ Walter–Mokienko 2005: 539.

⁴³⁵ Walter–Mokienko 2005: 366.

⁴³⁶ Egysoros 225.

⁴³⁷ Vörösné Dalmi Zsuzsanna 2004; Fritz Zsuzsanna 2005 (személyes közlés).

⁴³⁸ Szilágyi 1990: 172. [1973].

⁴³⁹ Edmund–Workman Williams 1921: 275.

⁴⁴⁰ Safian 1967.

⁴⁴¹ Mieder 1998: 26.

⁴⁴² Gossler 2005: 126.

⁴⁴³ Maya.

⁴⁴⁴ Navarro Dominguez 2000: 76.

⁴⁴⁵ Walter–Mokienko 2005: 540.

⁴⁴⁶ Walter–Mokienko 2005: 539.

anyós), a fordítás egyik leggyakoribb típusa az eredeti közmondás egyik szavának cseréje az *anyós* szóra:

A hová az ördög nem mehet maga, oda anyóst küld.⁴⁴⁷ {A hová az ördög nem mehet maga, vénasszonyt küld}

Jobb ma egy veréb, mint holnap egy anyós.⁴⁴⁸ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok}

ang.: No man is a hero to his mother-in-law.⁴⁴⁹ {No man is a hero to his valet}

ang.: When mother-in-law comes in at the door, love flies out the window.⁴⁵⁰ {When poverty comes in at the door, love flies out of the window}

fr.: Dans toute mère de famille, il y a une belle-mère qui sommeille.⁴⁵¹ {Dans tout homme, il y a un cochon qui sommeille}

A német és orosz antiproverbiumokban inkább a „nő” a kedvelt téma:

ném.: Wie Mann sich bettet, so liegt die Frau.⁴⁵² {Wie man sich bettet, so schläft (liegt) man}

ném.: Man muss die Frauen feiern, wie sie fallen.⁴⁵³ {Man muss die Feste feiern, wie sie fallen}

or.: Баба не волк, в лес не убежит.⁴⁵⁴ {Работа не волк, в лес не убежит}

or.: Женщина - друг человека.⁴⁵⁵ {Собака – друг человека}

Sokszor illesztnek be egy szexualitással kapcsolatos szót valamelyik szó helyére. Különösen népszerű maga a *szex* szó:

Aki a szexet szereti, rossz ember nem lehet.⁴⁵⁶ {Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet}

Szex a lelke mindennek.⁴⁵⁷ {Rend a lelke mindennek}

Jótett helyébe szexet várj.⁴⁵⁸ {Jótett helyébe jót várj}

A leggyakoribb témák: orgazmus, genitáliák, nemi betegségek, fogamzásgátló eszközök, könnyelmű nők:

⁴⁴⁷ Sirisaka 1900: 99.

⁴⁴⁸ Sirisaka 1900: 137.

⁴⁴⁹ Esar 1952: 220.

⁴⁵⁰ Berman 1997: 338.

⁴⁵¹ Nathalie Langrai.

⁴⁵² Mieder 1998: 32.

⁴⁵³ Mieder 1998: 61.

⁴⁵⁴ Walter–Mokienko 2001: 21.

⁴⁵⁵ Walter–Mokienko 2005: 448.

⁴⁵⁶ Szabó Tímea 2005 (személyes közlés).

⁴⁵⁷ Egysoros 240.

⁴⁵⁸ Szabó István, gy. Homoki Éva 2005 (személyes közlés).

Türelem orgazmust terem.⁴⁵⁹ {Türelem rózsát terem}
 A tripper nem szégyen, csak roppant kellemetlen.⁴⁶⁰ {A szegénység nem szégyen,
 csak roppant kellemetlen}
 Pénz számolva, az asszony szeretve jó.⁴⁶¹ {Pénz számolva, az asszony verve jó}

ang.: Where there's a pill, there's a way.⁴⁶² {Where there's a will, there's a way}
 ang.: Two is company, three is an orgy.⁴⁶³ {Two is company, three is a crowd}
 ném.: Liebe geht durch den Schwanz.⁴⁶⁴ {Liebe geht durch den Magen}
 ném.: Wie man sich bettet, so fickt man.⁴⁶⁵ {Wie man sich bettet, so schläft man }
 fr.: La femme des uns fait le bonheur des autres.⁴⁶⁶ {Le malheur des uns fait le
 bonheur des autres}
 fr.: Un homme travesti en vaut deux.⁴⁶⁷ {Un homme averti en vaut deux}
 or.: Язык до клитора доведет.⁴⁶⁸ {Язык до Киева доведет}
 or.: Хочешь жить – умей раздеться.⁴⁶⁹ {Хочешь жить – умей вертеться}

Gyakori a csere alkalmával a durva nyelvezet használata; ez a mai beszélt köznyelvre, különösen az ifjúság nyelvére általánosan jellemző.⁴⁷⁰

Aki szereti a pinát, rossz ember nem lehet.⁴⁷¹ {Aki a virágot szereti, rossz ember
 nem lehet}
 Ahány ház, annyi szopás.⁴⁷² {Ahány ház, annyi szokás}
 A férfi szívéhez a farkán keresztül vezet az út.⁴⁷³ {A férfi szívéhez a gyomrán ke-
 resztül vezet az út}

ang.: Behind every great man there's an asshole. {Behind every great man there's
 a woman}
 ang.: Home is where the asshole is.⁴⁷⁴ {Home is where the heart is}
 ném.: Aus dem Arsche, aus dem Sinn.⁴⁷⁵ {Aus den Augen, aus dem Sinn}

⁴⁵⁹ Szebenyi Viktória 2005 (személyes közlés).

⁴⁶⁰ Hernádi 1985: 273.

⁴⁶¹ Tóthné Litovkina 1993: 193.

⁴⁶² Kilroy 1985: 264.

⁴⁶³ Kandel 1976.

⁴⁶⁴ Mieder 1998: 170.

⁴⁶⁵ Twitter.

⁴⁶⁶ Pierre Desproges.

⁴⁶⁷ Mativat 2001: 79.

⁴⁶⁸ Walter–Mokienko 2005: 573.

⁴⁶⁹ Walter–Mokienko 2001: 32.

⁴⁷⁰ Ld. a következő szlengszótárakat: Spears 1991; András–Kövecses 1994a, 1994b; Mokienko 1995; Buj 1995.

⁴⁷¹ Balázs 1987: 67.

⁴⁷² Mikulás 1996.

⁴⁷³ Tóthné Litovkina 1993: 161.

⁴⁷⁴ Nierenberg 1994: 550.

⁴⁷⁵ Mieder 1998: 24.

ném.: Wer einmal fickt, dem glaubt man nicht.⁴⁷⁶ {Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht}
 fr.: Chatte échaudée craint l'eau froide.⁴⁷⁷ {Chat échaudé craint l'eau froide}
 fr.: La bite ne fait pas le moine.⁴⁷⁸ {L'habit ne fait pas le moine}
 or.: Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не фа.. лось.⁴⁷⁹ {Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не плакало}
 or.: Мир не без добрых блядей.⁴⁸⁰ {Мир не без добрых людей}

I.3.7. Egy szó cserélése több szóra

Előfordul az is, hogy az eredeti proverbium egy szavát több szóra cserélik, pl.:

Ahány ház, annyi baj legyen.⁴⁸¹ {Ahány ház, annyi szokás}
 Ki korán kel, sok tyúkot lel.⁴⁸² {Ki korán kel, aranyat lel}
 Addig üsd a vasat, amíg rá nem ütsz a kezedre.⁴⁸³ {Addig üsd a vasat, amíg meleg}
 Kicsi a bors, de nagyot lehet tüszenteni tőle.⁴⁸⁴ {Kicsi a bors, de erős}
 Ne ferd az ördögöt a falra, mert kineveznek faliújság-felelősnek.⁴⁸⁵ {Ne ferd az ördögöt a falra, mert megjelenik}
 ang.: Ignorance is blister when one is suntanned.⁴⁸⁶ {Ignorance is bliss}
 ang.: Of two evils, choose the one with the better-looking legs.⁴⁸⁷ {Of two evils choose the lesser}
 ném.: Eine hübsche Frau schützt vor Torheit nicht.⁴⁸⁸ {Alter schützt vor Torheit nicht}
 ném.: Vorbeugen ist besser als auf die Schuhe zu kotzen.⁴⁸⁹ {Vorbeugen ist besser als heilen}
 fr.: Qui vole un œuf ferait mieux de voler un bœuf.⁴⁹⁰ {Qui vole un œuf vole un bœuf}
 fr.: Il n'y a pas de femme au foyer sans feu.⁴⁹¹ {Il n'y a pas de fumée sans feu}

⁴⁷⁶ Mieder 1998: 186.

⁴⁷⁷ Lycos.

⁴⁷⁸ Lycos.

⁴⁷⁹ Walter–Mokienko 2005: 133.

⁴⁸⁰ Walter–Mokienko 2001: 18.

⁴⁸¹ Móra 2001: #2785.

⁴⁸² Hajdú 1999: 21.

⁴⁸³ Rác Anita 2004 (személyes közlés).

⁴⁸⁴ Horváth Diána 2004 (személyes közlés).

⁴⁸⁵ Rajczy Miklós 2004 (személyes közlés).

⁴⁸⁶ Safian 1967: 45.

⁴⁸⁷ Esar 1968: 469.

⁴⁸⁸ Mieder 1998: 8.

⁴⁸⁹ Gossler 2005: 113.

⁴⁹⁰ Euf.

⁴⁹¹ Skons.

or.: Дают – бери, бьют – сдачи давай.⁴⁹² {Дают – бери, бьют – бег}
 or.: Ученье – свет, неученье – чуть свет и на работу.⁴⁹³ {Ученье – свет,
 неученье – тьма}

Ennek a fordítottjával (több szó cserélése egy szóra) csak elvétve találkozunk:

ném.: Eiterherd ist Goldes wert.⁴⁹⁴ {Eigener Herd ist Goldes wert}
 ném.: Armut findet auch ein Korn.⁴⁹⁵ {Ein blindes Huhn findet auch (ein)mal ein
 Korn}
 fr.: On ne fait pas d’omelette sans feu.⁴⁹⁶ {On ne fait pas d’omelette(s) sans casser
 des œufs}
 or.: Семеро одного найдут.⁴⁹⁷ {Семеро одного не ждут}
 or.: Кто не работает, тот пьет!⁴⁹⁸ {Кто не работает, тот не ест}

1.3.8. Két szó cseréje

Két szó cseréje is nagyon gyakori az általunk ismert szövegekben: sokszor élnek vele példáink szerzői, akiknek a tapasztalata az emberi életről nem egyezik meg a közmondások szerzőjével. Mieder megjegyzi (1989b: 241), hogy a bináris szerkezetű közmondások (ld. pl. Greimas 1970, Kuusi 1972, Dundes 1975, Rodegem 1984) különösen népszerű alanyai a fordításnak, mint például az „X ezer Y-t ér”, „Ahol X van, ott Y is van”, „Ami az egyik embernek X, a másik embernek Y”, „Napi egy X távol tartja az Y-t”, „Jobb egy X a kézben, mint egy Y a bokorban”, „Jobb egy kis X, mint sok Y”, stb. Sok antiproverbium változatlan nyelvi szerkezetre épül, miközben a szavak apró változtatásával teljesen új képeket és gondolatokat hoz be. Az egyik legszívesebben fordított magyar közmondás „Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok” egyszerűsödik erre a sémára: „Jobb ma egy X, mint holnap egy Y”, és X és Y behelyettesíthető a szövegösszefüggésbe illő bármely elemmel. Ezt mutatja az alábbi három szöveg: *Jobb ma egy aranyhal, mint holnap egy cápa*;⁴⁹⁹ *Jobb ma egy BMW, mint holnap egy Trabant*;⁵⁰⁰ *Jobb ma egy kurva, mint holnap egy anyós*.⁵⁰¹

A megvizsgált összes nyelvben találunk példát két szó cseréjére:

⁴⁹² Walter–Mokienko 2005: 115.

⁴⁹³ Walter–Mokienko 2001: 47.

⁴⁹⁴ Mieder 1998: 115.

⁴⁹⁵ Mieder 1998: 122.

⁴⁹⁶ Ougl.

⁴⁹⁷ Walter–Mokienko 2005: 433.

⁴⁹⁸ Walter–Mokienko 2005: 401.

⁴⁹⁹ Jacsó Ibolya, gy. Agócs Rita 2005 (személyes közlés).

⁵⁰⁰ Szabó Tímea 2005 (személyes közlés).

⁵⁰¹ Szabó Tímea 2005 (személyes közlés).

Akármilyen kedves vendég, 40 évig untig elég.⁵⁰² (utalás a szovjet hadsereg jelenlétére Magyarországon 1944–1990) {Akármilyen kedves vendég, három napig untig elég}

Nem esik messze a vak a botjától.⁵⁰³ {Nem esik messze az alma a fájától}

Ajándék bornak ne nézd a fokát!⁵⁰⁴ {Ajándék lónak ne nézd a fogát}

ang.: Widows rush in where spinsters fear to tread.⁵⁰⁵ {Fools rush in where angels fear to tread}

ang.: When spinsterhood is bliss, 'tis folly to be wived.⁵⁰⁶ {When ignorance is bliss, 'tis folly to be wise}

ném.: Wer nicht lesen will, muss hören.⁵⁰⁷ {Wer nicht hören will, muss fühlen}

ném.: Der Fladen fällt nicht weit vom Ochsen.⁵⁰⁸ {Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm}

fr.: Au royaume des aveugles, les borgnes passent inaperçus.⁵⁰⁹ {Au royaume des aveugles, les borgnes sont rois}

fr.: Qui s'y frotte se gratte.⁵¹⁰ {Qui s'y frotte s'y pique}

or.: Было бы здоровье, а болезни найдутся.⁵¹¹ {Было бы болото, а черти найдутся}

or.: О власти или хорошо, или правду.⁵¹² {О мертвых или хорошо, или ничего}

Az alábbi példákban hangzásbeli hasonlóságon alapul két szó cseréje:

Aki merít, az nyerít.⁵¹³ {Aki mer, az nyer}

Aki birka, marha.⁵¹⁴ {Aki bírja, marja}

ang.: A switch in time saves crime.⁵¹⁵ {A stitch in time saves nine}

ang.: Small things come to those who mate.⁵¹⁶ {All things come to those who wait}

⁵⁰² Reform, 1990. jún. 29. 6–7 <cím>.

⁵⁰³ Móka 2001: #2792.

⁵⁰⁴ Egysoros 289.

⁵⁰⁵ Esar 1968: 865.

⁵⁰⁶ Esar 1968: 760.

⁵⁰⁷ Amazon.de.

⁵⁰⁸ Mieder 1998: 17.

⁵⁰⁹ Derives.

⁵¹⁰ Plouzeau.

⁵¹¹ Walter–Mokienko 2005: 45.

⁵¹² Walter–Mokienko 2005: 258.

⁵¹³ Föglein Nóra 2004; Györfi Éva 2004; Nagy Ferencné 2004; Szabóné Balázs Mónika 2004; Tóthné Pölös Márta 2004; Varga Erika 2004 (személyes közlés).

⁵¹⁴ Hoffmann Veronika 2004 (személyes közlés).

⁵¹⁵ McKenzie 1980: 75.

⁵¹⁶ Farman 1989.

ném.: Ewig gärt am längsten.⁵¹⁷ {Ehrlich währt am längsten}
 ném.: Gelegenheit schafft Triebe.⁵¹⁸ {Gelegenheit macht Diebe}
 fr.: Bon gland ne saurait sentir.⁵¹⁹ {Bon sang ne peut mentir}
 fr.: À bon château, bon râteau.⁵²⁰ {À bon chat, bon rat}
 or.: Где тошно, там и рвет.⁵²¹ {Где тонко, там и рвется}
 or.: Как отГЛЮКнется, так и отCLICKнется.⁵²² {Как аукнется, так и откликнется}

Olykor az eredeti közmondásban ismétlődő szót cserélnek egy másik, szintén ismétlődő szóra:

A regény, ha a kalapjába szarik is, regény marad.⁵²³ {A legény, ha a kalapjába szarik is, legény marad}
 Aki kolbászt ránt, kolbász által vész el.⁵²⁴ {Aki kardot ránt, kard által vész el}
 Az szeret igazán, ki utoljára szeret.⁵²⁵ {Az nevet igazán, aki utoljára nevet}
Büdös libból büdös szél fúj.⁵²⁶ {Bolond lukból bolond szél fúj}

A magyar korpuszban nagyon gyakran és változatosan variálják így az *Élni és élni hagyni* közmondást, amelynek paródiáiban ugyanaz az *élni*-vel hasonló hangzású szó kétszer is szerepel:

Félni és félni hagyni.⁵²⁷
Égni és égni hagyni.⁵²⁸
Vélni és vélni hagyni.⁵²⁹

Ugyanez a helyzet a németben is az ismert közmondásnál: *Leben und leben lassen*:

Schenken und schenken lassen.
Lachen und lachen lassen.
Lügen und lügen lassen.
Sprechen und sprechen lassen.
Lieben und lieben lassen.⁵³⁰

⁵¹⁷ Mieder 1998: 45.

⁵¹⁸ Mieder 1998: 80.

⁵¹⁹ Derives.

⁵²⁰ Pata.

⁵²¹ Walter–Mokienko 2005: 489.

⁵²² Walter–Mokienko 2005: 30.

⁵²³ Esterházy 1996: 176.

⁵²⁴ Nimsz Réka 2005 (személyes közlés).

⁵²⁵ Tálai Gabriella 2004 (személyes közlés).

⁵²⁶ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

⁵²⁷ Dömötör 1989: 128.

⁵²⁸ Nadolski Klára 2005 (személyes közlés).

⁵²⁹ Bohner Anikó 2005 (személyes közlés).

⁵³⁰ Mind az öt német szöveg lelőhelye: Mieder: 1998: 162–163.

Példák más nyelvekből:

ang.: If at first you don't succeed, cry, cry again.⁵³¹ {If at first you don't succeed, try, try again}
 ang.: Thirst come, thirst served.⁵³² {First come, first served}
 fr.: Triera bien qui triera le panier.⁵³³ {Rira bien qui rira le dernier}
 fr.: Deuil pour deuil.⁵³⁴ {Œil pour œil}
 or.: Слесарю – слесарево.⁵³⁵ {Кесарю – кесарево}
 or.: От бобра бобра не ищут.⁵³⁶ {От добра добра не ищут}

1.3.9. A közmondás második felének cseréje

Nagyon gyakori eljárás, és különösen népszerű az összetett mondat szerkezetű közmondások esetében a közmondás második felének teljes cseréje. Az alábbi közmondásparafrazisok mind ugyanarra a népszerű magyar közmondásra (*Aki másnak vermet ás, maga esik bele*) vezethetők vissza:

Aki másnak vermet ás, az a sírásó.⁵³⁷
 Aki másnak vermet ás, az a vakond.⁵³⁸
 Aki másnak vermet ás, jegyezze meg a helyet.⁵³⁹
 Aki másnak vermet ás, nem magának ássa.⁵⁴⁰

Az angol nyelvben az *If at first you don't succeed, try, try again* az egyik azon közmondások közül, amelyek paródiái között a legtöbb ilyen típusú példát találjuk:

If at first you don't succeed – forget it.⁵⁴¹
 If at first you don't succeed, give up.⁵⁴²
 If at first you don't succeed – you are fired.⁵⁴³
 If at first you don't succeed, you're average.⁵⁴⁴

A németben a *Wer A sagt, muss auch B sagen* ezt a ferdítési módot tekintve az egyik legtermékenyebb közmondás:

⁵³¹ Esar 1968: 863.

⁵³² Jennings 1980: 80.

⁵³³ Une bulle.

⁵³⁴ Robert Desnos egy regényének címe (1924).

⁵³⁵ Walter–Mokienko 2005: 214.

⁵³⁶ Walter–Mokienko 2005: 135.

⁵³⁷ Tóthné Litovkina 1993: 144.

⁵³⁸ Hajdú 1999: 21.

⁵³⁹ Móra 1998: #1939.

⁵⁴⁰ Ökörségek 2002.

⁵⁴¹ Esar 1968: 291.

⁵⁴² Anonymous 1961: 200.

⁵⁴³ Hodes 1982.

⁵⁴⁴ Kehl 1977: 290.

Wer A sagt, muss auch 'nen Kreis drumrum machen.⁵⁴⁵

Wer A sagt, streckt auch die Zunge heraus.⁵⁴⁶

Wer A sagt, muss ... das Alphabet bis Z beherrschen.⁵⁴⁷

Wer A sagt, kann auch gleich Halstabletten nehmen.⁵⁴⁸

A franciában az *On ne fait pas d'omelette(s) sans casser des œufs* különösen produktív ebből a szempontból:

On ne fait pas d'omelette avec des œufs durs.⁵⁴⁹

On ne fait pas d'omelette à qui sait attendre.⁵⁵⁰

On ne fait pas d'omelettes sans... renverser un camion.⁵⁵¹

On ne fait pas d'omelette sans faire un drame.⁵⁵²

Az orosz anyagban a *Чем дальше в лес, тем больше дров* közmondás a legtöbb ilyen típusú perszifláz alapja:

Чем дальше в лес, тем ближе вылез.⁵⁵³

Чем дальше в лес, тем легче целиться в спину.⁵⁵⁴

Чем дальше в лес, тем толще партизаны.⁵⁵⁵

Чем дальше в лес, тем шире ноги.⁵⁵⁶

További példák erre az eljárásra az általunk vizsgált nyelvekben:

Madarat tolláról, kutyát gazdájáról.⁵⁵⁷ {Madarat tolláról, embert barátjáról}

A hazug embert hamarabb utolérik, ha autóval mennek utána.⁵⁵⁸ {A hazug embert hamarabb utolérik, mint a sánta kutyát}

A háborúhoz három dolog kell: mondjuk három barom ember.⁵⁵⁹ {A háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz}

Sokat akar a szarka, de menstruál a szarkalány.⁵⁶⁰ {Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka}

⁵⁴⁵ Lunula.

⁵⁴⁶ Mieder 1998: 3.

⁵⁴⁷ Mieder 1998: 6.

⁵⁴⁸ Mieder 1998: 6.

⁵⁴⁹ Peyrefitte 1978: 33.

⁵⁵⁰ Arapao.

⁵⁵¹ Le Matin.

⁵⁵² Toqu'en tête.

⁵⁵³ Walter–Mokienko 2001: 40.

⁵⁵⁴ Walter–Mokienko 2001: 242.

⁵⁵⁵ Walter–Mokienko 2001: 40.

⁵⁵⁶ Walter–Mokienko 2001: 40.

⁵⁵⁷ Szekeres Kinga 2005 (személyes közlés).

⁵⁵⁸ Bodor Krisztián, gy. Tóth Anikó 2005; Link Bálint, gy. Sárközi Erika 2005 (személyes közlés).

⁵⁵⁹ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005 (személyes közlés).

⁵⁶⁰ Egysoros 57; Csapóné Kovács Judit 2004; Szabó Bernadett, gy. Kovács Zsanett 2005 (személyes közlés).

- ang.: People who live in glass houses should screw in the basement.⁵⁶¹ {People who live in glass houses shouldn't throw stones}
- ang.: To err is human, but to admit it isn't.⁵⁶² {To err is human, to forgive divine}
- ném.: Hunde, die bellen, laufen Gefahr, gebissen zu werden.⁵⁶³ {Hunde, die bellen, beißen nicht}
- ném.: Wer anderen eine Grube gräbt, lässt sich das gut bezahlen.⁵⁶⁴ {Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein}
- fr.: Ce que femme veut, elle le met sur sa carte de crédit.⁵⁶⁵ {Ce que femme veut, Dieu le veut}
- fr.: Qui vole un œuf devrait se renseigner sur le prix des œufs.⁵⁶⁶ {Qui vole un œuf vole un bœuf}
- or.: Дружба дружбой, но куда девать либидо?⁵⁶⁷ {Дружба дружбой, а служба службой}
- or.: Назвался груздем, не будь сыроежкой.⁵⁶⁸ {Назвался груздем – полезай в кузов}

1.3.10. A közmondás első felének cseréje

A proverbium első felének cseréje jóval ritkább, mint a második felé. Pl.:

- Akit ma megalázhatsz, azt ne halaszd holnapra.⁵⁶⁹ {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}
- Piros a paprika, de erős.⁵⁷⁰ {Kicsi a bors, de erős}
- Aki a tekintélyt tiszteli, rossz ember nem lehet.⁵⁷¹ {Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet}
- ang.: A patient without health insurance keeps the doctor away.⁵⁷² {An apple a day keeps the doctor away}
- ang.: People of similar socioeconomic backgrounds flock together.⁵⁷³ {Birds of a feather flock together}
- ném.: Frech gesagt, ist halb gewonnen.⁵⁷⁴ {Frisch gewagt, ist halb gewonnen}

⁵⁶¹ Kilroy 1985: 281.

⁵⁶² Safian 1967: 32.

⁵⁶³ Mieder 1998: 125.

⁵⁶⁴ Mieder 2014: 191.

⁵⁶⁵ Maya.

⁵⁶⁶ Afreubo.

⁵⁶⁷ Walter–Mokienko 2001: 27.

⁵⁶⁸ Walter–Mokienko 2005: 113.

⁵⁶⁹ Bajor Imre, Heti Hetes, RTL Klub, 2001. márc 31.

⁵⁷⁰ Tóth Andrea 2004 (személyes közlés).

⁵⁷¹ Nagy L. 1967: 382.

⁵⁷² Liu–Vasselli 1996.

⁵⁷³ Liu–Vasselli 1996.

⁵⁷⁴ Mieder 1998: 296.

ném.: Gut verpackt ist halb gewonnen.⁵⁷⁵ {Frisch gewagt, ist halb gewonnen}
 fr.: Saccage a ses plaisirs.⁵⁷⁶ {Chaque âge a ses plaisirs}
 fr.: Manger épicé, il faut choisir!⁵⁷⁷ {Boire ou conduire, il faut choisir}
 or.: Заряженному танку в дуло не смотрят.⁵⁷⁸ {Дареному коню в зубы не смотрят}
 or.: Рубль лире не товарищ.⁵⁷⁹ {Гусь свинье не товарищ}

I.4. Közmondás-összevonás

E fejezet témája az ún. *közmondás-összevonás* vagy *közmondásvegyülés*. A közmondásvegyülés a következőképpen határozható meg: „olyan ferdített közmondás, amely egynél több frazeológiai egységet használ fel; ezek közül legalább egy szükségszerűen közmondás vagy közmondásséma” (Barta 2003, 2005: 122). Mivel ilyenkor a közmondás egy részét egy másikból kiemelt résszel helyettesítik, vagy a teljes eredeti közmondáshoz hozzátoldanak egy további proverbiumot, illetve annak egy részét, megállapítható, hogy az összevonás csere és/vagy bővítés, esetleg szükítéssel kombinálva. Ebből következően az összevonás formailag a csere vagy a bővítés egyik alcsoportja, így a két fejezet egyikében lenne tárgyalandó, ugyanakkor sajátos vonásai indokolják, hogy különálló csoportként beszéljünk róla.

A parömiológiai metanyelv még nem teljesen alakult ki, ezért egyelőre nem tudni, mely elnevezés állja ki az idő próbáját:

- a magyarban: *összevonás, keveredés, vegyülés, szintézis* vagy *kontamináció*;⁵⁸⁰
- az angolban: *mixing, blending* vagy *contamination*;
- a németben: *Vermischung, Vermengung* vagy *Kontamination*;
- a franciában: *mélange de proverbes, proverbe-valise* vagy *contamination*;
- az oroszban: *контаминация* vagy *смешение*.

I.4.1. A közmondás-összevonásban leggyakrabban használt közmondások

Az eredeti közmondások közül egyeseket gyakran, másokat ritkábban használnak fel ferdítés alapjául. Lássuk, hogy az általunk vizsgált nyelvekben melyek fordulnak elő sűrűn antiproverbiumok kiindulópontjaiként!

A magyarban sok ilyen típusú ferdítés alapja például a *Meghalt Mátyás király, oda az igazság*:

⁵⁷⁵ Mieder 1998: 299.

⁵⁷⁶ Mignaval 2004: 23.

⁵⁷⁷ U-blog/paceamor.

⁵⁷⁸ Walter–Mokienko 2001: 33.

⁵⁷⁹ Walter–Mokienko 2005: 114.

⁵⁸⁰ A *kontamináció* kifejezés mind az öt nyelvben létezik, de használata nem szerencsés a jelenség megnevezésére, mert azt sugallja, hogy az egyik közmondás domináns. Vizsgálatunk azonban azt mutatja, hogy az összevonások túlnyomó többségében nincs domináns közmondás.

- Meghalt Mátyás király, kis helyen is elfér.⁵⁸¹ {Meghalt Mátyás király, oda az igazság; Sok jó ember kis helyen is elfér}
- Meghalt Mátyás király, ne nézd a fogát.⁵⁸² {Meghalt Mátyás király, oda az igazság; Ajándék lónak ne nézd a fogát}
- Meghalt Mátyás király, úgy alussza álmát.⁵⁸³ {Meghalt Mátyás király, oda az igazság; Ki mint veti ágycát, úgy alussza álmát}

A németben összevonással a *Müßiggang ist aller Laster Anfang* közmondást fordítják gyakran:

- Aller Laster Anfang ist schwer.⁵⁸⁴ {Müßiggang ist aller Laster Anfang; Aller Anfang ist schwer}
- Manch geschenkter Gaul ist aller Laster Anfang.⁵⁸⁵ {Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Mal; Müßiggang ist aller Laster Anfang}
- Ein schöner Rücken ist aller Laster Anfang.⁵⁸⁶ {Ein schöner Rücken kann auch entzücken; Müßiggang ist aller Laster Anfang}

A franciában különösen produktívnak bizonyul ebből a szempontból a következő közmondás: *Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué*, pl.:

- Il faut battre la peau de l'ours pendant qu'il est encore chaud.⁵⁸⁷ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Il faut battre le fer pendant qu'il est chaud}
- Il ne faut pas se coucher sur la peau de l'ours avant de l'avoir tué.⁵⁸⁸ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Comme on fait son lit on se couche}
- Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tondue.⁵⁸⁹ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Il faut tondre les [ses] brebis et non (pas) les écorcher}

Az oroszban például a *Баба с возу – кобыле легче* közmondást fordítják gyakran összevonás útján:

- Баба с возу – потехе час.⁵⁹⁰ {Баба с возу – кобыле легче; Делу время – потехе час}

⁵⁸¹ Kifacsart 2000: 97.

⁵⁸² Németh Mónika 2004 (személyes közlés).

⁵⁸³ Szili Anita 2004 (személyes közlés).

⁵⁸⁴ Mieder 1998: 13.

⁵⁸⁵ Mieder 1998: 209.

⁵⁸⁶ Mieder 1998: 211.

⁵⁸⁷ Skons.

⁵⁸⁸ Derives.

⁵⁸⁹ Skons.

⁵⁹⁰ Walter–Mokienko 2001: 16.

Сделал дело – кобыле легче.⁵⁹¹ {Сделал дело – гуляй смело; Баба с возу – кобыле легче}

Тише едешь – кобыле легче.⁵⁹² {Тише едешь – дальше будешь; Баба с возу – кобыле легче}

Az angol nyelvben meglepő módon az összevonási eljárás a többi négy nyelvhez képest jóval ritkábban fordul elő, úgyhogy nem sikerült kiemelni a legnépszerűbb közmondásokat erre a ferdítési módszerre. Nem ismerjük az angol összevonások ritka voltának okát. Annyi azonban megjegyzendő, hogy az összevonások körén kívül is valóban különbség tapasztalható az egyes nyelvek között a ferdítési módok (bővítés, szűkítés, csere) használatában és a ferdítés mértékében (szórend, írásjel, egy hang, több hang, egy szó, több szó, egy tagmondat stb.).

A vizsgálat azt bizonyítja, hogy az egyes közmondások jelentősen eltérő mértékben alkalmasak arra, hogy összevonás alapjául szolgáljanak. Az eredeti közlés ismertsége feltétlenül az összevonási eljárás (és általában a ferdítés) irányában hat. Az összevonáshoz felhasznált proverbiumok gyakran az eredeti formájukban leggyakrabban használt proverbiumok, vagyis az adott nyelv parömiológiai minimumához tartoznak (ld. Tóthné Litovkina 1993; T. Litovkina–Mieder 2005: 21–65; Barta 2007a). A legrövidebb (két vagy három szóból álló) közmondásokat alig használják fel, a kontaminációhoz leginkább 4–6 szóból álló proverbiumok szükségesek, habár franciában hosszabbak is gyakran előfordulnak.

1.4.2. Két proverbium összevonása

1.4.2.1. Az egyik közmondás első felének és a másik közmondás második felének összevonása

Az eddig vizsgált magyar, angol, német, francia és orosz szövegek alapján megállapítható, hogy leggyakrabban két proverbiumot vonnak össze, ezen belül is leginkább az egyik közmondás első felét a másik második felével ötvözve (ld. pl. Barta 2009; T. Litovkina 2005a, 2008; Vargha–T. Litovkina 2007b). A fél nem feltétlenül egy tagmondatot jelent, hanem általában kevesebbet, de néha többet:

Addig jár a korszó a kútra, amíg a takaród ér.⁵⁹³ {Addig jár a korszó a kútra, amíg el nem törik; Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér}

Ha megdobnak kövel, betörik a fejed.⁵⁹⁴ {Ha megdobnak kövel, dobd vissza kenyérrel; Szólj igazat, betörik a fejed}

Szeget fogért.⁵⁹⁵ {Szeget szeggel; Szemet szemért, fogat fogért}

ang.: A stitch in time gathers no moss.⁵⁹⁶ {A stitch in time saves nine; A rolling stone gathers no moss}

⁵⁹¹ Walter–Mokienko 2001: 16.

⁵⁹² Walter–Mokienko 2001: 16.

⁵⁹³ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi].

⁵⁹⁴ Tóthné Litovkina 1995: 734.

⁵⁹⁵ Molnár Gyula 2004 (személyes közlés).

⁵⁹⁶ Anonymous 1961: 200.

- ang.: Necessity is the mother of strange bedfellows.⁵⁹⁷ {Necessity is the mother of invention; Politics makes strange bedfellows}
- ném.: Gut Ding kommt selten allein.⁵⁹⁸ {Gut Ding will Weile haben; Ein Unglück kommt selten allein}
- ném.: Was ich nicht weiß, währt am längsten.⁵⁹⁹ {Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß; Ehrlich währt am längsten}
- fr.: La bave du crapaud n'empêche pas la caravane de passer.⁶⁰⁰ {La bave du crapaud n'atteint pas la blanche colombe; Les chiens aboient, la caravane passe}
- fr.: Ne fais pas à autrui ce que tu peux faire le jour même.⁶⁰¹ {Ne fais pas à autrui ce que tu ne voudrais pas qu'on te fit; Ne remets pas à demain ce que tu peux faire le jour même}
- or.: Сколько волка ни корми, а он все равно лоб расшибет!⁶⁰² {Сколько волка ни корми, а он все равно в лес смотрит; Заставь дурака богу молиться, он себе лоб расшибет}
- or.: Один в поле – хуже татарина.⁶⁰³ {Один в поле не воин; Незванный гость хуже татарина}

Előfordul, hogy egyazon eredeti közmondáspár elemeit kétféleképpen is keresztezük, az így keletkező összevonásokat „ikrek”-nek nevezhetjük. Erre azonban csak a német, francia és orosz anyagban sikerült példát találnunk, pl.:

- ném.: Ick sage immer: Morjenstund ist aller Laster Anfang. Du meinst wol: Müßigjang hat Jold im Mund, wat?⁶⁰⁴ {Müßiggang ist aller Laster Anfang; Morgenstunde hat Gold im Munde}
- fr.: Une hirondelle ne fait pas le moine.⁶⁰⁵ és L'habit ne fait pas le printemps.⁶⁰⁶ {L'habit ne fait pas le moine; Une hirondelle ne fait pas le printemps}
- fr.: Pierre qui roule mène à Rome.⁶⁰⁷ és Tous les chemins n'amassent pas mousse.⁶⁰⁸ {Tous les chemins mènent à Rome; Pierre qui roule n'amasse pas mousse}
- or.: Дареному коню кулаками не машут.⁶⁰⁹ és После драки в зубы не смотрят!⁶¹⁰ {После драки кулаками не машут; Дареному коню в зубы не смотрят}

⁵⁹⁷ Berman 1997: 298.

⁵⁹⁸ Mieder 1998: 290.

⁵⁹⁹ Mieder 1998: 327.

⁶⁰⁰ Skons.

⁶⁰¹ Skons.

⁶⁰² Walter–Mokienko 2001: 21.

⁶⁰³ Walter–Mokienko 2001: 25.

⁶⁰⁴ Mieder 1998: 199. E nyelvi példa berlini dialektusban íródott.

⁶⁰⁵ Macgeneration.

⁶⁰⁶ Macgeneration.

⁶⁰⁷ College.

⁶⁰⁸ College.

⁶⁰⁹ Walter–Mokienko 2005: 224.

⁶¹⁰ Walter–Mokienko 2005: 224.

or.: Баба с возу – дальше будешь.⁶¹¹ és Тише едешь – кобыле легче.⁶¹² {Тише едешь – дальше будешь; Баба с возу – кобыле легче}

Az összevont két közmondásnak olykor azonos a szerkezete és/vagy közösek egyes elemei. Lássuk részletesebben a *Kutyából nem lesz vaskarika*⁶¹³ ferdítést. Ez akár háromféleképpen is elemezhető:

- egyetlen szó cseréje:
  - ebben a közmondásban: *Fából nem lesz vaskarika* (*Fából* helyett *Kutyából*)
  - ebben a közmondásban: *Kutyából nem lesz szalonna* (*szalonna* helyett *vaskarika*)
- összevonás: *Fából nem lesz vaskarika* és *Kutyából nem lesz szalonna*; az összevonást megkönnyíti, hogy a közmondások ugyanazt a mondatszerkezetet használják: „X-ből nem lesz Y”.

A három magyarázat közül talán ez utóbbi a leghelyénvalóbb, hiszen a két eredeti közmondás azonos súllyal, azonos számú lexikai elemmel van jelen az antiproverbiumban, nem lehet egyiket sem kizárni az eredeztetésből.

*A Jön még kutyára szalonna*⁶¹⁴ közmondás-összevonásban a közös komponens (*kutya*) elősegíti az összevonást {*Jön még kutyára dér*; *Kutyából nem lesz szalonna*}. Hasonló a helyzet a következő orosz közmondásferdítésnél is: *Большому кораблю рот радуется*⁶¹⁵ {*Большому куску рот радуется*; *Большому кораблю – большое плавание*}. Az eredeti közlések közös vonása lehet tehát a mondatszerkezet, más szintaktikai vonás (tagadás, általános alany) és gyakran a lexikai elemek.

Az alábbi közmondás-összevonások mindegyikében egy szó közös a két eredetiben:

Ajándék lónak túros a háta.⁶¹⁶ {Ajándék lónak ne nézd a fogát; Közös lónak túros a háta}

Isten szeme mindent lát, mégsem ver bottal.⁶¹⁷ {Isten szeme mindent lát; Isten nem ver bottal}

Ha rövid az eszed, toldd meg hosszú hajjal.⁶¹⁸ {Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel; Hosszú haj, rövid ész}

Máskor egy szónál nagyobb egység közös az összevont közmondásokban:

Rossz pénz nem vész el, csak átalakul.⁶¹⁹ {Rossz pénz nem vész el; Az energia nem vész el, csak átalakul}

⁶¹¹ Walter–Mokienko 2001: 16.

⁶¹² Walter–Mokienko 2001: 16.

⁶¹³ Kádár Cecília 2004 (személyes közlés).

⁶¹⁴ Baranyai Péter János 6. osztály, gy. Kovácsné Krausz Éva (személyes közlés).

⁶¹⁵ Walter–Mokienko 2005: 225.

⁶¹⁶ Hernádi 1985: 35.

⁶¹⁷ Kádár Cecília 2004 (személyes közlés).

⁶¹⁸ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés)

⁶¹⁹ Fergelt Józsefné 2004; Kovács Jánosné 2004; Villi Viktória 2004 (személyes közlés).

Amelyik kutya ugat, nem ugat hiába.⁶²⁰ {Amelyik kutya ugat, nem harap; A kutya nem ugat hiába}

Kutya. A beszélő pénz és a haladó karaván közt kétfelé ugató közmondai hős.⁶²¹
{Pénz beszél, kutya ugat; A kutya ugat, a karaván halad}

Ez utóbbi példa eltér tanulmányunk összes többi antiproverbiumától, mivel épp csak utal a két eredeti közlésre, hiányos mondat és az eredeti szöveg szavait részben más szófajban, más mondatrészként veszi át.

Más nyelvekből vett példák, amelyekben egy vagy több szóból álló közös komponensek lelhetők fel:

ang.: Better late than sorry.⁶²² {Better late than never; Better safe than sorry}

ang.: If you must rise early, be sure you are a bird and not a worm.⁶²³ {Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise; The early bird catches the worm}

ném.: Es ist nicht alles Gold, was schweigt. {Es ist nicht alles Gold, was glänzt; Reden ist Silber, Schweigen ist Gold}⁶²⁴

ném.: Liebe macht erfinderisch.⁶²⁵ {Liebe macht blind; Not macht erfinderisch}

fr.: Il ne faut pas vendre la charrue avant d'avoir tué les bœufs.⁶²⁶ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Il ne faut pas mettre la charrue avant les bœufs}

fr.: Ne fais pas à autrui ce que tu peux faire le jour même.⁶²⁷ {Ne fais pas à autrui ce que tu ne voudrais pas qu'on te fit; Ne remets pas à demain ce que tu peux faire le jour même}

or.: Делу время – потехе деньги.⁶²⁸ {Делу время – потехе час; Время деньги}

1.4.2.2. Két közmondás első felének összevonása

Két közmondás első fele is kombinálható:

Aki mer, az korán kel.⁶²⁹ {Aki mer, az nyer; Aki korán kel, aranyat lel}

Jobb félni, mint aki korán kel.⁶³⁰ {Jobb félni, mint megijedni; Aki korán kel, aranyat lel}

⁶²⁰ Timár 1985: 132.

⁶²¹ Ludas Matyi, 1981. 25. sz. 5.

⁶²² Mieder et al. 1992: 361.

⁶²³ Esar 1968: 250.

⁶²⁴ Mieder 1998: 232

⁶²⁵ Mieder 1998: 215.

⁶²⁶ Derives.

⁶²⁷ Skons.

⁶²⁸ Walter–Mokienko 2005: 125.

⁶²⁹ Schuller Tibor 2005 (személyes közlés).

⁶³⁰ Egysoros 434.

Addig nyújtózkodj, míg nincs otthon a macska!⁶³¹ {Addig nyújtózkodj, míg a takaród ér; Nincs otthon a macska, cincognak az egerek}

fr.: Une fois n'est pas hirondelle.⁶³² {Une fois n'est pas coutume; Une hirondelle ne fait pas le printemps}

fr.: Un pour tous et chacun pour soi.⁶³³ {Un pour tous, tous pour un; Chacun pour soi et Dieu pour tous}

or.: Баба с возу – [и] волки сыты.⁶³⁴ {Баба с возу – кобыле легче; И волки сыты, и овцы целы}

or.: Кончил дело – бабу с воза.⁶³⁵ {Кончил дело – гуляй смело; Баба с возу – кобыле легче}

I.4.2.3. Két közmondás második felének összevonása

Az érdekesség kedvéért megemlíthető, hogy máskor viszont két proverbium második felét keresztezik (erre csak a magyar és francia nyelvű antiproverbiumokban találtunk példát), azonban ez a típus kivételesnek tekinthető, mivel az eredeti közmondás(ok) felismeréséhez (azaz az antiproverbium „működéséhez”) sokkal hasznosabb az első, mint a második közmondásfél szerepeltetése.⁶³⁶

Ha szolgád nincsen, olyan lesz a fogadjisten.⁶³⁷ {Magad uram, ha szolgád nincsen; Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten}

Rövid ész nagy bottal jár.⁶³⁸ {Hosszú haj, rövid ész; Kis ember nagy bottal jár}

Rövid ész, tovább élsz.⁶³⁹ {Hosszú haj, rövid ész; Lassan járj, tovább érsz}

fr.: Les souris dansent avant de parler.⁶⁴⁰ {Quand le chat n'est pas là, les souris dansent; Il faut tourner sept fois sa langue dans sa bouche avant de parler}

fr.: Le printemps ne fait pas le moine.⁶⁴¹ {Une hirondelle ne fait pas le printemps; L'habit ne fait pas le moine}

I.4.2.4. Egy egész közmondás és egy közmondásrész összevonása

Olykor egy teljes közmondás és a másiknak egy része keveredik:

⁶³¹ Turbók Orsolya 2004 (személyes közlés).

⁶³² Mészáros László, gy. Barta Péter 2005 (személyes közlés).

⁶³³ Francis.

⁶³⁴ Walter–Mokienko 2005: 32.

⁶³⁵ Walter–Mokienko 2005: 125.

⁶³⁶ Barta 2009.

⁶³⁷ Timár 1985: 133.

⁶³⁸ Timár 1985: 134.

⁶³⁹ Magyaronline 2002.10.04.

⁶⁴⁰ Rouen.

⁶⁴¹ Chamson.

A falnak is füle van, mégis megbotlik.⁶⁴² {A falnak is füle van; A lónak is négy lába van, mégis megbotlik}

A szerelem vakít, és nyomorba dönt.⁶⁴³ {A szerelem vakít; Az alkohol öl, butít és nyomorba dönt}

Bagoly mondja verébnek, sok lúd disznót győz.⁶⁴⁴ {Bagoly mondja verébnek: nagyfejű; Sok lúd disznót győz}

ang.: When in doubt, mind your own business.⁶⁴⁵ {When in doubt, do nowt; Mind your own business}

ang.: Think twice before you speak to a friend in need.⁶⁴⁶ {Think twice before you speak; A friend in need is a friend indeed}

ném.: Frisch gewagt ist halb gewonnen. – Oder eben ganz zerronnen?⁶⁴⁷ {Frisch gewagt ist halb gewonnen; Wie gewonnen, so zerronnen}

fr.: Les murs ont des oreilles pour tout le monde.⁶⁴⁸ {Les murs ont des oreilles; Le soleil luit [brille] pour tout le monde}

or.: Чем дальше в лес, тем своя рубаха ближе к телу.⁶⁴⁹ {Чем дальше в лес, тем больше дров; Своя рубаха ближе к телу}

or.: Не за то волка бьют, что сер, а за то, что за одного двух небитых дают.⁶⁵⁰ {Не за то волка бьют, что сер, а за то, что овцу съел; За одного битого двух небитых дают}

Más módon is szerepelhet egy közmondás teljes egészében és a másiknak egy része. A következő példák mindegyikében egy vagy több közös komponense is van az öszszevont közmondásoknak. Az első két példában a közmondások struktúrája is azonos („Jobb X, mint Y”; „X Y-t csinál”):

Jobb a foltos veréb, mint a rongyos tűzok.⁶⁵¹ {Jobb a foltos, mint a rongyos; Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}

Lassú kéz kezét mos.⁶⁵² {Lassú víz partot mos; Kéz kezét mos}

Minden csoda három napig tart, plusz egy a ráadás.⁶⁵³ {Minden csoda három napig tart; Három a magyar igazság, plusz egy a ráadás}

⁶⁴² Balogh Boglárka 2005 (személyes közlés).

⁶⁴³ Kozma Erzsébet 2005 (személyes közlés).

⁶⁴⁴ Véghné Máthé Mónika 2005 (személyes közlés).

⁶⁴⁵ Esar 1968: 241.

⁶⁴⁶ Bierce 1958: 120.

⁶⁴⁷ Mieder 1998: 289.

⁶⁴⁸ Rouen.

⁶⁴⁹ Walter–Mokienko 2001: 26.

⁶⁵⁰ Walter–Mokienko 2005: 73.

⁶⁵¹ Timár 1985: 133.

⁶⁵² Kádár Cecília 2004 (személyes közlés).

⁶⁵³ Hoffmann Veronika 2004 (személyes közlés).

ang.: Money doesn't grow on trees because the Bible tells us it's a root.⁶⁵⁴ {Money doesn't grow on trees; Money is the root of all evil}
 ném.: Aller Laster Anfang ist schwer.⁶⁵⁵ {Aller Anfang ist schwer; Müßiggang ist aller Laster Anfang}
 fr.: Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant d'avoir mis la charrue avant les bœufs.⁶⁵⁶ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Il ne faut pas mettre la charrue avant les bœufs}
 fr.: Qui pisse contre le vent récoltera la pluie.⁶⁵⁷ {Qui pisse contre le vent mouille sa chemise; Qui sème le vent récolte la tempête}
 or.: He все коту масленица, что блестит!⁶⁵⁸ {He все коту масленица; He все то золото, что блестит}
 or.: Работа не волк, сколько волка ни корми, все в лес смотрит.⁶⁵⁹ {Работа не волк, в лес не убежит; Сколько волка ни корми, все в лес смотрит}

1.4.2.5. Két teljes közmondás összevonása

Még érdekesebb eset, amikor mindkét közmondás teljes egészében szerepel: *Péñz beszél, kutya ugat, karaván halad*⁶⁶⁰ {*Péñz beszél, kutya ugat; Kutya ugat, karaván halad*}; *Vak tyúk is talál szemet, szemért*⁶⁶¹ {*Vak tyúk is talál szemet; Szemet szemért*}. Ezekben a példákban az egyik közmondás vége (a *kutya ugat* az első összevonásban; a *szemet* a másodikban) megegyezik a másik elejével, ez teszi lehetővé az összevonást. Más módon is szerepelhet mindkét közmondás teljes egészében egy mondatban: *Szegény ember vízzel főz, s még az ág is húzza*⁶⁶² {*Szegény ember vízzel főz; Szegény embert még az ág is húzza*}. Egyéb előfordulásai ennek az eljárásnak (az első két példában a *de* és a *különben* kötőszók hangsúlyozzák a közmondások eredeti mondanivalójával történő szembeszállást):

Jó az öreg a háznál, de jóból is megárt a sok.⁶⁶³ {Jó az öreg a háznál; Jóból is megárt a sok}
 Jobb a foltos, mint a rongyos, különben kibújik a szög a zsákból.⁶⁶⁴ {Jobb a foltos, mint a rongyos; Kibújik a szög a zsákból}
 Többet ésszel, mint erővel, így közelebb, úgy hamarabb.⁶⁶⁵ {Többet ésszel, mint erővel; Így közelebb, úgy hamarabb}

⁶⁵⁴ Esar 1968: 692.

⁶⁵⁵ Mieder 1998: 13.

⁶⁵⁶ Skons.

⁶⁵⁷ Fatal.

⁶⁵⁸ Walter–Mokienko 2005: 194.

⁶⁵⁹ Walter–Mokienko 2005: 400.

⁶⁶⁰ Kifacsart 1999: 29.

⁶⁶¹ Móra 2001: #2786.

⁶⁶² Dömötör 1989: 128.

⁶⁶³ Ácsné Csúz Viktória 2005 (személyes közlés).

⁶⁶⁴ Kádár Cecília 2004 (személyes közlés).

⁶⁶⁵ Tóthné Litovkina 1993: 199.

- ang.: An eye for an eye, a tooth for a tooth – a fair exchange is no robbery.⁶⁶⁶ {An eye for an eye, a tooth for a tooth; A fair exchange is no robbery}
- ang.: Look before you leap out of the frying pan into the fire.⁶⁶⁷ {Look before you leap; Out of the frying pan into the fire}
- ném.: Aller guten Dinge sind drei und doppelt hält besser.⁶⁶⁸ {Aller guten Dinge sind drei; Doppelt hält besser}
- ném.: Übung macht den Meister und Probieren geht über Studieren.⁶⁶⁹ {Übung macht den Meister; Probieren geht über Studieren}
- fr.: La fortune vient en dormant, l'appétit en mangeant et ma belle-mère en râlant.⁶⁷⁰ {La fortune vient en dormant; L'appétit vient en mangeant}
- fr.: Qui dort dîne ? Or, l'appétit vient en mangeant ! Donc, l'insomnie fait maigrir.⁶⁷¹ {Qui dort dîne; L'appétit vient en mangeant}
- or.: Собака – друг человека, а два сапога пара.⁶⁷² {Собака – друг человек; Два сапога пара}

I.4.2.6. Közmondások és szólások összevonása

Olykor a közmondások egyéb frazeologizmusokkal (szólásokkal) keverednek:

- Addig üsd a vasat, míg meleg, mert bottal ütheted a nyomát, ha hült helyét találod.⁶⁷³ {Addig üsd a vasat, míg meleg; bottal ütheti a nyomát; hült helyét találja}
- Aki a virágot szereti, nem látja a fától az erdőt.⁶⁷⁴ {Aki a virágot szereti, az rossz ember nem lehet; nem látja a fától az erdőt}
- Közös lónak túros a háta, nem fenékig tejfel.⁶⁷⁵ {Közös lónak túros a háta; nem fenékig tejfel}
- ang.: Like father, like son: the infant who tries to get his toes into his mouth, probably has a father who is also trying to make ends meet.⁶⁷⁶ {Like father, like son; to make ends meet}
- ang.: Old cows never die, they just kick the bucket.⁶⁷⁷ {Old soldiers never die, they just fade away; to kick the bucket}
- ném.: Lieber den Spatz in der Hand als der Teufel an der Wand.⁶⁷⁸ {Lieber ein Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach; den Teufel an die Wand malen}

⁶⁶⁶ Gergely Horváth (személyes közlés), in Litovkina 2004: 307.

⁶⁶⁷ Esar 1968: 117.

⁶⁶⁸ Mieder 1998: 41.

⁶⁶⁹ Aqua4you.

⁶⁷⁰ Afreubo.

⁶⁷¹ Pensees/pr.

⁶⁷² Walter–Mokienko 2005: 448.

⁶⁷³ Jacsó Ibolya, gy. Agócs Rita 2005 (személyes közlés).

⁶⁷⁴ Sebők Ildikó 2004 (személyes közlés).

⁶⁷⁵ Dallos Ramóna 2005 (személyes közlés).

⁶⁷⁶ Esar 1968: 381–382.

⁶⁷⁷ Prochnow–Prochnow 1983: 115.

⁶⁷⁸ Mieder 1998: 264.

- ném.: Hunde, die bellen, beißen früh ins Gras.⁶⁷⁹ {Hunde, die bellen, beißen nicht; ins Gras beißen}
- fr.: Il ne faut pas remuer la charrue dans la plaie.⁶⁸⁰ {Il ne faut pas mettre la charrue avant les bœufs; remuer le couteau dans la plaie}
- fr.: Qui dit A est bouche bée.⁶⁸¹ {Qui dit A doit dire B; bouche bée}
- or.: Было бы колесо, а желающие вставить в него палку найдутся.⁶⁸² {Было бы болото, а черти найдутся; вставлять палки в колеса}
- or.: Сколько веревочке ни виться, но концы приходится прятать в воду.⁶⁸³ {Сколько веревочке ни виться, а конец будет; прятать концы в воду}

1.4.3. Kettőnél több proverbium összevonása

Az előbbieken láttuk, hogy két frazeológiai egység, azaz két gondolat találkozása, ütközése alkalmas a tréfára, vagy mélyebben: a bevett vélekedés megkérdőjelezésére. A hatást fokozza, ha a persziflázs kettőnél több proverbiumot von össze:

- Nézd meg az anyját, ha Isten is úgy akarja, ebül vész el.⁶⁸⁴ {Nézd meg az anyját, vedd el a lányát; Ha Isten is úgy akarja, a kapanyél is elsül; Ebül szerzett jószág ebül vész el}
- Közös lónak két oldala van, mégis botlik.⁶⁸⁵ {Közös lónak túros a háta; Az éremnek két oldala van; A lónak négy lába van, mégis megbotlik}
- Addig jár a kórsó a kútra, amíg kicsi a bors, de futás.⁶⁸⁶ {Addig jár a kórsó a kútra, amíg el nem törik; Kicsi a bors, de erős; Szégyen a futás, de hasznos}

ang.: Fashion: Comedy of wearers. Fit to be eyed. The original flourish of strumpets. Among businessmen, the bland leading the bland. Among the hip, gear today, gone tomorrow. Do rear ends justify the jeans? Q: What do a cheap hotel and tight jeans have in common? A: No ballroom.⁶⁸⁷ {The blind leading the blind; Here today, gone tomorrow; The end justifies the means}

ném.: Kriege haben kurze Beine, denn wer einmal kriegt, dem glaubt man nicht und nichts ist so fein gewonnen.⁶⁸⁸ {Lügen haben kurze Beine; Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht; Es ist nichts so fein gesponnen, es kommt doch ans Licht der Sonnen}

fr.: Il ne faut pas vendre l'œuf que l'on vient de voler sinon la charrue perdra la goutte d'eau qui fait déborder le bœuf qui, au pays des borgnes, est le roi qui

⁶⁷⁹ Mieder 198: 125.

⁶⁸⁰ Skons.

⁶⁸¹ Francis.

⁶⁸² Walter–Mokienko 2005: 45.

⁶⁸³ Walter–Mokienko 2005: 59.

⁶⁸⁴ Móka 1997: #1493.

⁶⁸⁵ Timár 1985: 134.

⁶⁸⁶ Egysoros 400.

⁶⁸⁷ Pierce 1993: 53.

⁶⁸⁸ Mieder 1998: 178.

remue le couteau dans les oreilles des murs.⁶⁸⁹ {Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué; Qui vole un œuf vole un bœuf; Il ne faut pas mettre la charrue avant les bœufs; C'est la goutte d'eau qui fait déborder le vase; Au pays des aveugles, les borgnes sont rois; remuer le couteau dans la plaie; Les murs ont des oreilles} (ez az antiproverbium anyagunk legösszetettebb darabja: hét frazeológiai egység összevonásából keletkezett)

or.: Чья бы корова мычала, а паршивая овца борозды не испортит.⁶⁹⁰ {Чья бы корова мычала, а твоя бы молчала; Одна паршивая овца все стадо перепортит; Старый конь борозды не испортит}

1.4.4. Szillogizmus

Az egymást követő közmondások, szólások, szállóigék alkothatnak egyfajta abszurd szillogizmust. Pl:

Az idő pénz. A pénz beszél, a kutya ugat. Amelyik kutya ugat, az nem harap. Tehát az idő nem harap. Akkor miért van vasfoga?⁶⁹¹ {A pénz beszél, a kutya ugat; Amelyik kutya ugat, az nem harap; Az idő vasfoga}

Ha aki mer, az nyer, akkor aki merít az nyerít? Valamint ha új seprő jól seper, akkor új tepertő jól teper? És új túró jól túr?⁶⁹² {Aki mer, az nyer; Új seprő jól seper}

Logika

Tétel: A jó munka nem boldogít.

Levezetés:

1. A jó munkához idő kell.

2. Az idő pénz.

3. A pénz nem boldogít.

Tehát: a jó munka nem boldogít!⁶⁹³ {A jó munkához idő kell; Az idő pénz; A pénz nem boldogít}

A munka nemesít. A szocializmusban nincs szükség nemességre. Akkor a szocializmusban nem kell dolgozni.⁶⁹⁴ {A munka nemesít; A szocializmusban nincs szükség nemességre}

A tudás hatalom, a hatalom pénz, a pénz nem boldogít. Akkor minek tanulni?⁶⁹⁵ {A tudás hatalom; A pénz nem boldogít}

⁶⁸⁹ Skons.

⁶⁹⁰ Walter–Mokienko 2005: 224.

⁶⁹¹ <http://www.lba.hu/egysorosak/hulye.php>

⁶⁹² Mikulás 1996.

⁶⁹³ Ludas Matyi, 1990. ápr. 11. 9.

⁶⁹⁴ Koli.

⁶⁹⁵ Orsós Gábor 2004 (személyes közlés).

ang.: God is love;

Love is blind;

Ray Charles is God.⁶⁹⁶ {God is love; Love is blind}

ang.: Marriage: An institution. Marriage is love. Love is blind. Therefore marriage is an institution for the blind.⁶⁹⁷ {Love is blind}

ném.: Die gebrannten Kinder meiden heiße Eisen. Am besten alles aufs Eis legen. Unter den Erfrorenen ist der Amputierte der König.⁶⁹⁸ {Gebranntes Kind scheut das Feuer; Man muss das Eisen schmieden, solange es heiß ist; etwas aufs Eis legen; Unter den Blinden ist der Einäugige König}

fr.: Qui dort dne ? Or, l'appétit vient en mangeant ! Donc, l'insomnie fait maigrir.⁶⁹⁹ {Qui dort dne; L'appétit vient en mangeant}

or.: Любoвь зла – любишь и козла (Аксиома 1). Мы все в ответе за тех, кого приручили (Аксиома 2); Вывод. За козла ответишь.⁷⁰⁰ {Любoвь зла – любишь и козла; Мы все в ответе за тех, кого приручили}

⁶⁹⁶ Carl Lindahl 2007 (személyes közlés).

⁶⁹⁷ Prochnow–Prochnow 1964: 175.

⁶⁹⁸ Mieder 1998: 135.

⁶⁹⁹ Pensees/pr.

⁷⁰⁰ Walter–Mokienko 2005: 250.

II. NYELVI HUMOR AZ ANTIPROVERBIUMOKBAN

A frazeológiai egységek (és ezen belül a közmondások) „széles” jelentéssel bírnak (vö. Földes 1987–88: 39–40), amely csak egy adott beszédhelyzetben vagy kontextusban konkretizálódik. A hagyományosnak tekintett didaktikai olvasatok mellett számos pragmatikai értékkel is rendelkezhetnek, amely a beszédhelyzet igényeinek megfelelően realizálódhat: használhatjuk őket többek között figyelmeztetés, rábeszélés, vigasztalás, megerősítés stb. kifejezésére.⁷⁰¹ Ennek függvényében a közmondásokat heteroszemantikai és polifunkcionális (vö. Umurova 2005: 35), vagyis szemantikailag és pragmatikailag többretegű, alkalmazkodóképes egységeknek nevezhetjük.

Alkalmazkodókéességük mellett a közmondások igen változóképesnek is bizonyulnak. E tulajdonságaiknak köszönhetően alapjául szolgálnak több nyelvi és szójátéknak: ilyen módon születik számos antiproverbium. Az antiproverbiumok sok mindent megőriznek az eredeti közmondások nyelvi jellemzőiből – pl. a szóismétlést, a rímet. Ugyanakkor ezeket el is túlozhatják, vagy olyan mértékben változtathatják meg a hagyományos szöveget, hogy az eredmény a meglepetés és a rácsodálkozás erejével hat a befogadóra. Ekkor már nyelvi játékról, illetve nyelvi humorról (Forgács 2005) beszélhetünk. Ugyanis a humor egyik általános sajátossága az, hogy váratlan, meglepő, akár abszurd fordulatot hoz egy adott kontextusban vagy beszédhelyzetben, amely teljes mértékben ellentmond a szituáció kimenetelével kapcsolatos elvárásoknak.⁷⁰² Mint általánosan ismert és formailag állandósult szövegek, a közmondások igen alkalmasak arra, hogy humoros átalakításokon essenek át. A beszélők ugyanis elvárásokat állítanak fel a közmondások grammatikai, lexikai, szemantikai és pragmatikai jellemzőivel és funkcióival szemben. A verbális humor kiindulópontját ezek az elvárások jelentik, azonban az antiproverbium nem teljesíti őket, hanem a megnyilatkozást meglepő, első pillantásra oda nem illő módon folytatja vagy fejezi be, gyakran nyelvi játékkal élve. Így születik a humoros hatás (Norrick 2007: 302–306).

Ebben a részben először (a II.1. fejezetben) a szorosabb értelemben vett szójátékon („pun”-on), vagyis a paronomázián, poliszémián, homonímián és homofónián alapuló közmondásferdítéseket vesszük nagyító alá. Ezt követően (a II.2. fejezetben) rátérünk a nyelvi humor egyes további, az antiproverbiumokban megfigyelhető típusaira. Többek között tárgyaljuk a szó- és hangismétlést, a rímet, a metaforát, a szándékos helyesírási és nyelvtani vétséget, a halandzsát, a hangutánzást és a szófajváltást.

⁷⁰¹ A közmondások pragmatikai sokféleségéről vö. Röhrich–Mieder 1977: 80–81; Hrisztova-Gotthardt 2007b: 222.

⁷⁰² Az egyik legelterjedtebb humorelmélet, az „össze nem illés”-elmélet (Incongruity Theory) szerint a humor a felállított elvárások és a váratlan fordulat össze nem illéséből születik (Smuts 2009).

II.1. A szorosabb értelemben vett szójáték

A szorosabb értelemben vett szójátékon itt az angolban „pun” néven nevezett fogalmat értjük, amelyet így határoz meg a *Webster's New Universal Unabridged Dictionary* (1983: 1461): „hasonló hangzású vagy írású, de eltérő jelentésű szó vagy szavak humoros használata két vagy több lehetséges jelentésben; szójáték”. A különböző szavak, jelentések vagy gondolatok váratlan összekapcsolása a punra jellemző komikus fordulatot hoz. Amikor kétjelentésű szót használunk, vagy kissé módosítunk egy szót, a szójáték örömet és élvezetet okoz, valószínűleg annak hatására, amit Freud (1982: 251) az „érzelmi energiák megtakarítása”-nak nevezett.

Attardo (1994) sok más humorkutatóval együtt a szójáték (pun) négy alkategóriáját különbözteti meg: paronimák, homonimák, homográfok és homofónok (Attardo 1994: 110–111). Hockett (1972: 157) két kategóriáról ír: a „teljes” (azonos hangalakú) és „részleges” (nem azonos hangalakú) punról. Tehát a meghatározása szerint a homonimák és a homofónok teljes, míg a paronimák és homográfok részleges szójátékok.

Az elmondattak tükrében és a kutatásunk céljainak megfelelően a szorosabb értelemben vett szójátékot a következőképpen határozhatjuk meg: „hasonló hangzású vagy írású, de eltérő jelentésű szavak játékos, humoros összekapcsolása és használata”.⁷⁰³ Ebben a részben a paronomázián, poliszémián, homonímián és homofónián alapuló antiproverbiumokat tárgyaljuk, valamint bemutatjuk a szójáték néhány további típusát, amelynek alkalmazása mind az öt általunk vizsgált nyelvben humoros közmondásferdítéseket eredményezett.

II.1.1. Paronomázia az antiproverbiumokban

A paronomázia, amely a paronímiára,⁷⁰⁴ vagyis a hangzásbeli hasonlóságra épül, kitüntetett szerepet tölt be a ferdítésben. A legtöbb változtatás – akár bővítés, akár szűkítés, akár csere – a paronomázián alapszik, hiszen ezáltal a fizikai (fonetikai) kapcsolat megmarad az eredeti közmondás és a ferdített közmondás között, miközben a szemantikai, logikai, sőt grammatikai kapcsolatok eltűnhetnek.

II.1.1.1. Egy vagy két hang cseréje, betoldása vagy elhagyása

A paródia esetenként csak nagyon keveset változtat az eredeti alakon. Különösen érdekesek azok a ferdítések, ahol egyetlen hang cseréje, betoldása, elhagyása révén sikerül összekapcsolni két gondolatot (ahogy jeleztük az I.3.4. alfejezet első bekezdésében, a hang és nem a betű változását vizsgáljuk). Egyetlen hang cseréje (leggyakrabban a más-salhangzóé) is elegendő az eredeti közmondás kifordításához.⁷⁰⁵

Leggyakrabban a szókezdő helyzetben:

⁷⁰³ Ehhez a meghatározáshoz a *Webster* szótár (1461) mellett a *A magyar nyelv értelmező szótárát* (VI. köt. 336) használtuk.

⁷⁰⁴ Paronimáknak nevezzük a hangalakjukban és írásukban hasonló, de nem azonos szavakat (Attardo 1994: 110–111).

⁷⁰⁵ Egy vagy két hang változása gyakran egy szó változását jelenti, ezért részleges átfedés tapasztalható e szakasz és a II.1.1.3. alfejezet között, ahol egy szó cseréjét tárgyaljuk.

Ha rúd, legyen kövér.⁷⁰⁶ {Ha lúd, legyen kövér}
Vajban ismerni meg a barátot.⁷⁰⁷ {Bajban ismerni meg a barátot}
 A csaj nem jár egyedül.⁷⁰⁸ {A baj nem jár egyedül}
 Keresd a yót!⁷⁰⁹ {Keresd a nót}

ang.: With corrupt officials, money is the loot of all evil.⁷¹⁰ {Money is the root of all evil}

ném.: Pissen ist Macht.⁷¹¹ {Wissen ist Macht}

fr.: Tout est bien qui finit mien.⁷¹² {Tout est bien qui finit bien}

or.: Куда ни кинь, везде блин.⁷¹³ {Куда ни кинь, везде клин}

Szó belsejében:

Lassan járj, tovább égsz.⁷¹⁴ {Lassan járj, tovább érsz}
 Kutyából nem lesz szalonka.⁷¹⁵ {Kutyából nem lesz szalonna}
 Kutyaharapást szökével.⁷¹⁶ {Kutyaharapást szörével}

ném.: Tagung: Frisch getagt ist halb geronnen.⁷¹⁷ {Frisch gewagt ist halb gewonnen}

fr.: Il n'y a pas de fusée sans feu.⁷¹⁸ {Il n'y a pas de fumée sans feu}

or.: В темноте, но не в обиде.⁷¹⁹ {В тесноте, но не в обиде}

Szóvégi helyzetben:

Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ég!⁷²⁰ {Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér}
 Aki mer, az nyel.⁷²¹ {Aki mer, az nyer}

ang.: Take it
 Or leaf it.⁷²² {Take it or leave e it}

⁷⁰⁶ Wolf Mária 2004 (személyes közlés).

⁷⁰⁷ Gunyics Dóra 2004 (személyes közlés).

⁷⁰⁸ Filmcím [She's all that].

⁷⁰⁹ Bohner Anikó 2005 (személyes közlés).

⁷¹⁰ Esar 1968: 96.

⁷¹¹ Mieder 1998: 331.

⁷¹² Fatrazie.

⁷¹³ Walter–Mokienko 2005: 216.

⁷¹⁴ Móka 1998: #1756.

⁷¹⁵ Vargha Domokos, 2001. dec. (személyes közlés).

⁷¹⁶ Heim Karolina 2004 (személyes közlés).

⁷¹⁷ Mieder 1998: 295.

⁷¹⁸ Fatrazie.

⁷¹⁹ Walter–Mokienko 2001: 48.

⁷²⁰ Schenk János 1996: 28., idézi Gyöngyiné Fülöp Judit 2004 (személyes közlés).

⁷²¹ Móka.

⁷²² Lewis 1992: 87.

ném.: Kommt Zeit, kommt Rad!⁷²³ {Kommt Zeit, kommt Rat}
 fr.: On ne trousse jamais ce qu'on cherche.⁷²⁴ {On ne trouve jamais ce qu'on cherche}

Egy magánhangzó cseréje jóval ritkábban fordul elő adatbázisunkban:⁷²⁵

A szerelöm vakít.⁷²⁶ {A szerelem vakít}
 Ki mint vet, úgy arat.⁷²⁷ {Ki mint vet, úgy arat}
 Sok bába közt elvész a gyer(m)ek.⁷²⁸ {Sok bába közt elvész a gyer(m)ek}

ang.: The pun is mightier than the sword.⁷²⁹ {The pen is mightier than the sword}
 ném.: Alte Liebe rästet nicht.⁷³⁰ {Alte Liebe röstet nicht}
 fr.: Chassez le naturel, il revient au goulot.⁷³¹ {Chassez le naturel, il revient au galop}
 or.: Обещанного три гада ждут.⁷³² {Обещанного три года ждут}

A következő példák egy hang betoldását illusztrálják:⁷³³

Jóból is megárt a sok.⁷³⁴ {Jóból is megárt a sok}
 Trend a lelke mindennek.⁷³⁵ {Rend a lelke mindennek}
 Olcsó húsnak híg a leves...⁷³⁶ {Olcsó húsnak híg a leves}

ang.: Charity also covers a multitude of skins.⁷³⁷ {Charity covers a multitude of sins}
 ném.: Geile mit Weile.⁷³⁸ {Eile mit Weile}
 fr.: Plus on est de fous, plus on prie.⁷³⁹ {Plus on est de fous, plus on rit}
 or.: Все гeнитальное просто.⁷⁴⁰ {Все гeниальное просто}

⁷²³ Mieder 1998: 338.

⁷²⁴ Navarro Dominguez 2000: 84.

⁷²⁵ Ahogy az I.3.4. alfejezetben megjegyeztük, talán azért gyakoribb a mássalhangzók megváltoztatása, mint a magánhangzóké, mert magasabb számuk lévén, nagyobb a variálási lehetőség.

⁷²⁶ Horgász Dezső 2004 (személyes közlés).

⁷²⁷ Vörösné Dalmi Zsuzsanna 2004 (személyes közlés).

⁷²⁸ Bányai Judit 2004; Nagy Krisztián 2004 (személyes közlés).

⁷²⁹ Loomis 1949: 356.

⁷³⁰ Mieder 1998: 166.

⁷³¹ Francophone.

⁷³² Walter–Mokienko 2005: 309.

⁷³³ Ahogy már jeleztük az I.1.1. Egy hang hozzáadása fejezetben, a példákat nem csoportosítjuk külön aszerint, hogy az érintett szóban hol történik a hangbetoldás.

⁷³⁴ Bertalan Georgina 2004 (személyes közlés).

⁷³⁵ Szabó Zsanett 2004 (személyes közlés).

⁷³⁶ Egysoros.

⁷³⁷ Esar 1968: 740.

⁷³⁸ Mieder 1998: 52.

⁷³⁹ Navarro Dominguez 2000: 69.

⁷⁴⁰ Walter–Mokienko 2005: 99.

Egy hang kiesése ritkábban fordul elő az anyagban, mint a cseréje vagy betoldása (a németben viszont gyakrabban fordul elő, mint a betoldás!):

A gyakorlat eszi a mestert?⁷⁴¹ {A gyakorlat teszi a mestert}
 Olló a hollónak nem vájja ki a szemét.⁷⁴² {Holló a hollónak nem vájja ki a szemét}
 Szegény ember ízzel főz.⁷⁴³ {Szegény ember vízzel főz}

ang.: A little learning is a dangerous rest boy.⁷⁴⁴ {A little learning is a dangerous thing}
 ném.: Gut Ding will Eile haben.⁷⁴⁵ {Gut Ding will Weile haben}
 fr.: Loin des œufs, loin du cœur.⁷⁴⁶ {Loin des yeux, loin du cœur}
 or.: Друг познается в еде.⁷⁴⁷ {Друг познается в беде}

II.1.1.2. Más változtatások egy-két hanggal

Más változtatások is vannak, amelyeknek az alapja egy-két hang. Két hangot helyettesítenek eggyel az alábbi példákban:

Két dudá jól megfér egy melltartóban.⁷⁴⁸ {Két dudás nem fér meg egy csárdában}
 A lejtőn nincs megálló.⁷⁴⁹ {A lejtőn nincs megállás}

ang.: Levity is the soul of wit.⁷⁵⁰ {Brevity is the soul of wit}
 ném.: Der Scheck heiligt die Mittel.⁷⁵¹ {Der Zweck heiligt die Mittel}
 fr.: Un sein vaut mieux que deux tu l'auras.⁷⁵² {Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras}
 or.: Делу время – потехя сейчас.⁷⁵³ {Делу время – потехе час}

Az alábbi paródiákban egy hang helyett kettő jelenik meg:

Ha rövid a karajod...⁷⁵⁴ {Ha rövid a karod, toldd meg egy lépéssel}
 Minden út Reumába vezet...⁷⁵⁵ {Minden út Romába vezet}
 Aki á-t mond, mondjon íá-t is.⁷⁵⁶ {Aki á-t mond, mondjon b-t is}

⁷⁴¹ Privát Profit, 1992/3. 59. <cím>.

⁷⁴² Hajdú Zsuzsanna 2005 (személyes közlés).

⁷⁴³ Fazekasné Hajdu Ildikó 2004 (személyes közlés).

⁷⁴⁴ Christie Davies 1999 (személyes közlés).

⁷⁴⁵ Mieder 1998: 42.

⁷⁴⁶ Gui.

⁷⁴⁷ Walter–Mokienko 2001: 29.

⁷⁴⁸ Marosa Gábor, gy. Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

⁷⁴⁹ Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

⁷⁵⁰ Melville D. Landon (Eli Perkins), in Adams 1969: 385.

⁷⁵¹ Mieder 1998: 346.

⁷⁵² Francis.

⁷⁵³ Walter–Mokienko 2005: 125.

⁷⁵⁴ Ludas Matyi, 1987. máj. 6. 2. <cím>.

⁷⁵⁵ Egysoros

⁷⁵⁶ Tóth Anikó 2004 (személyes közlés).

ang.: Curiosity grilled the cat.⁷⁵⁷ {Curiosity killed the cat}
 ném.: Not lehrte treten.⁷⁵⁸ {Not lehrte beten}
 fr.: Joël au balcon, claques au tison.⁷⁵⁹ {Noël au balcon, Pâques au tison}
 or.: Своя ножка не тянет.⁷⁶⁰ {Своя ноща не тянет}

Két hang cseréjével is megváltoztatható egy szó:

Zsebesnek áll a világ.⁷⁶¹ {Szemesnek áll a világ}
 Tévézni emberi dolog.⁷⁶² {Tévedni emberi dolog}
 Sok az eszkimó, kevés a foga.⁷⁶³ {Sok az eszkimó, kevés a foka}
 Kölcsön kinyír visszajár.⁷⁶⁴ {Kölcsön kenyér visszajár}
 Jó kezdet: fél liter.⁷⁶⁵ {Jó kezdet fél siker}

ang.: As the prig is bent, so is the snob inclined.⁷⁶⁶ {As the twig is bent, so is the tree inclined}
 ném.: Eigentor stinkt.⁷⁶⁷ {Eigenlob stinkt}
 fr.: L'appétit vient en nageant.⁷⁶⁸ {L'appétit vient en mangeant}
 or.: С долгами жить – по-волчьи выть.⁷⁶⁹ {С волками жить – по-волчьи выть}

Olykor két hanggal toldják meg a közmondás valamely szavát: a magyarban, oroszban, németben és franciában leggyakrabban a szó elején. A betoldás esetenként fosztóképző:

Jobb adni, mint kikapni.⁷⁷⁰ {Jobb adni, mint kapni}
 Addig jár a koporsó...⁷⁷¹ {Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik}
 Kétszer ad, aki gyorsan elad.⁷⁷² {Kétszer ad, aki gyorsan ad}

ang.: Chefs make a meal of it.
 But too many cooks spoil the broth.⁷⁷³ {Too many cooks spoil the broth}

⁷⁵⁷ Farman 1989.

⁷⁵⁸ Gossler 2005: 97.

⁷⁵⁹ Paroles.

⁷⁶⁰ Walter–Mokienko 2005: 306.

⁷⁶¹ Esterházy 1979: 161.

⁷⁶² Ludas Matyi, 1986. dec. 3. 6. <képalírás>.

⁷⁶³ Kiss Hajnalka 2004 (személyes közlés).

⁷⁶⁴ Arató Szilvia 2004; Garam Rita 2004; Reimer Mirjam 2004; Rigó Margit 2004 (személyes közlés).

⁷⁶⁵ Magyar István 2006 (személyes közlés).

⁷⁶⁶ Prochnow 1955: 278.

⁷⁶⁷ Mieder 1998: 49.

⁷⁶⁸ Derives.

⁷⁶⁹ Walter–Mokienko 2005: 73.

⁷⁷⁰ Kalotai Balázs 2004 (személyes közlés).

⁷⁷¹ Népszabadság, 2002. szept. 28. 8.

⁷⁷² Népszabadság, 1990. okt. 19. 4. <cím>.

⁷⁷³ Kilroy 1985: 478.

ném.: Unwissen ist Macht.⁷⁷⁴ {Wissen ist Macht}
 fr.: Tout ce qui brille n'est pas dehors.⁷⁷⁵ {Tout ce qui brille n'est pas or}
 or.: Против облома нет приема.⁷⁷⁶ {Против лома нет приема}

Két hang kiesése rendkívül ritkán figyelhető meg:

Legszebb öröm a köröm.⁷⁷⁷ {Legszebb öröm a köröm}

ném.: Ohne Eis kein Preis.⁷⁷⁸ {Ohne Fleiß kein Preis}
 fr.: Le temps, c'est de l'art.⁷⁷⁹ {Le temps, c'est de l'argent}
 or.: Не зная броду – не суй в воду.⁷⁸⁰ {Не зная броду – не суйя в воду}

A következő példák a hangok felcserélését mutatják (hangátvetés, metatézis; az eljárás neve angolul: *metathesis*). Stilisztikai elemként az angolban a *spoonerism*,⁷⁸¹ a franciában pedig a *contrepèterie*⁷⁸² elnevezést használják rá.

Ábrándozás az étel megrontója.⁷⁸³ {Ábrándozás az élet megrontója}
 Vak tyúk is talál meszét.⁷⁸⁴ {Vak tyúk is talál szemet}
 Jobb ma egy veréb, mint holnap egy véreb.⁷⁸⁵ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok}
 Jobb az egyenes út, mint a bögre.⁷⁸⁶ {Jobb az egyenes út, mint a görbe}

Más nyelvekből is csak kevés példát találtunk a hangok egy szavon belüli felcserélésére:

ang.: Let sleeping gods lie.⁷⁸⁷ {Let sleeping dogs lie}
 fr.: L'occasion fait le rat long.⁷⁸⁸ {L'occasion fait le larron}
 or.: Нет дамы без огня.⁷⁸⁹ {Нет дыма без огня}

⁷⁷⁴ Bundesbeduernifnisanstalt.

⁷⁷⁵ Francis.

⁷⁷⁶ Walter–Mokienko 2005: 247.

⁷⁷⁷ Gunyics Dóra 2004 (személyes közlés).

⁷⁷⁸ Mieder 1998: 66.

⁷⁷⁹ Tortuga.

⁷⁸⁰ Walter–Mokienko 2005: 51.

⁷⁸¹ „A beszélt nyelvnek az a nem szándékos hibája, amikor felcseréljük két szó első hangját egymás között, és ez tréfás jelentéshez vezet: William Spooner tisztelendő például ilyen „spoonerism”-et mondott: „a scoop of boy trouts” ’egy lapátnyi hím pisztráng’, amikor valójában ezt akarta mondani: „a troop of boy scouts” ’cserkészfiúk csapata’.”<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spoonerism>, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/spoonerism>

⁷⁸² A contrepèterie meghatározását lásd itt: Dubois et al. 2002: 119.

⁷⁸³ Tóth Anikó 2004 (személyes közlés).

⁷⁸⁴ Gy. Sárközi Erika 2005 (személyes közlés).

⁷⁸⁵ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

⁷⁸⁶ Tóth Anikó 2004 (személyes közlés).

⁷⁸⁷ Kilroy 1985: 434.

⁷⁸⁸ Barta Péter 2000 (személyes közlés).

⁷⁸⁹ Walter–Mokienko 2005: 149.

II.1.1.3. Egy szó cseréje

A közmondások ferdítésének egyik legproduktívabb technikája a közmondás megváltoztatása egyetlen szó cseréjével. Minél jobban hasonlít a helyettesített és a helyettesítő szó, annál hatásosabb a szójáték:

A baj nem jár hegedül.⁷⁹⁰ {A baj nem jár egyedül}
Buktával dicsérd a napot.⁷⁹¹ {Nyugtával dicsérd a napot}
 A kivétel erősíti a szabványt.⁷⁹² {A kivétel erősíti a szabályt}

ang.: Familiarity breeds consent.⁷⁹³ {Familiarity breeds contempt}
 ném.: Der Klügere gibt Acht.⁷⁹⁴ {Der Klügere gibt nach}
 fr.: Chacun son métier et les Apaches seront bien gardés.⁷⁹⁵ {Chacun son métier et les vaches seront bien gardées}
 or.: Рыбак рыбака ненавидит издалека.⁷⁹⁶ {Рыбак рыбака видит издалека}

Adott szó választását nagyon gyakran csak a fonetikai hasonlóság (pl. hangcsere) indokolja, mint például a Jóból is megárt a sok alábbi persziflázsáiban:

Hóból is megárt a sok.⁷⁹⁷
Lóból is megárt a sok.⁷⁹⁸
Sóból is megárt a sok.⁷⁹⁹
Szóból is megárt a sok.⁸⁰⁰

A hangzásbeli hasonlóságot olykor hangok betoldásával lehet elérni, mint a Többet észszel, mint erővel közmondás ferdítéseiben. Itt a proverbium eredeti „erővel” szavát úgy helyettesítik a proverbium első részében található „ész” szóval, hogy ez utóbbi elé még betoldanak 2–4 hangot:

Többet ésszel, mint Áf^{ésszel}.⁸⁰¹
 Többet ésszel, mint gép^{ésszel}.⁸⁰²

⁷⁹⁰ Borné Kovács Judit 2005 (személyes közlés).

⁷⁹¹ Tóthné Litovkina 1993: 192.

⁷⁹² Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

⁷⁹³ Berman 1997: 132.

⁷⁹⁴ Telekom.

⁷⁹⁵ Mignaval 2004: 51.

⁷⁹⁶ Walter–Mokienko 2005: 421.

⁷⁹⁷ Egysoros.

⁷⁹⁸ Gy. Sárközi Erika 2005 (személyes közlés).

⁷⁹⁹ Népszabadság, 2003. dec. 9. 10. <cím> [utak szózásáról]; gy. Pálmay Istvánné 2004 (személyes közlés).

⁸⁰⁰ Villi Viktória 2004 (személyes közlés).

⁸⁰¹ Fejér Márta 2004 (személyes közlés).

⁸⁰² Bori Jenő 2005 (személyes közlés).

Többet ésszel, mint penésszel.⁸⁰³
 Többet ésszel, mint Soltésszel.⁸⁰⁴

Egy szó fonetikai alapon történő módosítását jól példázza az *A fool and his money are soon parted* angol közmondás néhány paródiája:

A fool and his money are soon partying.⁸⁰⁵
 A fool and his money are soon potted.⁸⁰⁶
 A fool and his money are soon spotted.⁸⁰⁷

A németben az *Ende gut, alles gut* közmondásnál figyelhető meg ez az eljárás, ott azonban a közmondás első felét érinti a ferdítés:

Rente gut – alles gut.⁸⁰⁸
Ernte gut, alles gut?⁸⁰⁹
Ente gut, alles gut.⁸¹⁰
Lende gut, alles gut.⁸¹¹

A francia is bőségesen használja ezt a megoldást, példaként lásd a *Qui vole un œuf vole un bœuf* ferdítéseit:

Qui vole un œuf vole un beauf.⁸¹²
 Qui vole un œuf vole un cabriolet tout neuf.⁸¹³
 Qui vole un œuf vole un keuf.⁸¹⁴
 Qui vole un œuf vole un œuf.⁸¹⁵

Az orosz nyelvben a *Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не плакало* közmondás különösen produktív ebből a szempontból:

⁸⁰³ Tóthné Pölös Márta 2004 (személyes közlés).

⁸⁰⁴ Rónaky 1997.

⁸⁰⁵ Esar 1968: 580.

⁸⁰⁶ Safian 1967: 28.

⁸⁰⁷ Anonymous 1908: 56.

⁸⁰⁸ Mieder 1998: 56.

⁸⁰⁹ Mieder 1998: 58.

⁸¹⁰ Mieder 1998: 58.

⁸¹¹ Mieder 1998: 59.

⁸¹² Paris bouge.

⁸¹³ Quoi.

⁸¹⁴ Obni.

⁸¹⁵ Wanadoo.

Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не какало.⁸¹⁶
 Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не квакало.⁸¹⁷
 Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не фа..лось.⁸¹⁸

II.1.1.4. Szexualitásra történő utalás

Sokszor illesztnek be szexualitással kapcsolatos szót valamelyik szó helyére hangzásbeli hasonlóság alapján:

Jobb kefélni, mint megijedni.⁸¹⁹ {Jobb félni, mint megijedni}
 Magyar ember evés közben nem kefél.⁸²⁰ {Magyar ember evés közben nem beszél}
 Szegény ember kézzel nöz.⁸²¹ {Szegény ember vízzel főz}

Közismert Descartes híres tételének (*Cogito ergo sum*) átalakítása egy hang elhagyásával. Érdekessége, hogy mind az öt vizsgált nyelvben megtalálható:

Coito ergo sum.⁸²²

További példák:

ang.: Where there's a pill, there's a way.⁸²³ {Where there's a will, there's a way}
 ném.: Andere Länder, andere Titten.⁸²⁴ {Andere Länder, andere Sitten}
 fr.: La conception infirme les règles.⁸²⁵ {L'exception confirme la règle}
 or.: Мал похотник, да дорог.⁸²⁶ {Мал золотник, да дорог}

II.1.2. Poliszémia és homonímia az antiproverbiumokban

A poliszémián és homonímián alapuló közmondásferdítések nem olyan gyakran figyelhetők meg, mint a paronomázián alapulók, de mégis elég népszerűek, és emiatt említésre méltóak. Mivel a terminológia sem a magyar, sem pedig a többi vizsgált nyelv leírásában nem egységes, a szójáték e két népszerű fajtájának bemutatása előtt szükségesnek tartjuk megtárgyalni a „poliszémia” és a „homonímia” fogalmát a szakirodalomból vett két meghatározás segítségével.

Kiefer Ferenc szavaival a poliszémia és a homonímia közötti különbség az, hogy míg a poliszém jelentéseknek van közös eleme, a homonimák között nincs jelentésbeli kapcsó-

⁸¹⁶ Walter–Mokienko 2005: 133.

⁸¹⁷ Walter–Mokienko 2005: 133.

⁸¹⁸ Walter–Mokienko 2005: 133.

⁸¹⁹ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

⁸²⁰ Szőke Bernedett 2005 (személyes közlés).

⁸²¹ Dakota.

⁸²² Lofi.

⁸²³ Kilroy 1985: 264.

⁸²⁴ Mieder 1998: 161.

⁸²⁵ Derives.

⁸²⁶ Walter–Mokienko 2001: 29.

lat (Kiefer 1999: 121). Forgács Erzsébet szerint homonímiáról akkor beszélünk, ha két vagy több szónak megegyezik a hangalakja/írásképe, amelyek azonban – mai nyelvérzékünk szerint legalábbis – nem függenek össze egymással.⁸²⁷ Ezzel ellentétben az olyan szavakat, amelyeknek több, egymással összefüggő jelentésük van, poliszémának nevezzük.⁸²⁸ Mivel a közmondásferdítések szempontjából a két jelenség funkcionálisan azonos, a továbbiakban nem különböztetjük meg őket, csupán többjelentésű szavakként fogjuk említeni.

II.1.2.1. A legnépszerűbb közmondások és többjelentésű szavak

A közmondások jelentős eltérést mutatnak megjelenésük gyakorisága tekintetében: egyesek ritkán, mások többször fordulnak elő. Ugyanezt tapasztaljuk akkor is, amikor azt vizsgáljuk, hogy mely közmondások szolgálnak ferdítések alapjául: egyenetlen az eloszlás. A gyakori közmondásokból bizonyítottan nagyobb valószínűséggel születnek antiproverbiumok. Ez a „ferdíthetőség” nemcsak közmondásokra, hanem egyes többjelentésű szavakra is jellemző. Az alábbi példák ezt a jelenséget illusztrálják.

A *Nyugtával dicsérd a napot* és *Aki mer, az nyer* közmondások sok ilyen típusú persziflázsnak az alapjai a magyar nyelvben:

- Hozzon egy nyugtát, Jean.
- Minek, uram?
- Hogy *nyugtával dicsérjük a napot*.⁸²⁹
- Nyugtával dicsérd az adóellenőrt.⁸³⁰
- Nyugtával dicsérd a napot, mondja a könyvelő.⁸³¹

- Aki mer, annak tele lesz a tányérja.⁸³²
- Aki mer, annál van a kanál.⁸³³
- Aki mer, az a főszakács.⁸³⁴

Az angol nyelvben a *Where there's a will, there's a way* közmondás ferdítésénél például gyakran alapoznak a több jelentésre:

- Where there's a will – there's a dissatisfied relative.⁸³⁵
- Where there's a will, there's an inheritance tax.⁸³⁶
- Where there's a will there's a won't.⁸³⁷

⁸²⁷ Vö. Forgács 2005: 122: *fal* (épület része) és *fal* (eszik).

⁸²⁸ Vö. Forgács 2005: 111: *levél* (falevél) és *levél* (postai küldemény), ahol a második jelentés az elsőből fejlődött ki.

⁸²⁹ D. Szabó 1988: 221.

⁸³⁰ Kifacsart.

⁸³¹ Balázs 2001: 92.

⁸³² Németh Mária 2004 (személyes közlés).

⁸³³ Egysoros.

⁸³⁴ Sebestyén Anna Mária 2004 (személyes közlés).

⁸³⁵ Safian 1967: 33.

⁸³⁶ Kandel 1976.

⁸³⁷ Bierce 1958: 120.

A németben az *Ein blindes Huhn findet auch (ein)mal ein Korn* közmondás hasonló példákkal szolgál:

Auch ein blinder Säufer findet mal 'n Korn.⁸³⁸
 Auch ein blindes Huhn findet mal einen Doppelkorn.⁸³⁹
 Ein blindes Huhn trinkt auch mal 'nen Korn.⁸⁴⁰

A franciában a *Mieux vaut tenir que courir* kapcsán jól illusztrálható ugyanez a jelenség:

Mieux vaut tenir que mourir.⁸⁴¹
 Mieux vaut tenir que céder.⁸⁴²
 Mieux vaut tenir que pourrir.⁸⁴³

Az oroszban azonban nem sikerült különösen kedvelt közmondást találni erre az eljárásra.

További példák is jól illusztrálják a többjelentésű szavakon alapuló szójátékot:

Aki kardot ránt, evésnél beletörhet a foga.⁸⁴⁴ {Aki kardot ránt, kard által vész el}
 Egy feltűnően rövidlátó asszonyra mondta valaki:
 „A vak tyúk is talált férjet”.⁸⁴⁵ {Vak tyúk is talál szemet}

ang.: Don't cross your bridges before you consult your dentist.⁸⁴⁶ {Don't cross your bridges before you come to them}

ang.: Figures don't lie, unless they are women's.⁸⁴⁷ {Figures don't lie}

ném.: Der Apfel fällt nicht weit vom Ross.⁸⁴⁸ {Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm}

ném.: Träume sind Schäume – bade drin.⁸⁴⁹ {Träume sind Schäume}

fr.: La conception infirme les règles.⁸⁵⁰ {L'exception confirme la règle}

fr.: Qui aime (bien) ses lunettes ménage sa monture.⁸⁵¹ {Qui veut aller loin ménage sa monture}

⁸³⁸ Mieder 1998: 122.

⁸³⁹ Mieder 1998: 122.

⁸⁴⁰ Mieder 1998: 123.

⁸⁴¹ Fatrazie.

⁸⁴² Donline.

⁸⁴³ Poesie.

⁸⁴⁴ Lovász Lóránd 2004 (személyes közlés).

⁸⁴⁵ Hadrovics 1995: 259.

⁸⁴⁶ Mieder et al. 1992: 71.

⁸⁴⁷ Esar 1968: 308.

⁸⁴⁸ Mieder 1998: 18.

⁸⁴⁹ Mieder 1998: 279.

⁸⁵⁰ Derives.

⁸⁵¹ Derives.

or.: Истина в вине! Осталось узнать только – в чьей!⁸⁵² {Истина в вине}
 or.: Не в деньгах счастье, а в бабках.⁸⁵³ {Не в деньгах счастье}

II.1.2.2. Szexualitásra történő utalás

Az eddigiekben csupán formai szempontból vizsgáltuk a többjelentésű szavakon alapuló ferdítéseket. A következő alfejezetben e ferdítések szemantikai oldalát is kívánjuk tárgyalni, különösen a szexualitásra való utalást.

Vizsgálatunk során megfigyeltük, hogy gyakran használják ki valamely közmondás elferdítésénél a szexualitásra utaló többjelentésű szavakat. E témakör rendszeres előfordulása Victor Raskinnak azzal a megállapításával magyarázható, amely szerint a humor és viccet illetően a következő fő forgatókönyvtípusok különíthetők el tartalmi-szemantikai szempontból: a szexuális (nyílt, burkolt szexualitás), az etnikai (ostobaság, fősévség, ravaszság kigúnyolása) és a politikai (személy, csoport, eszme lejáratása stb.) (Raskin 1985). Így a humoros közmondásferdítések is előszeretettel taglalnak szexualitással kapcsolatos kérdéseket.

A *Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka* és az *Éhes disznó makkal álmodik* proverbiumok sok ilyen típusú ferdítésnek az alapjai:

Sok nőt akar a szarka, de nem bírja a farka.⁸⁵⁴

Sokat akar a farka, de nem bírja a szarka.⁸⁵⁵

Sokat akar a szarka, de nem áll fel a farka.⁸⁵⁶

Éhes asszony makkal álmodik.⁸⁵⁷

Éhes makk disznóságokat álmodik.⁸⁵⁸

Éhes makkal az ember disznókat álmodik.⁸⁵⁹

Ahogy ezt a fenti példákból is láthatjuk, a többjelentésű szavak egyik jelentése szexuális tartalmú, a másik pedig mentes tőle. A kutatásunk során nemcsak olyan antiproverbiumokra bukkantunk, amelyek szexuális tartalmú átalakításoknak szolgálnak alapul, hanem olyan szavakra is, amelyek feltűnően gyakran szerepelnek az ilyenfajta elferdített közmondásokban. Egyes szavak népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nemcsak egy bizonyos közmondás számtalan paródiája használja fel, hanem a különböző közmondások ferdítéseiben is előfordulnak. A magyar nyelvben ilyen módon használják a *meleg* ('homoszexuális') szót:

⁸⁵² Walter–Mokienko 2005: 204.

⁸⁵³ Walter–Mokienko 2005: 128.

⁸⁵⁴ Szabó Ádám, gy. Szabóné Balázs Mónika 2004 (személyes közlés).

⁸⁵⁵ Tóth András 2004; Tóthné Pölös Márta 2004 (személyes közlés).

⁸⁵⁶ Gazdag Péter 2005; Szabó István, gy. Homoki Éva 2005 (személyes közlés).

⁸⁵⁷ Móka.

⁸⁵⁸ Tóthné Litovkina 1993: 159.

⁸⁵⁹ Tóthné Litovkina 1993: 159.

Kibújik a meleg a házból.⁸⁶⁰ {Kibújik a szeg a zsákból}
 Addig üsd a meleget, amíg vasal.⁸⁶¹ {Addig üsd a vasat, amíg meleg}
 Sándor, József, Benedek, mind a hárman melegek.⁸⁶² {Sándor, József, Benedek,
 zsákban hozzák a meleget}

Az angol *come* ige nem csak a megérkezésre utalhat, hanem az ejakulációra is a következő három angol proverbium humoros ferdítésében:

Christmas⁸⁶³ comes but once a year
 Thank God I'm not Christmas.⁸⁶⁴ {Christmas comes but once a year}
 Annual sex orgy here on Friday – First served, first come.⁸⁶⁵ {First come, first served}
 A notorious whore named Miss Hearst
 In the weakness of men is well versed.
 Reads a sign o'er the head
 Of her well-rumpled bed:
 'The customer always comes first.'⁸⁶⁶ {The customer always comes first}

A németben a *Schwanz* ('farok') szó a férfi nemi szervére (is) utal:

Was Schwänzchen nicht lernt, lernt Schwanz nimmermehr.⁸⁶⁷ {Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr}
 Liebe geht durch den Schwanz.⁸⁶⁸ {Liebe geht durch den Magen}
 Früh regt sich, was ein Schwänzchen werden will.⁸⁶⁹ {Früh übt sich, was ein Meister werden will}

Franciául a *chatte* ('macska nőnemben' – 'női nemi szerv') ilyen többértelmű szó:

Chatte échaudée craint la panne.⁸⁷⁰ {Chat échaudé craint l'eau froide}
 La nuit, toutes les chattes sont prises.⁸⁷¹ {La nuit, tous les chats sont gris}

⁸⁶⁰ Illés Krisztina 2005 (személyes közlés).

⁸⁶¹ Az adatot T. Litovkina Anna gyűjtötte 2005-ben egy kérdőíves felmérés kapcsán.

⁸⁶² Péter Csilla 2004 (személyes közlés).

⁸⁶³ E ferdítésben nem csak a *comes* ige érthető kétféleképpen, hanem a *Christmas* (Karácsony – férfinév) is. A szójátéknak ezt a fajtáját nevezhetjük dupla (kettős) szójátéknak (részletesebben ld. II.1.4.4.).

⁸⁶⁴ Rees 1980: 22.

⁸⁶⁵ Kilroy 1985: 372.

⁸⁶⁶ Legman 1974.

⁸⁶⁷ Mieder 1998: 113.

⁸⁶⁸ Mieder 1998: 170.

⁸⁶⁹ Mieder 1998: 193.

⁸⁷⁰ Miss Reunion.

⁸⁷¹ Tum Sally.

Az oroszban a *кончатъ* (*кончить*) ('befejez' – 'elélvez') ilyen kétértelmű szó:

Кончил мимо – гуляй смело.⁸⁷² {Кончил дело, гуляй смело}
 Хорошо смеется тот, кто кончает последний.⁸⁷³ {Хорошо смеется тот, кто
 смеется последний}
Кончил смело, гуляй мимо.⁸⁷⁴ {Кончил дело, гуляй смело}

A fenti példák közül többnek is a durva vagy tabu szó oda nem illő használatán alapszik a humoros volta, valamint azon az ellentétén, amely a közmondás ártatlan szövege és annak szexuális tartalmú újraértelmezése között feszül.⁸⁷⁵

II.1.3. Homofónia az antiproverbiumokban

Az eddigiekben az antiproverbiumokban előforduló azonos hangalakú és írásképű, de eltérő jelentésű szavakról (homonimákról és poliszémákról) beszéltünk. Ebben az alfejezetben a homofónián alapuló fordításokat fogjuk megvizsgálni. Homofónián a csupán hangalakjukban azonos, de eltérő írásmódú és jelentésű szavak jelenségét értjük (vö. Forgács 2005: 34). A homofonok előfordulása az antiproverbiumokban rendkívül ritka (a paronimokkal és a homonimákkal összehasonlítva).

A homofónia tekintetében jelentős különbség tapasztalható egyrészt a magyar, a német és az orosz, másrészt az angol és a francia között. Az első csoport nyelveire fonetikus írás jellemző, tehát ritka eset, hogy eltérő írásmód mellett egyformán ejtsenek ki szavakat. Ezért az első csoportból kevés (és csak német) példát tudunk hozni:

Wer „Ah!” sagt, muss auch „B” sagen.⁸⁷⁶ {Wer A sagt, muss auch B sagen}
 Selbst isst der Mann.⁸⁷⁷ {Selbst ist der Mann}

Az angol és a francia helyesírásának kodifikációja régebbre tekint vissza:⁸⁷⁸ a kiejtés jobban eltávolodott az írásmódtól, és így nagyobb valószínűséggel alakulhatott ki különböző helyesírású szavak azonos kiejtése, mint a másik három nyelvben.

⁸⁷² Walter–Mokienko 2001: 27.

⁸⁷³ Walter–Mokienko 2001: 37.

⁸⁷⁴ Walter–Mokienko 2005: 125.

⁸⁷⁵ A kétértelműségben rejlő humor kiaknázása igen gyakori a hagyományos folklórban és népnyelvben is. Példaként hozhatók erre az ún. ál-erotikus rejtvények (pl. „Két szőrös között egy meztelen? Két ló között a' kocsirúd” Vargha 2010: 203). Voigt Vilmos hangsúlyozza, hogy „éppen a kétértelműség miatt ezek nyilvánvalóan az erotikával operáló rejtvények. Ezeknél nemcsak a rejtvényt megoldani tudó közösség, hanem az ilyen »erotikus« kódba beavatottak homogenitása is fontos, e rejtvényeket fenntartó mozzanat.” (Voigt 2004: 248; vö. Kaivola-Bregenhøj 2001: 79–81.) Az antiproverbiumok esetében – akárcsak a rejtvényeknél – a humoros hatáshoz hozzájárul, hogy mind az előadó, mind a hallgatóság tisztában van az ártatlan és a szexuális tartalmú jelentés kettősségével.

⁸⁷⁶ Lernzeit.

⁸⁷⁷ Mieder 1983: 133.

⁸⁷⁸ A francia esetében a XVII–XVIII. századra; az angol helyesírás kodifikációja a XVIII. század második felére tehető.

Angol példaként álljon itt a *Know thyself* közmondás néhány paródiája, amelyekben a *know* szót az azonos hangalakú *no* helyettesíti:

Know thyself, and no thy selfishness.⁸⁷⁹
The ascetic says: No thyself.⁸⁸⁰
The best advice to a dieter is: No thyself.⁸⁸¹

A franciában a jelenséget az *Aux grands maux, les grands remèdes* közmondás ferdítése példázhatják, ahol is a *maux* szó helyett a megegyező kiejtésű *mots* lép be:

Aux grands mots, le dictionnaire.⁸⁸²
Aux grands mots, les grands dictionnaires.⁸⁸³
Aux grands mots, les grands moyens.⁸⁸⁴

Az ilyen típusú persziflázok használatának éppenséggel korlátja is lehet a szóbeliség: a szójátékra esetleg csak írásban derül fény, főleg akkor, amikor más ferdítési mód nem található az antiproverbiumban.

A homofóniával rokon a homográfia jelensége, amikor azonos írásmód mellett eltérő egyes szavak kiejtése. A fonetikus írású nyelvekben ez eleve ritkán fordulhat elő, azonban a korpusz angol és francia részében sem sikerült találnunk erre építő antiproverbiumot.

II.1.4. A szójáték további típusai

A szójáték variációi végtelenek, ahogy erre Evan Esar (1952: 77) is utal, aki többek között a következő kategóriákat említi: ismétlő, keverő, szétválasztó, hozzáadó, összekapcsoló stb. Továbbá bizonyos szójátékok nemcsak egyes szavakat érintenek, hanem szócsoportokat vagy akár teljes mondatokat. E kötet korábbi alfejezeteiben foglalkoztunk az antiproverbiumokban fellelhető paronomáziával, poliszémiával, homonímiával és homofóniával, most pedig a szójáték további típusait szeretnénk röviden bemutatni.

II.1.4.1. Játék az idegen nyelvekkel

A szójáték alapja lehet két (vagy több) különböző nyelv használatának keverése egy közlésen belül. Amikor egynél több nyelv szavait vagy ragjait egy mondaton belül használjuk (márpedig az esetek többségében ez történik), ún. makaronikus szöveg jön létre.

⁸⁷⁹ Esar 1968: 713.

⁸⁸⁰ Berman 1997: 212.

⁸⁸¹ Esar 1968: 711.

⁸⁸² Derives.

⁸⁸³ Maya.

⁸⁸⁴ Ciao.

Ez nem az antiproverbium sajátja: előfordul versben,⁸⁸⁵ dalban⁸⁸⁶ egyaránt, többnyire komikus célzattal.⁸⁸⁷

A nyelvek kapcsolódását vizsgálva itt két szempontot emelünk ki. Elsőként megnézzük, mely nyelvből származnak a kölcsönzött elemek. Ezután arra az esetre térünk ki, amikor jelentésen alapuló társítással illesztenek be idegen nyelvű szót.

II.1.4.1.1. Mely nyelvből származnak a kölcsönzött elemek?

Kultúránként változik, mely nyelvből kölcsönöznek. Időrendi sorrendben haladva mindenképpen a latinnal kell kezdeni a sort. A következő példák mindegyikében latin nyelvű közmondást használnak föl:

A Magyar Nemzetben Kristóf Attila az MSZP „eszmeű »nagy öregjét«” előbb leszenttenezeti, majd az ellenzék politikai vezetőváltásáról kifejtett gondolatait megkérdőjelezi, aztán egy huszáros fordulattal megkérdezi: „*Szenilis szenili gaudet?*”⁸⁸⁸ {Hasonló a hasonlóknak örül; latinul: Similis simili gaudet}

⁸⁸⁵ A legismertebb példa a magyar nyelvben valószínűleg Petőfi Sándor Deákpályám c. magyar–latin verse, annak is az első szakasza:

Diligenter frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált mégis
Sok számár professorom.

⁸⁸⁶ Magyar–román dal:

Nincs Kolozsvár bekerítve, *slobod e drumu* ' (szabad az út)
Ki lehet menni belőle, *nu-ți bate gându* ' (ne aggódj)
Csak egy kislány maradt benne, *las 'să rămâie* (hadd maradjon)
Kéért holtig fáj a szívem, *așa-m trebuie* (úgy kell nekem).
(Keresztesi Éva, gy. Barta Péter 1993, személyes közlés).

Magyar–szlovák dal:

Kék az ibolya, *zelení list má* (zöld a levele).
Ennek a kislánynak *nima frajera* (nincs szeretője).
Ha nincs néki, *ale bude mat* ' (lesz néki).
Jó az isten, *bude pomáhat* ' (fog segíteni).
(Krupa 2010: 78).

⁸⁸⁷ A magyarban ismert egyik legkorábbi példa a XVIII. század végére visszavehető, a diákköltészetben gyökerező magyar–latin tréfás siratóvers, amely a XIX. század során számos kéziratos énekeskönyvben felbukkan:

Megholt feleségem, *satis tarde quidem*,
Oda reménységem, *potuisset pridem!*
Jó gazdasszony volt, *sed semper potavit*,
A bort nem szerette, *cunta dissipavit*.
(Csörsz 2013: 35).

⁸⁸⁸ Élet és Irodalom, 2002. ápr. 12. 11.

Quod licet dakoti, non licet Torgyi.⁸⁸⁹ {Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kis ökörnek; latinul: Quod licet Iovi, non licet bovi} (a makaronikus szövegekre esetenként jellemző latinos ragozással)

ang.: Two rival bootmakers in a small village were always countering each other in little enterprises. One day B discovered that A had put in his window “Mens sana in corpore sano.” Not to be outdone, the next morning there was revealed in B’s window a card with the slogan: “Men’s and women’s sana in corpore sano.”⁸⁹⁰ {Mens sana in corpore sano}

ném.: Biophysikalische Therapie: Mens sana in corpore Sauna.⁸⁹¹ {Mens sana in corpore sano}

fr.: Si vis piscem, pars à la pêche.⁸⁹² {Si vis pacem, para bellum} (a szójáték alapja: pax ’béke’ ↔ piscis ’hal’)

Korunkban azonban a latin helyét az antiproverbiumokban egyértelműen az angol veszi át. Több példát is idézhetünk angol–magyar kombinációra:

Aki fair, az nyer.⁸⁹³ {Aki mer, az nyer}

Aki nem Duke-ozik, az ne is egyék!⁸⁹⁴ {Aki nem dolgozik, az ne is egyék}

PHARE-ból vaskarika.⁸⁹⁵ {Fából vaskarika}

Szintén angol alapú fordítások más nyelvekből:

ném.: Wo ein Killer ist, ist auch ein Weg.⁸⁹⁶ {Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg}

or.: Неладно скроен, да крепко shit.⁸⁹⁷ {Неладно скроен, да крепко сшит}

A franciával is alkotnak kétnyelvű szójátékot (az orosz nyelvű példa egy francia nyelvű közhelynek és a szó szerinti fordításának az összevonásából származik):

„Bourbon” az igazság.⁸⁹⁸ {Borban az igazság}

ang.: News item: Pope rules that whale meat is fish, for fast-day purposes. One man’s meat is another man’s poisson.⁸⁹⁹ {One man’s meat is another man’s poison}

⁸⁸⁹ Dakota 2001: 550.

⁸⁹⁰ Hunt 1930: 98.

⁸⁹¹ Mieder 1998: 73.

⁸⁹² Wikipedia.

⁸⁹³ Kalotai Balázs 2004 (személyes közlés).

⁸⁹⁴ Egysoros.

⁸⁹⁵ HVG, 1999. 46. sz. 134. <cím>.

⁸⁹⁶ Mieder 1998: 324.

⁸⁹⁷ Walter–Mokienko 2005: 439.

⁸⁹⁸ Horváth Ferenc, gy. Friskó Andrea 2004 (személyes közlés).

⁸⁹⁹ Berman 1997: 267.

ném.: Unter den Blinden ist der Einäugige Voyeur.⁹⁰⁰ {Unter den Blinden ist der Einäugige König}
 or.: «Такова селяви», как говорят наши друзья французы.⁹⁰¹ {Такова жизнь; C'est la vie}

Egyes példák a németet vagy az olaszt idézik:

Az ígélet szép szó, de a Landwirtschaftsausstellung még szebb!⁹⁰² {Az ígélet szép szó, ha megtartják, úgy jó}.

ang.: Hitler's word is as good as his Bund.⁹⁰³ {An honest man's word is as good as his bond}

ném.: Wer A(more) sagt, muss auch B(ambino) sagen können.⁹⁰⁴ {Wer A sagt, muss auch B sagen können}

fr.: La critique est facile, mais l'« heil » est difficile.⁹⁰⁵ {La critique est facile, mais l'art est difficile}

Szinte külön kategóriát alkotnak a számítástechnikával kapcsolatos fordítások: az ezekbe beékelődő angol szavak aktívan élnek a köztudatban az angol nyelv terjedése és az informatikában gyakori használata miatt:

A Word elszáll, az írás megmarad.⁹⁰⁶ {A szó elszáll, az írás megmarad}

Ember tervez, Windows lefagy.⁹⁰⁷ {Ember tervez, Isten végez}

Több nap, mint virtual memory.⁹⁰⁸ {Több nap, mint kolbász}

Ki mint net, úgy arat.⁹⁰⁹ {Ki mint vet, úgy arat}

Nagyon hasonló, ha nem is azonos a helyzet a németben:

Es ist nicht alles flat, was glänzt.⁹¹⁰ {Es ist nicht alles Gold, was glänzt}

Hunde, die bellen, bloggen nicht.⁹¹¹ {Hunde, die bellen, beißen nicht}

Wer USA sagt, muss auch USB sagen.⁹¹² {Wer A sagt, muss auch B sagen}

⁹⁰⁰ Mieder 1998: 35.

⁹⁰¹ Walter–Mokienko 2005: 171.

⁹⁰² Megreformált.

⁹⁰³ Fuller 1943: 87.

⁹⁰⁴ Smsbitch.

⁹⁰⁵ Mignaval 2004: 35.

⁹⁰⁶ Farkas Gábor, gy. Bank Eszter 2005 (személyes közlés).

⁹⁰⁷ Föglein Nóra 2004 (személyes közlés).

⁹⁰⁸ Hegedűs 2002.

⁹⁰⁹ Chello nonstop internet, ingyenes képeslap 2004. május.

⁹¹⁰ Netzwelt.

⁹¹¹ Meedia-ocean.

⁹¹² Tom-rainy.

Végül néhány, az internettel és számítógépekkel kapcsolatos orosz antiproverbium:

На нет и суда нет.⁹¹³ {На нет и суда нет}
 Как отГЛЮКнется, так и отCLICKнется.⁹¹⁴ {Как аукнется, так и откликнется}
 Семь Бед – один RESET.⁹¹⁵ {Семь бед – один ответ}

II.1.4.1.2. Jelentésen alapuló társítás

Az eddigiekben többnyire olyan tréfás szövegeket idéztünk, ahol hangzásukban hasonlítanak az egymást helyettesítő és eltérő nyelvekből származó szavak. Most ezzel szemben olyan példákat hozunk, amelyekben az eredetihez jelentésüknél fogva kapcsolódó szavakat használnak fel:

ném.: Taschen-Uhr-Time ist Geld.⁹¹⁶ {Zeit ist Geld}
 or.: Будет и на нашем стриту селебрейшен.⁹¹⁷ {Будет и на нашей улице праздник}

A két kölcsönzési mód (hangzáson és jelentésen alapuló) kombinálódik az alábbi persziflázsban:

Ki mint nedves, úgy a patkány (ki mint wet, úgy a rat).⁹¹⁸ {Ki mint vet, úgy arat}
 (a „vet” és az „arat” magyar szavakat hasonló hangzású angol szavakkal helyettesítik, majd ez utóbbiakat azonos jelentésű magyar szavakkal váltják fel.)

Olykor a közmondás több szavát helyettesítik idegen nyelvű (vagy azt parodizáló) szavakkal. Íme a szlovákra vagy általában a szláv nyelvekre (vagy akár a franciára is: „szuvenír”, „dő”) utaló szójáték, melynek alapja az *Ajándék lónak ne nézd a fogát* közmondás:

Szuvenír dő nyihu ne kukucs dő protku.⁹¹⁹
 Szuvenír lónak ne kukucskáld a lyukas fogát.⁹²⁰
 Szuvenír nyihaha, ne kukucska protkó.⁹²¹
 Szuvenyir nyihaha, nekukucski protko.⁹²²

⁹¹³ Walter–Mokienko 2001: 77.

⁹¹⁴ Walter–Mokienko 2005: 30.

⁹¹⁵ Walter–Mokienko 2001: 17.

⁹¹⁶ Dreamstime.

⁹¹⁷ Walter–Mokienko 2001: 47.

⁹¹⁸ Kifacsart.

⁹¹⁹ Egysoros.

⁹²⁰ Molnárné Kiss Anita 2004 (személyes közlés).

⁹²¹ Szabó Józsefné, gy. Berki Katalin 2004 (személyes közlés).

⁹²² Gy. Szabó Zsanett 2005 (személyes közlés).

II.1.4.2. Tulajdonnevet érintő szójáték

A közmondások általánosításra törekszenek. E szellemben előnyben részesítik például a jelen időt, a kijelentő módot, a 3. személyt és az általános alanyt. Amikor eredetileg nem ilyen formában jelennek meg, az idők során ilyenné csiszolódnak. Ugyanez igaz a köznevekre is: jobban megfelelnek a közmondások egyetemességre törekvésének, mint a konkrétan utaló tulajdonnevek. Ezzel magyarázható, hogy ez utóbbiakat viszonylag ritkán lelhetjük fel a közmondásokban. Az általánosítás ellen hat és a kedvelt ferdítési módok közé tartozik a tulajdonnevet érintő szójáték, vagyis az, amikor az eredeti köznévi helyett egy hasonló alakú tulajdonnevet használnak. A magyarban különösen produktívnak bizonyultak ebből a szempontból az *Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik*; *Akinek nem inge, ne vegye magára* és *(A) türelem rózsát terem* közmondások:

Addig jár az Orsós a Bernátkútra, míg be nem törik.⁹²³
Addig jár Orsi a kútra, míg meg nem dugják.⁹²⁴

Aki nem Imre, ne legyen falába.⁹²⁵
Akinek nem inge, annak Kinga.⁹²⁶

A türelem Rózsit terem.⁹²⁷
Türelem Dózsát terem.⁹²⁸

ang.: Far more foresighted was the father who named both his sons Edward because, as he said, “Two Eds are better than one.”⁹²⁹ {Two heads are better than one}
ném.: Wo ein Willy ist, ist auch ein Weg.⁹³⁰ {Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg}
fr.: Dans le Doubs, abstiens-toi.⁹³¹ {Dans le doute, abstiens-toi}
or.: Куй железо, пока Горбачев.⁹³² {Куй железо, пока горячо}

Az ellenkező irányú helyettesítéssel is találkozunk, amikor tulajdonnév helyett köznévi jelenik meg a paródiában. Ám ez rendkívül ritka, a vizsgált nyelveken csak egy-egy esetben sikerült példát találni:

Minden út romába vezet.⁹³³ {Minden út Rómába vezet}

ném.: Alle Wege führen zum Rum.⁹³⁴ {Alle Wege führen nach Rom}

⁹²³ Börtönszlangból gy. Bakosné Fülöp Edina 2004 (személyes közlés).

⁹²⁴ Friedrich Tímea 2004 (személyes közlés).

⁹²⁵ Főglein Nóra 2004 (személyes közlés).

⁹²⁶ Gy. Juhász Lívía 2005 (személyes közlés).

⁹²⁷ PSZT!, 1990. jan. 27. 15. <cím>.

⁹²⁸ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi, 1983. nov. 17.]

⁹²⁹ Safian 1996: 33.

⁹³⁰ Mieder 1998: 324.

⁹³¹ Afreubo.

⁹³² Walter–Mokienko 2005: 162.

⁹³³ Gazdag Péter 2005 (személyes közlés).

⁹³⁴ Genussmaenner.

fr.: Tous les chemins mènent au rhum.⁹³⁵ {Tous les chemins mènent à Rome}
 or.: Язык до киллера доведет.⁹³⁶ {Язык до Киева доведет}

II.1.4.3. A szóhatár megváltoztatása

Jellegzetes szójáték a szóhatár megváltoztatása, azaz a szóhatáron túl terjedő paronomázia, homonímia vagy homofónia. Habár az általunk vizsgált minden nyelvben megtalálható, a franciában különösen közkedvelt. Barta Péter vizsgálatai szerint az ilyen szójátékot tartalmazó francia közmondásferdítések előfordulási száma közel kétszer akkora, mint az egyéb ferdítési módot alkalmazó antiproverbiumoké.⁹³⁷ A németben azonban kifejezetten ritka ez a jelenség. Az alábbi fajtáit különböztetjük meg:

II.1.4.3.1. A szavak számának megváltoztatása

Gyakran előfordul, hogy egy szót két vagy három részre bontanak. A következő példákban általában nemcsak a szavak száma változik, hanem más módosítás is tapasztalható: bővítés, szűkítés, csere:

Aki nem tud arabusul, azért egy arab se búsul.⁹³⁸ {Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul}

A suszter maradjon annál a fánál, amelyiket kapta.⁹³⁹ {A suszter maradjon a kaptafánál}

Mindenütt jó, de legjobb ott, hol hon.⁹⁴⁰ {Mindenütt jó, de legjobb otthon}

Aki nem tud arra búsulni, az búsuljon erre!⁹⁴¹ {Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul}

Jó bor is megárt a sok!⁹⁴² {Jóból is megárt a sok}

Okos enged, ha már szenved.⁹⁴³ {Okos enged, szamár szenved}

ang.: No body is perfect.⁹⁴⁴ {Nobody is perfect}

ném.: Einmal war schon Kain-Mal.⁹⁴⁵ {Einmal ist keinmal}

fr.: Marie-Thé bien ordonnée commence par soi-même.⁹⁴⁶ {Charité bien ordonnée commence par soi-même}

or.: Шило в мешке. Не у Таис.⁹⁴⁷ {Шило в мешке не утаишь}

⁹³⁵ Wikipedia.

⁹³⁶ Walter–Mokienko 2001: 29.

⁹³⁷ Barta 2005–6: 145.

⁹³⁸ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

⁹³⁹ Ruff Péter 2005 (személyes közlés).

⁹⁴⁰ Tóth Anikó 2004 (személyes közlés).

⁹⁴¹ Nadolski Klára 2005 (személyes közlés).

⁹⁴² Egysoros.

⁹⁴³ Magyaronline 2002.10.04.

⁹⁴⁴ Mieder 1989a: 275.

⁹⁴⁵ Mieder 1998: 54

⁹⁴⁶ Mignaval 2004: 32.

⁹⁴⁷ Walter–Mokienko 2005: 559.

Az alábbi példákban két szót összevonnak:

Acél szentesíti a rezet.⁹⁴⁸ {A cél szentesíti az eszközt}
 Májusi eső, aranyér.⁹⁴⁹ {Májusi eső aranyat ér}
 Ki szelet vet, viharkabát.⁹⁵⁰ {Ki szelet vet, vihart arat}

ang.: Suicide is despise of life.⁹⁵¹ {Variety is the spice of life}
 ném.: Filetköche verderben den Brei.⁹⁵² (Viele Köche verderben den Brei)
 fr.: Bedaine, je ne boirai pas de tonneau.⁹⁵³ {Fontaine, je ne boirai pas de ton eau}
 or.: Лежачую – е...т.⁹⁵⁴ {Лежачего не бьют}

II.1.4.3.2. Linking pun

Nemcsak a szóhatárok számának növelésével vagy csökkentésével lehet operálni, hanem azok áthelyezésével is, a szavak számának megtartása mellett. Ezt Evan Esar (1952: 78) kifejezésével élve nevezhetjük „linking pun”-nak. A szavak határa eltolódhat balra:

Messziről jött ember azt mond, ami takar.⁹⁵⁵ {Messziről jött ember azt mond, amit akar}
 A szó elröpi, a sírás megmarad.⁹⁵⁶ { A szó elröpi, az írás megmarad }

vagy jobbra:

Nem a Ruhát teszi az embert!⁹⁵⁷ {Nem a ruha teszi az embert}

A jelenség megtalálható más nyelvekben is:

ang.: It's better to have loved a short girl than never to have loved a tall.⁹⁵⁸ {It's better to have loved and lost than never to have loved at all}
 fr.: Petit appétit, lois aux fesses, on nie.⁹⁵⁹ {Petit à petit, l'oiseau fait son nid} (ez utóbbi fordítás egyben a II.1.4.3.1. alfejezetben tárgyalt típusba is beleillik, mert az első felében szintén a szóhatárral való játék figyelhető meg, és ott csökken a szavak száma)

⁹⁴⁸ Borsós Noémi 2005 (személyes közlés).

⁹⁴⁹ Rádióközvetítés [Bajor Imre, Gálvölgyi János], gy. Zsolnai Margit 2005 (személyes közlés).

⁹⁵⁰ Pestiné Kapitány Ágnes 2004 (személyes közlés).

⁹⁵¹ Cynic, 1905, in Berman 1997: 428.

⁹⁵² Mieder 1998: 148.

⁹⁵³ Maya.

⁹⁵⁴ Walter–Mokienko 2001: 40.

⁹⁵⁵ Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

⁹⁵⁶ Szilágyi 1990: 172. [1973]

⁹⁵⁷ Török Renáta Piroska 2004 (személyes közlés).

⁹⁵⁸ Esar 1952: 87.

⁹⁵⁹ Perso.

or.: Посади свинью за стол, она и ноги в автол.⁹⁶⁰ {Посади свинью за стол, она и ноги на стол}

II.1.4.4. Dupla (kettős) szójáték

Az alábbi ferdítésben nem csak a *tyúk* ('házi szárnyas' – 'nő') érthető kétféleképpen, hanem a *kakas* ('a tyúkfélék hímje' – 'nagy nemi képességű vagy magát ilyenek mutató férfi') is:

Vak tyúk is talál kakast.⁹⁶¹ {Vak tyúk is talál szemet}

A szójátéknak ezt a fajtáját nevezhetjük dupla (kettős) szójátéknak. Még egy példa:

Ha Katalin kopog, engedd be.⁹⁶² {Ha Katalin kopog, Karácsony locsog}

Az adattárunkban fellelhető antiproverbiumok közül csak kevésben található ilyen, több jelentésen alapuló kettős vagy hármas szójáték:

Meleg disznó a makkossal álmodik.⁹⁶³ {Éhes disznó makkal álmodik}

Nem mind Arany, ami Tompa.⁹⁶⁴ {Nem mind arany, ami fénylik}

Néma dudának köcsög sem érti a szavát.⁹⁶⁵ {Néma gyerekek az anyja sem érti a szavát}

ang.: Figures don't lie – except on the beach.⁹⁶⁶ {Figures don't lie}

ném.: Wer die Wahl hat, hat die Wähler.⁹⁶⁷ {Wer die Wahl hat, hat die Qual}

fr.: Cœur qui soupire devrait couper sur la cigarette.⁹⁶⁸ {Cœur qui soupire n'a pas ce qu'il désire}

or.: Каждой твари – по паре. (Так говорил некий преподаватель на экзамене.)⁹⁶⁹ {Каждой твари – по паре}

Kettős paronomáziára épülő szójáték:

Vas tyúk is talál szeget.⁹⁷⁰ {Vak tyúk is talál szemet}

Egy kecske nem csinál sarat.⁹⁷¹ {Egy fecske nem csinál nyarat}

⁹⁶⁰ Walter–Mokienko 2005: 427.

⁹⁶¹ Timár 1985: 134.

⁹⁶² Tóthné Litovkina 1995: 734.

⁹⁶³ Horváth Ferenc, gy. Friskó Andrea 2004 (személyes közlés).

⁹⁶⁴ Kifacsart.

⁹⁶⁵ Szabó Brigitta 2005 (személyes közlés).

⁹⁶⁶ Esar 1968: 67.

⁹⁶⁷ Mieder 1998: 304.

⁹⁶⁸ Created.

⁹⁶⁹ Walter–Mokienko 2005: 477.

⁹⁷⁰ Bondor Edit 2004; Geizler Edit 2004; Iststekker Anna 2004; Lajtai Lilla 2004; Vörösne Dalmi Zsuzsanna 2004 (személyes közlés).

⁹⁷¹ Váradi Bernadett 2004 (személyes közlés).

Sólet helyébe sót várj.⁹⁷² {Jótett helyébe jót várj}
 A vér nem mállik izzé.⁹⁷³ {A vér nem válik vízzé}

ang.: Great aches from little corns grow.⁹⁷⁴ {Great oaks from little acorns grow}
 ném.: Wo gedoubelt wird, da fallen Zähne.⁹⁷⁵ {Wo gehobelt wird, da fallen Späne}
 fr.: À tout soigneur, tout docteur.⁹⁷⁶ {À tout seigneur tout honneur}
 or.: Что посмеешь, то и пожмешь.⁹⁷⁷ {Что посеешь, то и пожнешь}

Három vagy több szó ferdítése a fonetikai hasonlóság alapján igen ritkán fordul elő az anyagunkban:

Olló az ollónak nem vágja ki a szegét.⁹⁷⁸ {Holló a hollónak nem vájja ki a szemét}

ang.: The road to health is paved with food abstentions.⁹⁷⁹ {The road to hell is paved with good intentions}
 ném.: Man soll die Gäste feuern, wenn sie lallen.⁹⁸⁰ {Man muss die Feste feiern, wie sie fallen}
 fr.: Fier qui roule, tabasse sa rousse.⁹⁸¹ {Pierre qui roule n'amasse pas mousse}
 or.: Мял золотник до дырок.⁹⁸² {Мал золотник, да дорог}

A paronim és a több jelentésen alapuló szójáték keveredésére egy mondaton belül csak öt példát sikerült találni az anyagunkban:

Nyelvében él a nemzet, de nyelvével még senki sem nemzett.⁹⁸³ {Nyelvében él a nemzet}

Minden rút Rómába vezet.⁹⁸⁴ {Minden út Rómába vezet}

ang.: Figures don't lie, but liars figure.⁹⁸⁵ {Figures don't lie}
 fr.: La conception infirme les règles.⁹⁸⁶ {L'exception confirme la règle}
 or.: Нет дамы без огня.⁹⁸⁷ {Нет дыма без огня}

⁹⁷² Egysoros.

⁹⁷³ Jakab Yvett 2005 (személyes közlés).

⁹⁷⁴ Loomis 1949: 356.

⁹⁷⁵ Gossler 2005: 126–127.

⁹⁷⁶ Derives.

⁹⁷⁷ Walter–Mokienko 2001: 55.

⁹⁷⁸ Bohner Anikó 2005 (személyes közlés).

⁹⁷⁹ Safian 1967: 41.

⁹⁸⁰ Mieder 1998: 61.

⁹⁸¹ Derives.

⁹⁸² Walter–Mokienko 2005: 194.

⁹⁸³ Tóthné Litovkina 1993: 191.

⁹⁸⁴ Wolf Mária 2004.

⁹⁸⁵ Esar 1968: 307.

⁹⁸⁶ Derives.

⁹⁸⁷ Walter–Mokienko 2005: 149.

A szóhatár áthelyezésekor is lehet kettős játék: nemcsak az eredeti közmondást (*C'est en forgeant qu'on devient forgeron*) ferdítik (*C'est en forgeant qu'on devient forgeron, c'est en sciant que Léonard devint scie*⁹⁸⁸), hanem a ferdítésből még ki kell találni egy újabb poént („devint scie” – „De Vinci”). Ugyanez az eljárás figyelhető meg itt: *Compromis, chose due*⁹⁸⁹ {*Chose promise, chose due*} és *Un compromis vaut mieux que deux tu l'auras*⁹⁹⁰ {*Un mauvais compromis vaut mieux qu'un bon procès; Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras*}, mert itt is rejtett a szójáték alapja: „compromis” – „con promis”. A kettős játék a maga finom utalásával különösen alkalmas a szexualitás témájának gyakran pajzán módon történő felvetésére.

Utolsó érdekességként álljon itt egy Volkswagen-reklám, amely az amerikai angol *Different strokes for different folks*⁹⁹¹ közmondást parodizálja (jeles példája az ismétlődő kétnyelvű szójátéknak):

Different Volks for different folks.⁹⁹²

Az antiproverbiumok számos egyéb szójátékkalkotási módját említhetnénk még meg. Fontosabb azonban kitérni rá: angol nyelvű (és nem csak angol nyelvű) közösségekben a szójátékot gyakran minősítik (le) azzal, hogy „a szellemeskedés legalacsonyabb szintje”. Arthur Asa Berger (1995: 68) szembeállít ezzel a véleménnyel: „a jó szójátékok a szellemesség kiváló szüleményei. Csak ha túl sok van belőlük, ha túl messzi mennek, akkor váltják ki a szokásos morgást – a nem működő szójátéknak méltán kijáró morgást.”

A szójátékba a komikumot a hangzásbeli azonosság (vagy hasonlóság) és a több jelentés hozza. Berger rámutat: ez a kettősség az alapja a jó szójátéknak (Berger 1995: 76). Bier (1968: 18) kiemeli: „A hanghatásra épülő szójáték legelemibb formája az, amelyikben a két kifejezés közül csak az egyik kapcsolódik a valósághoz.” Salvatore Attardo (1994: 138) szerint pedig „a legjobb szójáték az, amelyben vagy törékeny egyensúlyban él együtt a két jelentés, vagy nagymértékben hozzájárul a szöveg összes jelentéséhez a konnotációs jelentés”. Albert Rapp (1951: 87) ezt állapítja meg: „A szójáték lényegi vonása éppen a két külön jelentés megléte: ezekkel lehet beugratni, becsapni a hallgatót.” Victor Raskin így fogalmaz:

Sok beszélőnek a homonim vagy poliszém szavak vagy kifejezések pusztá megjelenése ellenállhatatlan kísértés a szójátéokra. [...] A szójátékot éppen a nyilvánvaló rendelkezésre állása miatt számos egyén és társadalmi csoport a humor olcsó, szinte értéktelen formájának tekinti. Csakhogy ugyanez a tényező akadályozza meg az eltűnését, és minden új nemzedék ciklikusan végigjárja az utat: felfedezi a szójátékot, beleun, elfordul tőle, majd végül újra felfedezi. [...] Ha a kiváltó ok (trigger) rendelkezésre áll, a forogatókönyvek (scripts) és az ellentétesség viszonya viszont nem, akkor a szójáték csupán egy mesterséges, rossz minőségű alkotás marad (Raskin 1985: 116).

⁹⁸⁸ Skons.

⁹⁸⁹ Skons.

⁹⁹⁰ Skons.

⁹⁹¹ Erről a közmondásról és használatáról l. Mieder 1989a: 317–332.

⁹⁹² Time, 1974. november 15.: 114.

Néha meglepődünk az antiproverbiumokban ábrázolt helyzetek rossz értelemben vett abszurdításán, főleg, amikor a szövegek pusztán nyelvi megoldásokat alkalmaznak, melyeknek nincs más szerepük, mint lehetővé tenni a szójátékot. Márpedig az antiproverbiumok (és más szójátékok) szerzői gyakran leragadnak alapszinten, a hangoknál, és nem használják ki a szavak jelentésében rejlő lehetőségeket. Ilyenkor valóban öncélúnak minősíthető a nyelvi mutatvány. A korpusz sok darabjában a szójátékra használt (paronim, homofón vagy homonim) szó túlságosan kézenfekvő, túl könnyen megjósolható.

II.2. A nyelvi humor egyéb eszközei az antiproverbiumokban

A közmondásferdítések a szűk értelemben vett, elsősorban paronomázián, poliszémián, homonímián és homofónián alapuló szójáték mellett jelentős mértékben építenek a nyelvi humor további eszközeire is. Különösen jellemző az antiproverbiumokra a metaforikus közmondások szó szerint értése (literalizáció), gyakori a halandzsa és a szóismétlés. Egy-egy antiproverbium létrehozásában változatos módon kombinálódhatnak ezek, olykor további, a nyelvi humor területén kívül eső ferdítési eljárásokkal kiegészülve.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a szorosabb értelemben vett szójátékon túl a nyelvi humor milyen további eszközei fordulnak elő gyakran az általunk kutatott öt nyelv antiproverbiumaiban.

II.2.1. Szó- és hangismétlés

A szavak elemzése a közmondásokban való felhasználásuk szempontjából megmutatta, hogy a közmondásoknak különleges kifejező erőt kölcsönöznek a szóismétlések. Neal R. Norrick szavaival élve: „Először: az ismétlés létesíti a párhuzamosságot, amely annyira gyakori a közmondásokban, hogy jellemző vonásának tekinthetjük. Másodszor: a hangzásbeli, szóbeli és értelembeli ismétlés megkönnyíti az emlékezetbe vésést, így már csak ezen az alapon is megjósolhatjuk a rendszeres előfordulást. De a szóismétlés nemcsak észrevehetővé és emlékezetessé tesz egy közmondást, hanem sugallja annak igazságát és fokozza meggyőző erejét” (Norrick 1991: 121).

A szóismétlés nemcsak a proverbiumokban gyakori, hanem az antiproverbiumokban is. A következő példák ennek változatos típusait mutatják be.

Ismétlődhet a közmondás egy szava. Ez többféle módon is történhet. A ferdítés gyakran a közmondás első feléből veszi az ismétlendő szót; ez a jelenség rokonítható a ferdítések során tapasztalt egy másik vonással, miszerint közmondás-összevonás esetén leginkább az egyik közmondás első felét a másik második felével ötvözik. Nevezetesen: a közmondás első fele egyfajta támpont, a második félnél állandóbb elem:

Minden jó, ha minden jó.⁹⁹³ {Minden jó, ha jó a vége}

Amit ma megtehetsz, tedd meg.⁹⁹⁴ {Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra}

ang.: Feed a cold, feed a fever.⁹⁹⁵ {Feed a cold, starve a fever}

⁹⁹³ Schuller Tibor 2005 (személyes közlés).

⁹⁹⁴ Miklós Adrienn 2005 (személyes közlés).

⁹⁹⁵ Mieder 1991a: 96.

ang.: To err is human, to cover it up is even more human.⁹⁹⁶ {To err is human, to forgive divine}

ném.: Drum verschiebe nicht auf morgen, was de heute kannst verschieben.⁹⁹⁷ {Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen}

fr.: Rien ne sert de courir... ça ne sert à rien.⁹⁹⁸ {Rien ne sert de courir, il faut partir à point}

fr.: Une de perdue... une de perdue.⁹⁹⁹ {Une de perdue, dix de retrouvées}

or.: Кто не работает, тот не работает.¹⁰⁰⁰ {Кто не работает, тот не ест}

or.: В каждой шутке есть доля шутки.¹⁰⁰¹ {В каждой шутке есть доля правды}

Gyakran az eredeti közmondás nem változik, ám a hozzá kapcsolt kiegészítésben megtalálható a közmondás eredeti alakjában előfordult szó:

A baj nem jár egyedül, mindig velünk jár!¹⁰⁰² {A baj nem jár egyedül}

A rest kétszer fárad. A nem rest meg holtáig.¹⁰⁰³ {A rest kétszer fárad}

Addig nyújtózkodj, míg a takaród ér, vagy vegyél nagyobb takarót.¹⁰⁰⁴ {Addig nyújtózkodj, míg a takaród ér}

ang.: Moderation in all things... including moderation?¹⁰⁰⁵ {Moderation in all things}

ang.: Love laughs at locksmiths... What's so funny about locksmiths?¹⁰⁰⁶ {Love laughs at locksmiths}

ném.: Alle Menschen sind gleich – aber manche sind gleicher als andere.¹⁰⁰⁷ {Alle Menschen sind gleich}

ném.: Im Wein liegt die Wahrheit, im Weinkeller liegen wir.¹⁰⁰⁸ {Im Wein liegt die Wahrheit}

fr.: Paris ne s'est pas fait en un jour, car c'était un jour férié.¹⁰⁰⁹ {Paris ne s'est pas fait en un jour}

fr.: Charité bien ordonnée commence par soi-même et continue par soi-même.¹⁰¹⁰ {Charité bien ordonnée commence par soi-même}

⁹⁹⁶ McKenzie 1980: 159.

⁹⁹⁷ Mieder 1998: 117.

⁹⁹⁸ Matilda.

⁹⁹⁹ Wikipedia/Faux_proverbe.

¹⁰⁰⁰ Walter–Mokienko 2005: 401.

¹⁰⁰¹ Walter–Mokienko 2005: 561.

¹⁰⁰² Arató Szilvia 2004 (személyes közlés).

¹⁰⁰³ Kedvenc.

¹⁰⁰⁴ Tóth Melinda 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁰⁵ Berman 1997: 278.

¹⁰⁰⁶ Berman 1997: 248.

¹⁰⁰⁷ Gossler 2005: 29.

¹⁰⁰⁸ Gossler 2005: 80.

¹⁰⁰⁹ Pensees.

¹⁰¹⁰ Wanadoo.

or.: Соловья баснями не кормят, ими кормят народ.¹⁰¹¹ {Соловья баснями не кормят}

Olykor két szó is ismétlődik:

A cél szentesíti az eszközt, csak legyen eszköz, amit szentesíteni lehet!¹⁰¹² {A cél szentesíti az eszközt}

ang.: An apple a day keeps the doctor away; more apples than one keeps him on the run.¹⁰¹³ {An apple a day keeps the doctor away}

ang.: The man who lives by bread alone, lives alone.¹⁰¹⁴ {Man does not live by bread alone}

ném.: Eine Hand wäscht die andere. Und wer wäscht die letzte Hand?¹⁰¹⁵ {Eine Hand wäscht die andere}

ném.: Liebe deinen Nächsten wie dich selbst. Denn: Jeder ist sich selbst der Nächste.¹⁰¹⁶ {Liebe deinen Nächsten wie dich selbst}

fr.: Un homme averti en vaut deux, un homme inverti en vaut zéro!¹⁰¹⁷ {Un homme averti en vaut deux}

Az antiproverbiumok esetenként akár háromszor vagy ennél többször is megismételhetnek egy szót. Oberhuber (1998: 69) szerint a háromszori ismétlés a leghatásosabb: csak kétszeri ismétlésnél nem mindig tud érvényesülni ezen stíluseszköz expresszivitása, háromnál többszöri ismétlés esetén pedig már hatását veszti. Megjegyzendő: némely eredeti szöveg maga is tartalmaz szóismétlést.

A rest nem rest rest lenni.¹⁰¹⁸ {A rest kétszer fárad}

Egyszer hopp – az hopp. Kétszer hopp – az hopp-hopp, háromszor hopp, az ...¹⁰¹⁹ {Egyszer hopp, máskor kopp}

Bagoly mondja bagolynak, hogy bagoly.¹⁰²⁰ {Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejú}

Egy kovács nem kovács, két kovács egy kovács, azért van olyan sok Kovács.¹⁰²¹ {Egy gyerek nem gyerek, két gyerek fél gyerek, három gyerek egy gyerek}

¹⁰¹¹ Walter–Mokienko 2005: 452.

¹⁰¹² Szentprónai Tünde 2005 (személyes közlés).

¹⁰¹³ Mieder et al. 1992: 23.

¹⁰¹⁴ Berman 1997: 260.

¹⁰¹⁵ Mieder 1998: 106.

¹⁰¹⁶ Mieder 1983: 97.

¹⁰¹⁷ Afreubo.

¹⁰¹⁸ Kífacstart.

¹⁰¹⁹ Móka.

¹⁰²⁰ Péter Csilla 2004 (személyes közlés).

¹⁰²¹ Rudniczai Tímea 2005 (személyes közlés).

- ang.: A friend in need is a friend indeed... but friends are for enjoying, not needing.¹⁰²²
 {A friend in need is a friend indeed}
- ang.: There's no fool like an old fool; if you don't believe it, ask any young fool.¹⁰²³
 {There's no fool like an old fool}
- ném.: Im Wein ist Wahrheit, im Schnaps (Weinbrand) ist die Idee einer Wahrheit: Ein Körnchen Wahrheit ist eben in jeder Schnapsidee!¹⁰²⁴ {Im Wein ist Wahrheit}
- ném.: Feststellung
 Wer zuletzt lacht, lacht am besten. Wer gar nicht lacht, ist ein Schweizer.¹⁰²⁵
 {Wer zuletzt lacht, lacht am besten}
- fr.: Un verre, ça va, trois verres, ça va, ça va, ça va...¹⁰²⁶ {Un verre, ça va, trois verres, bonjour les dégâts}
- fr.: Tout comme l'homme, le loup est un loup pour le loup.¹⁰²⁷ {L'homme est un loup pour l'homme}
- or.: Скупой платит дважды. Тупой платит трижды. Лох платит постоянно.¹⁰²⁸
 {Скупой платит дважды}
- or.: Один ум – хорошо, два ума – хорошо, три ума – плохо: работать некогда.¹⁰²⁹
 {Один ум – хорошо, а два лучше}

Több szó, akár egy szókapcsolat is ismétlődhet egy antiproverbiumban:

- Hazug embert előbb utolérik, mint a sánta kutyát, de inkább maradok hazug ember, minthogy sánta kutya legyenek.¹⁰³⁰ {Hazug embert előbb utolérik, mint a sánta kutyát}
- A munka után édes a nyugalom, de a nyugalom után nem édes a munka.¹⁰³¹ {A munka után édes a nyugalom}
- Sok jó ember kis helyen is sok jó ember.¹⁰³² {Sok jó ember kis helyen is elfér}
- Aki másnak vermet ás, abba bele esik az, akinek ásták a vermet...¹⁰³³ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

ang.: Where there's a will, there's a way; but where there are many wills, there's no way.¹⁰³⁴ {Where there's a will, there's a way}

¹⁰²² Berman 1997: 149.

¹⁰²³ Esar 1968: 318.

¹⁰²⁴ Mieder 1998: 317.

¹⁰²⁵ Mieder 1998: 158.

¹⁰²⁶ Wikipedia.

¹⁰²⁷ U-blog.

¹⁰²⁸ Walter–Mokienko 2005: 440.

¹⁰²⁹ Walter–Mokienko 2005: 508.

¹⁰³⁰ Jakab Yvett 2005.

¹⁰³¹ Fröhvald Mónika 2004.

¹⁰³² Tálai Gabriella 2004.

¹⁰³³ Kifacsart.

¹⁰³⁴ Esar 1968: 856.

- ang.: Better to be an old man's darling than a young man's slave... and even better to be a young man's darling than an old man's slave.¹⁰³⁵ {Better to be an old man's darling than a young man's slave}
- ném.: Was lange währt, wird endlich gut! Aber: Was lange währt, wird manchmal nicht gut genug.¹⁰³⁶ {Was lange währt, wird endlich gut}
- ném.: Es ist nicht alles Gold, was glänzt. Aber, es glänzt auch nicht alles, was Gold ist, sollte man billig hinzusetzen.¹⁰³⁷ {Es ist nicht alles Gold, was glänzt}
- fr.: Femme à lunettes, femme à lunettes.¹⁰³⁸ {közmondásséma}
- fr.: Œil pour œil, dent pour dent. Deuil pour deuil, sang pour sang.¹⁰³⁹ {Œil pour œil, dent pour dent}
- or.: Дуракам закон не писан; если писан, то не читан, а если читан, то не понят; а если понят, то не так. (– А если так? – То ты дурак.)¹⁰⁴⁰ {Дуракам закон не писан}
- or.: Дело мастера боится, а иной мастер дела боится.¹⁰⁴¹ {Дело мастера боится}

A szavak ismétlődésének az alapja lehet homofónia, homonímia vagy poliszémia:

- A botnak két vége van, az én botomnak csak egy vége van.¹⁰⁴² {A botnak két vége van}
- Ki korán kel, Koránt lel.¹⁰⁴³ {Ki korán kel, aranyat lel}
- A szerelem sötét verem, de a szerelmem nem verem.¹⁰⁴⁴ {A szerelem sötét verem}
- Nyugtával dicsérd a napot – ha már eszed nincs, legalább nyugtád legyen!¹⁰⁴⁵ {Nyugtával dicsérd a napot}

- ang.: “Every little helps,” said Mr. Little and took the six little Littles out to help him saw a pile of wood.¹⁰⁴⁶ {Every little helps}
- ang.: Figures don't lie, except political figures.¹⁰⁴⁷ {Figures don't lie}
- ném.: Man soll den Mann nicht vor dem Morgen loben.¹⁰⁴⁸ {Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben}
- fr.: Mieux vaut rater un baiser que de baiser un raté.¹⁰⁴⁹ {közmondásséma}

¹⁰³⁵ Berman 1997: 76.

¹⁰³⁶ Mieder 1998: 306.

¹⁰³⁷ Mieder 1983: 48.

¹⁰³⁸ Skons.

¹⁰³⁹ Pages.

¹⁰⁴⁰ Walter–Mokienko 2005: 147.

¹⁰⁴¹ Walter–Mokienko 2005: 125.

¹⁰⁴² Kozma György 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁴³ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

¹⁰⁴⁴ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁴⁵ Kisgazda 2000: 37.

¹⁰⁴⁶ Mieder–Kingsbury 1994: 76.

¹⁰⁴⁷ Esar 1968: 307.

¹⁰⁴⁸ Amazon.de.

¹⁰⁴⁹ Maya; Fatal.

fr.: Qui va se coucher avec le sang qui bout se réveille avec le bout qui sent !¹⁰⁵⁰
 {Qui se couche avec les chiens, se lève avec les puces}
 or.: Неприятности всегда ходят парами: пара за парой, пара за парой.¹⁰⁵¹ {Беда не ходит одна}

Az ismétlés különleges fajtája a kiazmus (keresztező ismétlés). Kiazmus alatt két, szószerkezetet alkotó szónak ellentétes szórendű, de szimmetrikus elhelyezését értjük (Szathmári 2004: 22):

A látzat csal, de a csaló nem mindig látzik.¹⁰⁵² {A látzat néha csal}
 Jobb ma EGY szemüveg, mint holnap KÉT üvegszem.¹⁰⁵³ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}
 Jobb ma egy véres párbaj, mint holnap egy páros vérbaj.¹⁰⁵⁴ {Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok}

ang.: Opportunity knocks but last night a knock spoiled my opportunity.¹⁰⁵⁵
 {Opportunity knocks but once}
 ang.: Figures don't lie, but liars figure.¹⁰⁵⁶ {Figures don't lie}
 ném.: „Mit der Wahl hat man auch die Qual“; will man daher keine Qual, so gehe man nicht zur Wahl.¹⁰⁵⁷ {Wer die Wahl hat, hat die Qual}
 ném.: Zeit ist Geld? Geld ist Zeit!¹⁰⁵⁸ {Zeit ist Geld}
 fr.: Qui ne risque rien n'a rien. Qui n'a rien ne risque rien.¹⁰⁵⁹ {Qui ne risque rien n'a rien}
 fr.: Quand le vin est tiré, il faut le boire. Quand le vin est bu, il faut se tirer !¹⁰⁶⁰
 {Quand le vin est tiré, il faut le boire}
 or.: Хорошо, когда собака – друг, но плохо, когда друг – собака.¹⁰⁶¹ {Собака – друг человека}
 or.: Время – деньги, а денег и времени всегда не хватает.¹⁰⁶² {Время – деньги}

Olykor egy-egy antiproverbium azonos tövű vagy hasonló hangzású szavakat is tartalmazhat:

¹⁰⁵⁰ Derives.

¹⁰⁵¹ Walter–Mokienko 2005: 35.

¹⁰⁵² Tóthné Litovkina 1993: 177.

¹⁰⁵³ Egysoros.

¹⁰⁵⁴ Kifacsart.

¹⁰⁵⁵ Adams 1959: 161.

¹⁰⁵⁶ Esar 1968: 307.

¹⁰⁵⁷ Mieder 1998: 302.

¹⁰⁵⁸ Mieder 1998: 343.

¹⁰⁵⁹ Pages.

¹⁰⁶⁰ Matilda.

¹⁰⁶¹ Walter–Mokienko 2005: 449.

¹⁰⁶² Walter–Mokienko 2005: 78.

Hamu alatt szunnyad a szűz: Hamupipőke.¹⁰⁶³ {Hamu alatt szunnyad a tűz}
Ki mint vet, úgy nevet.¹⁰⁶⁴ {Ki mint vet, úgy arat}

ang.: An ounce of intuition is worth a pound of tuition.¹⁰⁶⁵ {An ounce of prevention is worth a pound of cure}

ang.: Different brutes for different routes. (Chevy Trucks advertisement).¹⁰⁶⁶ {Different strokes for different folks}

ném.: Der Zweck heiligt die Mittel, die Verhütungsmittel.¹⁰⁶⁷ {Der Zweck heiligt die Mittel}

ném.: Kommt Zeit, kommt Rat. Kommt Unrat.¹⁰⁶⁸ {Kommt Zeit, kommt Rat}

fr.: Un homme averti en vaut deux, un homme inverti en vaut zéro!¹⁰⁶⁹ {Un homme averti en vaut deux}

fr.: Noël au fond du lit, Pâques aux pissenlits.¹⁰⁷⁰ {Noël au balcon, Pâques aux tisons}

or.: Один ум хорошо, а уникум лучше.¹⁰⁷¹ {Один ум хорошо, а два лучше}

or.: Завтрак съешь сам, а рагу отдай врагу.¹⁰⁷² {Завтрак съешь сам, обед раздели с другом, а ужин отдай врагу}

Olykor háromszor, vagy még gyakrabban:

Hasonló a hasonlóval könnyen hasonul.¹⁰⁷³ {Hasonló a hasonlónak örül}

Szemet szemért, fogat fogért. Szemfogat pedig szemfogért.¹⁰⁷⁴ {Szemet szemért, fogat fogért}

Aki keres, az talál? Talál a halál!¹⁰⁷⁵ {Aki keres, az talál}

ang.: All that glitters is not gold, nor all that litters, literature.¹⁰⁷⁶ {All that glitters is not gold}

ang.: Sometimes the unexpected happens when you don't expect a person to come up to expectations.¹⁰⁷⁷ {The unexpected always happens}

ném.: In vino veritas. Der Wein, die Weine, das Weinen.¹⁰⁷⁸ (Im Wein ist die Wahrheit)

¹⁰⁶³ Francsics Éva 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁶⁴ Dakota.

¹⁰⁶⁵ Esar 1968: 439.

¹⁰⁶⁶ Outdoor Life, 1979. június: 5.

¹⁰⁶⁷ Mieder 1998: 349.

¹⁰⁶⁸ Mieder 1998: 338.

¹⁰⁶⁹ A freubo.

¹⁰⁷⁰ Francis.

¹⁰⁷¹ Walter–Mokienko 2005: 105.

¹⁰⁷² Walter–Mokienko 2005: 179.

¹⁰⁷³ Pulcz István 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁷⁴ Timár 1985: 131.

¹⁰⁷⁵ Vargha Domokos 2001. dec. (személyes közlés).

¹⁰⁷⁶ Esar 1968: 484.

¹⁰⁷⁷ Esar 1952: 92.

¹⁰⁷⁸ Mieder 1998: 317.

ném.: Wagner

Wer wagt, ist darum nicht Wagner oder Wagnerianer, sondern Wagender.¹⁰⁷⁹
 {Wer wagt, gewinnt}

fr.: C'est en forgeant qu'on devient forgeron, mais ce n'est pas en se mouchant que l'on devient moucheron, ni en sciant que Léonard devint scie.¹⁰⁸⁰ {C'est en forgeant qu'on devient forgeron}

fr.: Les bons bonbons font les bonnes caries.¹⁰⁸¹ {Les bons comptes font les bons amis}

or.: Жизнь такова, какова она есть и больше никакова.¹⁰⁸² {Такова жизнь}

or.: Хорошо смеется тот, вон тот и этот.¹⁰⁸³ {Хорошо смеется тот, кто смеется последний}

II.2.2. Rím

A közmondásokra jellemző a rím, a hangzóismétlődés e legérdekesebb fajtája. Számos kutató feltételezi, hogy a rímes változatok később jöttek létre a nem rímeseknél. Otto Moll (1966: 114) arra a következtetésre jutott a legősibb közmondásgyűjteményeket vizsgálva, hogy az óegyiptomi és óhéber közmondásokban nincsen se rím, se ritmus. Ahogy Friedrich Seiler (1922: 196) írja a germán népek proverbiumait vizsgálva: „A közmondások legrégebb változatait leggyakrabban arról lehet megismerni, hogy bennük az újabbaktól eltérően nincsen rím”. M. P. Stokmar (1965: 163) azonban az orosz anyagot vizsgálva azt állítja, hogy a rím a közmondások alkotásában már régóta fontos szerepet játszik. Szerinte (1965: 151) a XVII–XVIII. századi orosz közmondások rímes formái sokkal tökéletesebbek, mint a XIX. századi proverbiumoké. Kazys Grigas feltételezi (1987: 154–155), hogy „az eufónia és az euritmika hozzájárultak a verses közmondások jobb emlékezetbe véséséhez. Némelyikük kiszoríthatta rímtelen elődjét a használatból.” Az eredeti rímet gyakran megtartják a ferdítés során is:

Aki mer, az Val Kilmer.¹⁰⁸⁴ {Aki mer, az nyer}

Sokat akar a kormány, de nem bírja a Gyurcsány.¹⁰⁸⁵ {Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka}

Aki nyer, az ver.¹⁰⁸⁶ {Aki mer, az nyer}

ang.: A Mars a day helps you work, rest and play.¹⁰⁸⁷ {An apple a day keeps the doctor away}

ang.: Early to bed and early to rise – and you'll never see red in the whites of your eyes.¹⁰⁸⁸ {Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise}

¹⁰⁷⁹ Mieder 1998: 301.

¹⁰⁸⁰ Wikipedia.

¹⁰⁸¹ Paroles.

¹⁰⁸² Walter–Mokienko 2005: 171.

¹⁰⁸³ Walter–Mokienko 2005: 445.

¹⁰⁸⁴ Egysoros.

¹⁰⁸⁵ Nemes Zsuzsanna 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁸⁶ Villi Viktória 2004 (személyes közlés).

¹⁰⁸⁷ Kilroy 1985: 237.

¹⁰⁸⁸ Safian 1967: 32.

ném.: Morgenstund ist ungesund.¹⁰⁸⁹ {Morgenstund hat Gold im Mund}
 fr.: Mieux vaut tenir que mourir.¹⁰⁹⁰ {Mieux vaut tenir que courir}
 fr.: Catin purifie les doyens.¹⁰⁹¹ {La fin justifie les moyeus}
 or.: Взялся за член – не говори, что чечен.¹⁰⁹² {Взялся за гуж – не говори, что не дюж}
 or.: Сделал дело – вымой тело.¹⁰⁹³ {Сделал дело – гуляй смело}

Néha eredetileg nem rímes közmondás elferdítésénél is létrehozhatnak rímet:

Addig jár a korsó a kútra, míg fülünkön nem jön ki a mutra.¹⁰⁹⁴ {Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik}
 Addig üsd a vasat, míg le nem fogy a hasad.¹⁰⁹⁵ {Addig üsd a vasat, amíg meleg}
 Aki másnak vermet ás, az talán a Messiás?¹⁰⁹⁶ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}
 Nem fáj a fejem, ha nem szól a nejem.¹⁰⁹⁷ {Ne szólj szám, nem fáj fejem}

ang.: All work and no play
 Makes Jack surreptitiously gay.¹⁰⁹⁸ {All work and no play makes Jack a dull boy}
 ang.: “Many are called,” said Fred,
 “But few are chosen.”
 “And many are cold,” said Ned,
 “But few are frozen.”¹⁰⁹⁹ {Many are called but few are chosen}
 ném.: Vorbeugen ist besser als heulen.¹¹⁰⁰ {Vorbeugen ist besser als heilen}
 ném.: Durch Fehler wird man klug – darum ist einer nicht genug.¹¹⁰¹ {Durch Fehler wird man klug}
 fr.: Ne remettez pas au lendemain ce que vous pouvez faire... le surlendemain.¹¹⁰²
 {Ne remets pas à demain ce que tu peux faire aujourd’hui}
 fr.: Qui pisse contre le vent, se mouille le devant.¹¹⁰³ {À pisser contre le vent, on mouille sa chemise}

¹⁰⁸⁹ Gossler 2005: 93.

¹⁰⁹⁰ Fatrazie.

¹⁰⁹¹ Derives.

¹⁰⁹² Walter–Mokienko 2005: 114.

¹⁰⁹³ Walter–Mokienko 2001: 23.

¹⁰⁹⁴ Kifacsart.

¹⁰⁹⁵ Vargha Domokos 2001 (személyes közlés).

¹⁰⁹⁶ Móka.

¹⁰⁹⁷ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005 (személyes közlés).

¹⁰⁹⁸ Edmund–Workman Williams 1921: 481.

¹⁰⁹⁹ Rees 1965: 42.

¹¹⁰⁰ Gossler 2005: 113.

¹¹⁰¹ Gossler 2005: 57.

¹¹⁰² Lycos.

¹¹⁰³ Matilda.

or.: Бог любит троицу! – Бог не дурак, любит пятак.¹¹⁰⁴ {Бог любит троицу}
 or.: Не суй свой нос в чужой вопрос.¹¹⁰⁵ {Не суй свой нос не в свое дело}

Esetenként a szóalak elferdítésével alkotnak rímet, ez az ún. kínrím:

Aki másnak vermet ásik, abba esik be a másik.¹¹⁰⁶ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

Aki nem tud arabusul, beszéljen oroszusul.¹¹⁰⁷ {Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul}

fr.: À bon checul, bon recul.¹¹⁰⁸ {À bon chat, bon rat}

A nem rímes ferdítések eredetije is lehet rímes:

Aki korán kel, az délelőttös.¹¹⁰⁹ {Aki korán kel, aranyat lel}

Aki mer, az bátor.¹¹¹⁰ {Aki mer, az nyer}

Az ígélet szép szó, de az interdiszciplináris még szebb.¹¹¹¹ {Az ígélet szép szó, ha megtartják, úgy jó}

Ha Katalin locsog, ne engedd be.¹¹¹² {Ha Katalin locsog, karácsony kopog}

ang.: A patient without health insurance keeps the doctor away.¹¹¹³ {An apple a day keeps the doctor away}

ang.: Early to bed and early to rise, makes a man a farmer!¹¹¹⁴ {Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise}

ném.: kreuzfidel: In der Kürze liegt die Pointe.¹¹¹⁵ {In der Kürze liegt die Würze}

ném.: Was ich nicht weiß, macht mich nicht kalt.¹¹¹⁶ {Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß}

fr.: À bon chat bon rut.¹¹¹⁷ {À bon chat bon rat}

fr.: L'occasion ne fait pas le neuf.¹¹¹⁸ {L'occasion fait le larron}

or.: Не имей сто друзей, а имей наглуую рожу.¹¹¹⁹ {Не имей сто рублей, а имей сто друзей}

¹¹⁰⁴ Walter–Mokienko 2005: 42.

¹¹⁰⁵ Walter–Mokienko 2005: 305.

¹¹⁰⁶ Kifacsart.

¹¹⁰⁷ Szabó Zsanett 2004 (személyes közlés).

¹¹⁰⁸ Pata.

¹¹⁰⁹ Kifacsart.

¹¹¹⁰ Tóthné Litovkina 1995: 732.

¹¹¹¹ Gazdag Péter 2005 (személyes közlés).

¹¹¹² Tóthné Litovkina 1995: 734.

¹¹¹³ Liu–Vasselli 1996.

¹¹¹⁴ Wurdz 1904.

¹¹¹⁵ Kreuz.net.

¹¹¹⁶ Mieder 1998: 328.

¹¹¹⁷ Fatrazie.

¹¹¹⁸ Pages.

¹¹¹⁹ Walter–Mokienko 2005: 417.

II.2.3. Metafora

A metafora a közmondásokban az egyik leggyakrabban használt eszköz a képszerűség elérésére. Sok közmondás fontos megkülönböztető jegye, és ezeket éppen ez a színes képletesség teszi számunkra vonzóvá (ld. Cram 1983). Több tudós megkülönbözteti a metaforikus kifejezéseket a nem metaforikusoktól, és a képszerűséget a műfaj nélkülözhetetlen jellegzetességének tekinti, tulajdonképpen, *bona fide* közmondásként csak a metaforikus, áttételes jelentésű közmondásokat ismeri el. G. L. Permjakov (1979: 12–14) a *népi aforizmától* (народный афоризм) különbözteti meg a *közmondást* (пословица), Nigel Barley (1972: 738–739) a *közmondást* a *maximától* (proverb and maxim), Archer Taylor (1962: 5–15) a *metaforikus közmondást* (metaphorical proverb) a *közmondásszerű mondatától* (proverbial apothegm). V. P. Zsukov (1991) szerint csak a *képletes proverbiumok* (пословицы) tartoznak a *közmondások* kategóriájába, a *nem képletes* állandósult szókapcsolatokat *szólásoknak* (поговорки) nevezi. Egyes kutatók (pl. A. J. Greimas¹¹²⁰) a metaforikus jelleg megléte vagy hiánya alapján különböztetik meg a franciában a „dicton” és a „proverbe” műfaját,¹¹²¹ habár erősen vitatható a két kategória közötti határ.

A metaforikus közmondásokat általában átvitt értelemben használjuk. Azonban számos antiproverbiumban a metaforikus közmondás jelentését leszűkítik azáltal, hogy szó szerint értendő kontextusba helyezik. Ezt az „eljárást”, amely egyben nyelvi játék is, literalizációnak nevezzük. A literalizáció során a közmondások komponensei egy fordított metaforizálási folyamatban visszanyerik a konkrét (literális) szóértelmüket, ami sajátos nyelvi hatáshoz vezet (Forgács 2005: 180; Norrick 2007: 302).

Előfordul, hogy a közmondás változtatás nélkül szerepel, ám kommentárral kiegészítve, amely által a szerző szándékosan ellentétbe állítja a szó szerinti és a metaforikus jelentést. Néhány példa:

Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér.

Egészségügyi tanács, ami főleg azoknak kellemetlen, akiknek nagyon hosszú takarójuk van; ezeknek néha kétméternyre ki kell nyújtózkodni.¹¹²² {Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér}

Nevetés. Az nevet legjobban, aki utoljára nevet. Vagyis, aki olyan buta, hogy mindig utolsónak érti meg a viccet.¹¹²³ {Az nevet legjobban, aki utoljára nevet}

Kaparj, kurta, neked is lesz. Például ha valakinek valami bőrbetegsége van, és azt egy másik ember kaparja, neki is lesz.¹¹²⁴ {Kaparj, kurta, neked is lesz}

A pénz beszél, azt mondja, viszlát!¹¹²⁵ {Pénz beszél}

ang.: Marriage is a lottery! Yes, but you can't tear up your ticket if you lose!¹¹²⁶
{Marriage is a lottery}

¹¹²⁰ Ld. Greimas 1970.

¹¹²¹ Nagyon leegyszerűsítve: sorrendben 'meteorológiai, egészségügyi vagy mezőgazdasági témájú közmondás' és 'egyéb közmondás'.

¹¹²² Karinthy 1981: 73.

¹¹²³ Karinthy 1992: 43.

¹¹²⁴ Karinthy 1981: 71.

¹¹²⁵ Csapóné Kovács Judit 2004 (személyes közlés).

¹¹²⁶ Kilroy 1985: 421.

- ang.: Love laughs at locksmiths... What's so funny about locksmiths?¹¹²⁷ {Love laughs at locksmiths}
- ném.: „Zeit ist Geld”, sagte der Kellner und addierte das Datum gleich mit auf die Rechnung.¹¹²⁸ {Zeit ist Geld}
- ném.: „Geld stinkt nicht”, sagte der Krämer und zog den Dukaten aus der Scheiße.¹¹²⁹ {Geld stinkt nicht}
- fr.: Ventre affamé n'a pas d'oreilles, mais il a un sacré nez!¹¹³⁰ {Ventre affamé n'a pas d'oreilles}
- fr.: Qui vole un œuf, vole un bœuf, et qui vole un bœuf est vachement musclé.¹¹³¹ {Qui vole un œuf vole un bœuf}
- or.: «А вот хрен редьки не слаще», – подумала проститутка, кушая редьку.¹¹³² {Хрен редьки не слаще}
- or.: Яйца курицу не учат. Конечно: откуда же у женщины яйца?¹¹³³ {Яйца курицу не учат}

Itt kell utalni arra a számtalan, formailag változatos fordításra is, amelyeknél a humoros hatás kiindulópontja szintén a metaforikus közmondások szó szerint értése. Lásd az alábbi példákat:

- Addig jár a korsó a kútra, amíg van lába.¹¹³⁴ {Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik}
- Aki a virágot szereti, az kecske.¹¹³⁵ {Aki a virágot szereti, az rossz ember nem lehet}
- Aki a-t mond, annak a torkát nézik!¹¹³⁶ {Aki a-t mond, mondjon b-t is}
- Aki korán kel, elsőként juthat be a fürdőszobába!¹¹³⁷ {Aki korán kel, aranyat lel}
- ang.: Where there's smoke there's pollution.¹¹³⁸ {Where there's smoke there's fire}
- ang.: A bird in hand is probably contaminated with salmonella.¹¹³⁹ {A bird in hand is worth two in the bush}
- ném.: Wer A sagt, kann auch gleich Halstabletten nehmen.¹¹⁴⁰ {Wer A sagt, muss auch B sagen}

¹¹²⁷ Berman 1997: 248.

¹¹²⁸ Mieder 1998: 342.

¹¹²⁹ Mieder 1998: 77.

¹¹³⁰ Bribes.

¹¹³¹ Ecstension.

¹¹³² Walter–Mokienko 2005: 532.

¹¹³³ Walter–Mokienko 2001: 32.

¹¹³⁴ Tóth Andrea 2004 (személyes közlés).

¹¹³⁵ Tóthné Litovkina 1993: 146.

¹¹³⁶ Móka.

¹¹³⁷ Varga Alexandra 2004 (személyes közlés).

¹¹³⁸ Weller 1982.

¹¹³⁹ The Burlington Free Press, 1995. június 3.: 1C.

¹¹⁴⁰ Allerlei nonsens.

- ném.: Wer andern eine Grube gräbt, ist Totengräber.¹¹⁴¹ {Wer andern eine Grube gräbt, fällst selbst hinein}
- fr.: C'est au pied du mur que l'on voit le mieux le mur.¹¹⁴² {C'est au pied du mur qu'on voit le maçon}
- fr.: Ce que femme veut, elle le met sur sa carte de crédit.¹¹⁴³ {Ce que femme veut, Dieu le veut}
- or.: Сколько волка ни корми, а он все ест и ест...¹¹⁴⁴ {Сколько волка ни корми, а он все равно в лес смотрит}
- or.: Слово не воробей, а последовательность символов алфавита.¹¹⁴⁵ {Слово не воробей, вылетит – не поймаешь}

II.2.4. A nyelvi humor további eszközei

A nyelvi humor más típusait is megtaláljuk a vizsgált szövegekben. Így például találkozzunk képzőhalmazokkal:

- Az ígélet szép szó, a legmegszentségteleníthetlenségeskedésekkel pedig hoszszú.¹¹⁴⁶ {Az ígélet szép szó, ha megtartják, úgy jó}

Erre a jelenségre nem találtunk példát az indoeurópai nyelvekben, vélhetően a tipológiaiuk miatt: az indoeurópai nyelvek flektáló eredetűek, és az izolálás irányában haladnak, míg a magyar nyelv agglutináló jellege kedvez az ilyen jellegű szószerkesztésnek.

Szintén előfordul szándékos helyesírási vétség. A következő magyar példákban kisbetűt használnak a nagybetű helyett:

- Madarat tolláról, torgyánt villájáról.¹¹⁴⁷ {Madarat tolláról, embert barátjáról}
- Ha rövid az orrod, toldd meg egy demszkyvel.¹¹⁴⁸ {Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel}
- Nem mind arany, aki János.¹¹⁴⁹ {Nem mind arany, ami fénylik}
- Nem mind arany, aki költő.¹¹⁵⁰ {Nem mind arany, ami fénylik}

A harmadik és negyedik példa esetében ugyanakkor a nyelvi humor forrása nem elsősorban a helyesírás szándékos megsértése, hanem tulajdonnév és köznévi formai egybeesése. Ezek a szövegek tehát egyúttal onomasztikai játéknak (vö. Forgács 2005: 267,

¹¹⁴¹ Bastei.

¹¹⁴² Wikipedia.

¹¹⁴³ Matilda.

¹¹⁴⁴ Walter–Mokienko 2001: 21.

¹¹⁴⁵ Walter–Mokienko 2005: 442.

¹¹⁴⁶ Balázs 2001: 59.

¹¹⁴⁷ Kisgazda 2000: 7.

¹¹⁴⁸ Dakota.

¹¹⁴⁹ Pordán Melinda 2004; Trischler Andor 2004 (személyes közlés).

¹¹⁵⁰ Rónaky 1997.

273) is tekinthetők, akárcsak a következő szöveg, amelyben a fenti módszer fordítottját figyelhetjük meg, tehát nagybetűket alkalmaznak kisbetűk helyett:

Nem mind Arany, ami Tompa.¹¹⁵¹ {Nem mind arany, ami fénylik}

Az alábbi, angol nyelvű közmondáspersziflázásokban szándékosan hibásan írják a „practice” és „perfect” szavakat, ironikusan megkérdőjelezve ezáltal a közmondás igazságát:

ang.: Practiss makes perfict.¹¹⁵² {Practice makes perfect}

ang.: Praktiss makes purfikt.¹¹⁵³ {Practice makes perfect}

Az anyagban felfedezhető az agrammatizmus néhány példája is. A pszicholingvisztikában agrammatizmus alatt azt a betegséget értjük, amelynek következtében nyelvtanilag helytelen megnyilatkozások keletkeznek, mint például rossz szórend, helytelen toldalék, hibás ragozás stb. (Gósy 1999: 198). A szándékosan használt agrammatizmus a nyelvi humor egyik eszköze (Forgács 2005: 89), és antiproverbiumokat is szül.

Az agrammatizmus egyik fajtája a morfológiai vétség analógiás alapon. Vegyük példaként az *Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul* közmondás ferdítéseit:

Aki nem tud arabusul, beszéljen oroszusul.¹¹⁵⁴

Aki nem tud magyarusul, ne beszéljen magyarusul.¹¹⁵⁵

Egy példa az angol nyelvből:

ang.: Enough is as good as a feast – for that matter

Enough’s as good as a feast and the platter.¹¹⁵⁶ {Enough is as good as a feast}

Elvértve előfordul az agrammatizmus egy másik fajtája, az anakoluthonnak nevezett nyelvtani vétség, amely nem más, mint szándékos törés a közmondás szintaktikai szerkezetében (a mondat mindkét fele külön-külön helyes, de együtt agrammatikusak):

Rend a lelke – mind esznek¹¹⁵⁷ {Rend a lelke mindennek} (az első tagmondatban nincs birtokos jelző)

Magyar ember evés közben jön meg az étvágy.¹¹⁵⁸ {Evés közben jön meg az étvágy;
Magyar ember evés közben nem beszél} (helyesen: „Magyar embernek evés közben jön meg az étvágya”)

Nem a Dunakeszi az embert...¹¹⁵⁹ {Nem a ruha teszi az embert} (nincs állítmány)

¹¹⁵¹ Kifacsart.

¹¹⁵² Kandel 1976.

¹¹⁵³ Kilroy 1985: 241.

¹¹⁵⁴ Szabó Zsanett 2004 (személyes közlés).

¹¹⁵⁵ Dikán Andrea 2005 (személyes közlés).

¹¹⁵⁶ Arbely C. Strunk, in Bierce 1971: 110.

¹¹⁵⁷ Kifordított 41.

¹¹⁵⁸ Miklós Adrienn 2005; Nemes Judit 2005 (személyes közlés).

¹¹⁵⁹ Egysoros.

fr.: Qui va à la chasse est mieux d'avoir son permis.¹¹⁶⁰ {Qui va à la chasse perd sa place} (az eredeti közmondásban a „Qui va à la chasse” alanyi funkciót tölt be, a ferdítésben pedig részeshatározó kellene legyen, és hiányzik a személytelen alany; helyesen így lenne: „Pour celui qui va à la chasse, il est mieux d'avoir son permis”)

fr.: Vieux motard que jamais.¹¹⁶¹ {Mieux vaut tard que jamais} (a ferdítés első tagmondatából hiányzik az állítmány és egy közép fokú melléknév)

Előfordul az antiproverbiumokban halandzsza (különösen népszerű a magyar anyagban¹¹⁶²). Az „értelmetlen hangkombináció” típusra jó példák hozhatók az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* közmondás változataiból, melynek önmagában mintegy 20 halandzsavariánsa van az adattárunkban. Ezek a legkülönbözőbb forrásokban találhatók meg, elsősorban falfirkaként és internetes fórumokban, valamint gyűjtőoldalakon. Pl.:

Aki másnak belényes, maga kánya kender, olcsóbb lesz a távfűtés, ha nyáron lesz december!¹¹⁶³

Aki másnak etyepetye, maga bele potty.¹¹⁶⁴

Aki másnak göbörvényes, annak pece páka, mert a néma szekercének nem zömbikél a köpce.¹¹⁶⁵

Aki másnak hegmetryütyü, annak kence-fice penész.¹¹⁶⁶

fr.: À bon chimimoto bon rimimoto.¹¹⁶⁷ {À bon chat bon rat}

fr.: Quand le hibou hululle, la lili bellule!¹¹⁶⁸ {közmondásséma}

Az antiproverbiumokban olykor teljesen új szóalkotások is megfigyelhetők. Ezekben az esetekben ún. „hapax legomenon”-ról, vagyis egyszeri neologizmusokról beszélünk, amelyek egy bizonyos „alkalmi” stilisztikai funkció betöltésére születtek, és nagy valószínűséggel nem fognak állandósulni a nyelvben (Szathmári 2004: 154–155; 2008: 425–428):

Ajándék csónak ne nézd a lapát.¹¹⁶⁹ {Ajándék lónak ne nézd a fogát}

ang.: Matri-money is the root of all evil.¹¹⁷⁰ {Money is the root of all evil}

ang.: Enough is as good as a feast – for that matter

¹¹⁶⁰ Derives.

¹¹⁶¹ Skons.

¹¹⁶² A halandzsza fajtáit ld. Nagy 1968: 21; a halandzsáról a folklórban ld. Tamás 2013.

¹¹⁶³ Megreformált.

¹¹⁶⁴ Androméda; Kifacsart.

¹¹⁶⁵ Kifacsart.

¹¹⁶⁶ Kifacsart.

¹¹⁶⁷ Pata.

¹¹⁶⁸ Fatal.

¹¹⁶⁹ Lba.

¹¹⁷⁰ Anonymous 1908: 26.

Enough's as good as a feast and the platter.¹¹⁷¹ {Enough is as good as a feast}
 ném.: Der Zweck scheinheiligt die Mittel.¹¹⁷² {Der Zweck heiligt die Mittel}
 ném.: Gedanken sind sollfrei.¹¹⁷³ {Gedanken sind frei}
 fr.: Dans le Doubs, absinthe-toi.¹¹⁷⁴ {Dans le doute, abstiens-toi}
 fr.: Il ne faut pas poéter plus haut que son luth.¹¹⁷⁵ {Il ne faut pas péter plus haut que son cul}

Egyes nyelvekben népszerű a hangutánzó szavak használata:

Aki másnak vermet ás, maga bele zutty.¹¹⁷⁶ {Aki másnak vermet ás, az maga esik bele}
 Pénz csingi-lingi, kutya vau-vau.¹¹⁷⁷ {Pénz beszél, kutya ugat}
 Ha nincs nyihaha, jó az já-já is.¹¹⁷⁸ {Ha nincs ló, szamár is jó}
 Bagoly mondja verébnek, hogy „húúú”.¹¹⁷⁹ {Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejű}

ném.: Wer A sagt, wird auch AU sagen.¹¹⁸⁰ {Wer A sagt, muss auch B sagen}
 ném.: Wer A sagt muss auch Bäh sagen.¹¹⁸¹ {Wer A sagt, muss auch B sagen}
 fr.: La musique adoucit les meuh.¹¹⁸² {La musique adoucit les mœurs}

Az antiproverbiumokban a szófaj is megváltozhat a fordítás során. Angol és francia nyelven sokkal több példát ismerünk arra, hogy egy szót ilyenkor főnévi és igei szerepben is használnak, mint a magyarban. A szófajváltással párhuzamosan a szavak írásbeli és/vagy hangalakja is némileg módosulhat.

A következő példákban főnévből ige alakult:

Ha eltett az első, mit szól a második?¹¹⁸³ {A tett az első, a szó a második}

ang.: Remember – Money is the root of all evil. If money is the root of all evil, why does everyone root for it?¹¹⁸⁴ {Money is the root of all evil}

¹¹⁷¹ Arbely C. Strunk, in Bierce 1971: 110.

¹¹⁷² Mieder 1998: 349.

¹¹⁷³ Mieder 1985: 39.

¹¹⁷⁴ Shopping.

¹¹⁷⁵ Pensees.

¹¹⁷⁶ Schreiner Tímea 2004 (személyes közlés).

¹¹⁷⁷ Berki Katalin 2004 (személyes közlés).

¹¹⁷⁸ Berki Katalin 2004 (személyes közlés).

¹¹⁷⁹ Horváth Ferenc, gy. Friskó Andrea 2004 (személyes közlés).

¹¹⁸⁰ Mieder 1989b: 1.

¹¹⁸¹ Mieder 1989b: 1.

¹¹⁸² Mignaval 2004: 74.

¹¹⁸³ Véghné Máthé Mónika 2005 (személyes közlés).

¹¹⁸⁴ Mieder 1989a: 274.

ang.: Beauty skins deep.¹¹⁸⁵ {Beauty is skin deep}
 ném.: Blutarmut schändet nicht.¹¹⁸⁶ {Armut ist keine Schande}
 ném.: Tiere irren sich selten. Denn Irren ist menschlich.¹¹⁸⁷ {Irren ist menschlich}
 fr.: L’avenir est à ceux qui s’élèphanteau.¹¹⁸⁸ {L’avenir est à ceux qui se lèvent tôt}
 fr.: L’homme propose, la femme ménopause.¹¹⁸⁹ {L’homme propose, Dieu dispose}
 or.: В тесноте, да не обедал.¹¹⁹⁰ {В тесноте, да не в обиде}

Az alábbi példánál épp fordított a helyzet, ezek azt mutatják, amikor az eredetiben használt igével azonos alakú vagy hasonló hangzású főnév szerepel a fordításban:

A lepényhal megy először, a reményhal meg utoljára.¹¹⁹¹ {A remény hal meg utoljára}
 Türelem, tornaterem.¹¹⁹² {Türelem rózsát terem}
 Ki sokat Marcos,¹¹⁹³ keveset fog.¹¹⁹⁴ {Aki sokat markol, keveset fog}

ang.: Hope springs eternal in the human heart, but with some the spring is getting very weak.¹¹⁹⁵ {Hope springs eternal in the human heart}
 ang.: There are two reasons why people don’t mind their own business: either they haven’t any mind, or they haven’t any business.¹¹⁹⁶ {Mind your own business}
 ném.: Eile ist des Witzes Weile.¹¹⁹⁷ {Eile mit Weile}
 ném.: Regen bringt Segen.¹¹⁹⁸ {Sich regen bringt Segen}

A következő példákban melléknévből főnév, illetve a főnévből melléknév alakult:

Szégyen a hasznos, de futás!¹¹⁹⁹ {Szégyen a futás, de hasznos}
 A hazug embert hamarabb utolérik, mint a sántát.¹²⁰⁰ {A hazug embert hamarabb utolérik, mint a sánta kutyát}

¹¹⁸⁵ Fuller 1943: 29.

¹¹⁸⁶ Mieder 1998: 22.

¹¹⁸⁷ Mieder 1998: 130.

¹¹⁸⁸ Strella együttes, lemezcím 1990.

¹¹⁸⁹ Skons.

¹¹⁹⁰ Walter–Mokienko 2005: 482.

¹¹⁹¹ Demény Márk, gy. Kovács Karolina 2005 (személyes közlés).

¹¹⁹² Fritz Zsuzsanna 2005; Szegedi Tímea 2005 (személyes közlés).

¹¹⁹³ Ferdinand Emmanuel Edralín Marcos (1919–1989) Fülöp-szigeteki elnök volt 1965 és 1986 között.

¹¹⁹⁴ Dömötör 1989: 128. [Ludas Matyi].

¹¹⁹⁵ McKenzie 1980: 232.

¹¹⁹⁶ Berman 1997: 42.

¹¹⁹⁷ Mieder 1998: 51.

¹¹⁹⁸ Mieder 1998: 239.

¹¹⁹⁹ Egysoros.

¹²⁰⁰ Berki Katalin 2004 (személyes közlés).

Aki a kicsi lakást nem becsüli, a nagy házat nem érdemli!¹²⁰¹ {Aki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli}

ang.: In the spring a young man's fancy, but a young woman's fancier.¹²⁰² {In the spring a young man's fancy lightly turns to thoughts of love}

Melléknévből főnév alakul:

ném.: Unrecht gedeiht zu lange gut.¹²⁰³ {Unrecht Gut gedeiht nicht}

ném.: Ehrlichkeit währt am längsten. Ja, sie ist sehr langsam.¹²⁰⁴ {Ehrlich währt am längsten}

Főnévből melléknév lesz:

ném.: Es ist nicht alles golden, was glänzt. Und der Mittelweg schon gar nicht.¹²⁰⁵ {Es ist nicht alles Gold, was glänzt}

ném.: Goldener Herd ist einiges wert.¹²⁰⁶ {Eigener Herd ist Goldes wert}

ném.: Menschsein ist irrig!¹²⁰⁷ {Irren ist menschlich} (itt mindkét jelenség látható)

Igekötő főnévként jelenik meg:

Aki másnak vermet ás, abba esik a bele.¹²⁰⁸ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

Egy-egy francia példa illusztrálja a határozószónak főnévbe, valamint a névmásnak igébe, az igének névmásba való átcsapását:

Qui trop embrasse, mâle étreint.¹²⁰⁹ {Qui trop embrasse, mal étreint}

Tousse pour un, rhume pour tous.¹²¹⁰ {Un pour tous, tous pour un}

Parfois, « deux tu l'auras » valent mieux qu' « un tien ». ¹²¹¹ {Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras}

¹²⁰¹ Tar-Lukács Erika 2005 (személyes közlés).

¹²⁰² Richard Armour, in Esar 1968: 762.

¹²⁰³ Mieder 1998: 102.

¹²⁰⁴ Mieder 1998: 47.

¹²⁰⁵ Mieder 1998: 97.

¹²⁰⁶ Mieder 1998: 115.

¹²⁰⁷ Mieder 1998: 128.

¹²⁰⁸ Egysoros.

¹²⁰⁹ Derives.

¹²¹⁰ Derives.

¹²¹¹ Created.

ÖSSZEGRZÉS

E kötetben az antiproverbiumot, vagyis az elferdített közmondást vizsgáltuk. Az előszó-ban röviden bemutatottuk a kötet tárgyát, ismertettük, hogy munkánk során milyen magyar, angol, német, francia és orosz nyelvű korpuszokra támaszkodtunk, valamint felvázoltuk a kötet felépítését. Az ezt követő bevezetésben bemutatottuk a kutatás háttérét és a használt terminológiát, írtunk az antiproverbiumok előfordulásáról, majd felsoroltuk a leggyakrabban ferdített közmondásokat, valamint a nemzetközileg elterjedt antiproverbiumokat. A kötet további fejezeteit két nagy részre osztottuk. Az első részben formai szempontból csoportosítva vettük sorra mindazon ferdítési módokat, amelyekkel proverbiumokból antiproverbiumokat hoznak létre. A második részben az antiproverbiumokban tetten érhető nyelvi humor különböző formáit vizsgáltuk.

Az első rész legelején rendszereztük a közmondásferdítés formai lehetőségeit, majd megvizsgáltuk az antiproverbiumok három kedvelt ferdítési módját: a bővítést, a szűkítést és a cserét. Ezeket az öt nyelvből származó példákkal világítottuk meg.

A vizsgálat során az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- Az antiproverbium létrehozásakor mi változik meg az eredeti közmondáshoz képest? (pl. hang, szó, tagmondat, írásjel)
- Hány elem változik meg ezekből?
- Hol találhatóak a megváltozott elemek? (pl. a szó, mondat elején/belsejében/végén, több helyén)

A változások sokfélesége és a nyelvek különbözősége ellenére az elemzés nyomán egyértelműen kirajzolódott bizonyos tendenciák. Először is megállapítottuk, hogy a szűkítés jóval ritkábban fordul elő, mint a bővítés. Ennek az okát abban látjuk, hogy a szűkítés – a szó/mondat egy részének elvételével – csonkítja az eredeti közmondást, így a ferdítés alapját képező szegmenst nehezebb azonosítani, míg a bővítés (bár megváltoztatott formában) megtartja az eredeti közmondást. Másrészt azt tapasztaltuk, hogy a bővítésen belül a legnépszerűbb ferdítési mód egy vagy több tagmondat hozzáadása az eredeti közmondáshoz. Végül meg kell jegyeznünk, hogy szűkítés esetén, ha az eredeti közmondás egyik részét (vagy tagmondatát) kihagyja a ferdítés, akkor általában az első rész (vagy tagmondat) marad meg.

Néha egyes eljárásokat formailag ugyan el lehet különíteni, de funkciójuk azonos, pl. a tagadószó hozzáadása és a tagadás megszüntetése.

Az egyik legkedveltebb ferdítési módot, a cserét megvizsgálva, szabályok helyett inkább tendenciákat állapítottunk meg, pl.:

- két szó helyének felcserélése leggyakrabban főnevek esetében fordul elő;
- gyakoribb a mássalhangzó cseréje, mint a magánhangzóé;
- gyakoribb a hangcsere szókezdő, mint szóvégi helyzetben;
- egy szót többre gyakrabban cserélnek, mint több szót egyre.

Megállapítottuk, hogy az első fél nagy valószínűséggel állandóbb része a közmondásnak, mint a második, hiszen:

- gyakoribb a második rész teljes cseréje, mint az elsőé;
- közmondás-összevonás esetén is gyakrabban marad meg az első, mint a második rész;
- ez tapasztalható a szűkítés során is: ha a közmondás egy részét elhagyják, akkor inkább a másodikat, mint az elsőt.

Fontos megjegyezni: nagyon gyakran és változatos módon kombinálódnak a ferdítési eljárások.

Ahogy Mieder írja: „A pusztá utalással a meg nem értést kockáztatjuk, még ha nagyon közismert közmondásra is utalunk. A kommunikáció eme félrecsúszása azonban viszonylag ritka anyanyelvű beszélők között...” (Mieder 1993c: 121). Tény, hogy ha valaki nem szerzi meg a jártasságot a közmondások használatában, akkor nem fogja megérteni az antiproverbiumokat, mivel ez utóbbiak feltételezik az eredeti szövegek biztos ismeretét. Idegen anyanyelvűeknél azonban gyakran előfordul, hogy nem ismerik fel az antiproverbiumot.¹²¹²

Az anyanyelvűek számára a fent említett közmondások még így is felismerhetők, és a paródia hatásának feltétele éppen az eredeti közmondás ismerete és felismerése. Neal R. Norrick meg is jegyezte ebben a vonatkozásban, hogy „a közismert közmondások esetében az egész közmondás felelevenítéséhez elegendő egy könnyen felismerhető elemének említése”. Ezt „a felismerhetőséghez szükséges minimális szókapcsolatot” a *közmondás magvának* nevezi (Norrick 1985: 45).

Mivel mindig utal egy eredeti szövegre, a közmondásferdítés felfogható az intertextualitás megjelenéseképpen is: Neal Norrick (1989: 117) kifejezésével élve *intertextuális viccnek* nevezhetjük az antiproverbiumokat. Tovább lépve a közmondás-összevonást az intertextualitás minősített esetének is nevezhetnénk, hiszen egyszerre több eredeti frazeológiai egységre utal. Ezt a megállapítást szem előtt tartva, a kötetünkben külön fejezetet szenteltünk a közmondás-összevonásoknak. Az adatok elemzése során a következő következtetéseket vontuk le.

Az összevonáshoz felhasznált közmondások sokszor az eredeti formájukban leggyakrabban használt közmondások; úgy tűnik, hogy az összevonáshoz nem a legrövidebb közmondásokat veszik alapul, talán mert azokon nincs elég „fogódzó” ahhoz, hogy az összevonás során gyakori szűkítés esetén is felismerhetőek maradjanak, de nem is a leghosszabbakat, hiszen a hosszú egységek kombinálása valószínűleg hosszú, tehát nehezebben megjegyezhető és kevésbé frappáns szövegeket eredményezne.

Az összevonások többsége két közmondásból épül fel, de ismerünk olyat, amelyben hét eredeti frazeológiai egység ismerhető fel. Általában az egyik közmondás első felét a másik második felével ötvözik, de néha az egyik vagy mindkét proverbium teljes szövege szerepel a persziflázásban; kivételesen (magyarban és franciában) előfordul, hogy

¹²¹² Ez is amellettt szól, hogy aki adott nyelven kíván kommunikálni vagy olvasni, aktívan ismerje az adott nyelv legnépszerűbb közmondásait. A közmondásokhoz hasonlóan az antiproverbiumok is igen hatásos pedagógiai eszköznek bizonyulhatnak az idegen vagy anyanyelv tanítására (az antiproverbiumok nyelvőrai használatáról ld. Forgács 1997b; T. Litovkina 2004, 2005: 120–141; 2017; T. Litovkina–Mieder 2006: 36–45; Tóthné Litovkina 1996, 1998, 1999c; Walter 2001).

mindkét közmondásból csak a második felet használják fel. A közmondás elsősorban közmondással kombinálódik, de összevonható szólással is.

A vizsgálat azon megállapítása, hogy az összevonás során a közmondásnak inkább az első része marad meg (módosított vagy változatlan formában), mint a második, egybecseng a szükítésről és a cseréről szóló fejezetek azon eredményével, hogy a közmondások első része stabilabb szegmense a közlésnek, mint a második.

Az általánosnak mondható tendenciák feltárása mellett különbségek is kitapinthatóak az összevonásban a nyelvek között: a magyarban az ikerösszevonások, az angolban maguk az összevonások ritkábban fordulnak elő, mint a többi nyelvben, a francia pedig nagyobb szószámú közmondásokból indul ki a ferdítés során.

A második rész témája az antiproverbiumokban található nyelvi humor. A rész első felében a szorosabb értelemben vett szójáték (punning) három fő típusát, a paronomáziát, a poliszemiát és homofóniát, valamint a homofóniát tárgyaltuk az antiproverbiumok vonatkozásában. Először megvizsgáltuk a közmondásferdítések legkedveltebb szójátéktípusát, a paronomáziát, és bemutattuk e jelenség előfordulását a magyar, angol, német, francia és orosz nyelvű anyagban.

A paronomázia jellemzője a szoros fizikai (fonetikai) kapcsolat az eredeti közmondás és ferdített változata között. Nagy gyakoriságának magyarázata a szavak fonetikai holdudvarának gazdagsága. Így egy-egy eredeti közmondásnak a vizsgált nyelvek mindegyikében sikerült fellelni több olyan paronimikus ferdítését, ahol az eredeti szöveg ugyanazon szavát helyettesítik.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a különböző nyelvek nagyjából azonos eljárásokat alkalmaznak a paronomázia terén: egy szó cseréje, egy vagy két hang cseréje, betoldása vagy elhagyása, egy hang helyettesítése kettővel, valamint ez utóbbinak a fordítottja. A ferdítés ismert, de kevésbé gyakori módja két hang felcserélése egy szón belül. Produktívnak bizonyul a szexualitásra való utalás is.

A paronomázia részletes tárgyalását követte a poliszémia és homonímia, valamint a homofónia alkalmazásának bemutatása az antiproverbiumokban. A poliszémia és a homonímia használata terén a vizsgált nyelvek nem mutatnak jelentős különbséget. Egyes közmondások, sőt egyes szavak is (pl. „meleg”) különösen alkalmasak az ilyen típusú szójátéokra.

A homofónia tekintetében viszonylag jól elkülönülnek a fonetikus és a nem fonetikus írású nyelvek (magyar, német, orosz ↔ angol, francia). Az első csoportban csupán néhány német példa hozható fel, míg a másodikban gyakori a proverbiumok ilyen típusú ferdítése. Olyan paródiát nem sikerült találni, ahol a ferdítés alapja a homográfia.

A ferdítések fenti módjainak közös vonása, hogy majdnem mindig más átalakítással párosulva fordulnak elő: helyettesítéssel, felcseréléssel, felcserélés és helyettesítés kombinációjával, bővítéssel stb.

A továbbiakban a szójáték néhány speciális típusát elemeztük. Először megvizsgáltuk a játékot az idegen nyelvekkel. Az tapasztalható, hogy az anyanyelv általában egy idegen nyelvvel keveredik: ez régen a latin volt, ma leginkább az angol, ritkábban a francia, olasz, német, orosz. Az idegen nyelvű szövegrész kapcsolódhat értelmi vagy hangzásbeli alapon a helyettesített vagy megmaradt eredeti szövegrészhez. Ezután szemügyre vettük a tulajdonneveket érintő játékot. Ezzel kapcsolatban arra a megállapításra jutottunk, hogy az antiproverbiumokban igen gyakori a köznévfelcserélése tulajdonnévre. Ez utóbbi fordítottja azonban jóval ritkább, mivel a műfajra jellemző egyediesítés ellen hat.

Megvizsgáltuk a szójáték egy további típusát is, nevezetesen a szóhatár megváltoztatását, mely a franciában különösen kedvelt eszköz, míg a németben meglehetősen ritka. Egy szó két vagy három részre bontása általában más ferdítési móddal kombinálva jelenik meg. Találkoztunk két (vagy három) szó összevonásával is, valamint a szóhatárok áthelyezésével („linking pun”) a szavak számának megtartása mellett. Az úgynevezett dupla (kettős) szójáték az antiproverbium több elemét érinti; gyakrabban épül paronomáziára, mint homonímiára, de néha egyetlen antiproverbiumban fellelhető mindkét típus.

E rész további fejezeteiben megvizsgáltuk az antiproverbiumok nyelvi humorának további kedvelt eszközeit, mindegyiket néhány példával megvilágítva.

Többek között kitértünk a szó- és hangismétlésre. Azt tapasztaltuk, hogy ismétlődhet egy vagy két elem kétszer, háromszor, akár négyszer vagy ennél is gyakrabban. Az ismétlődő elem lehet kiegészítés, de beléphet egy eredeti közmondásrész helyett is. Az ismétlődés egy különleges alkategóriája a keresztező ismétlés (kiazmus). Megvizsgáltuk a rím megjelenését a ferdített egységben. Anyagunk tanúsága szerint a rímes és nem rímes eredeti közmondásból egyaránt kialakulhat rímes vagy nem rímes antiproverbium. A metaforikus jelleg éppen, mivel a közmondás jellegzetes vonása, különösen alkalmas a parodizálásra. Számtalan ferdítés a humoros hatást a metaforikus közmondások szó szerint értésével éri el. A szándékos nyelvi vétségeken belül elkülönítettük a helyesírási, morfológiai és szintaktikai jellegűeket. Rávilágítottunk a közmondáspersziflázs neologizmusalkotó képességére.

Kutatási eredményeink összefoglalásakor ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a paródia csak akkor hatásos, ha ráismernek mögötte az eredetire. A proverbiumok elferdítése tehát feltételezi a közmondások ismeretét, és az állandó visszautalással élteti azokat. Amennyiben az eredeti szöveg nem ismerhető fel, úgy nem volt sikeres a közmondásferdítés, és nem beszélhetünk eredményeként antiproverbiumról.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a közhiedelemmel ellentétben a proverbiumok korántsem teljesen megkövesedett szövegek, hanem idomulnak az egyes korok nyelvhasználatához, mentalitásához, valamint saját kontextusukhoz. Ennek fényében az antiproverbiumokat is változatoknak tekinthetjük, amelyek a hagyományos közmondásoktól jól elkülönülő szövegcsoportot alkotnak. Közös jellemzőjük éppen az, hogy valamilyen tradicionális szöveget változtatnak meg, ferdítenek el. „A kváziközmondások diagnosztikai értéke jelentős. Lényegében arról faggatják a nyelvet, milyen mértékig csonkítható egy közmondás, hogy még azonosítható legyen, hogy a »romokra« új felépítményt lehessen emelni” (Lendvai 2001: 765). Csak formai szempontból szemlélve a közmondás hagyományos variánsait és az antiproverbiumokat nem választja el éles határvonal. A közlések leginkább funkciójuk alapján sorolhatók be egyik vagy másik kategóriába.¹²¹³

A kötetben olvasható számos példa esetében a nyelvi megoldások valójában csupán a szójátékot szolgálják. Ám sok olyan szöveg is található, amely túllép a játék szintjén, és érdemben hozzászól a társadalom fontos kérdéseihez, pl. AIDS, oktatás, politika, munka, szerelem, szex, pénz, környezetszennyezés stb. Mieder szavaival élve „az antiproverbiumok is moralizálnak, sőt tanítanak bizonyos mértékben...” (Mieder 1989a:

¹²¹³ Minden kötött szövegtípus természetes velejárója a ferdítés, mely formailag gyakran nehezen választható el a szövegvariánstól. Ez még a népi imádságra is áll, pl.: „Édes Isten, segíts meg, / Ördög, hátul taszíts meg!” (Kerekes Ilona 2007, gy. Barta Péter).

243). Ilyen értelemben teljes mértékben egyetértünk Mieder következő megállapításával, amely szerint:

Valójában az „antiproverbium” kifejezés „anti-” eleme nem azt jelenti, hogy a közlés a közmondás ellen irányulna. A közmondások és bölcsességük továbbra is értékesek és relevánsak a modern társadalomban. De egyes úgynevezett antiproverbiumok új közmondássá váltak, mert a modern kornak teljes mértékben megfelelő bölcsességet fogalmaznak meg. (T. Litovkina–Mieder 2006: 5)

Végül azt mondhatjuk, hogy a kötetben bemutatott antiproverbiumok nagy száma, valamint a világszerte naponta létrejövő szövegek egyértelműen bizonyítják, hogy „a közmondást továbbra is hatékony kommunikációs eszközként használják a modern társadalomban” (Mieder 1989a: 223). Ha egyes ferdítéseket obszcénnek, trágárnak, laposnak is értékelünk, kétségtelenül az emberi kreativitás jelei, és ezért a hagyományos közmondásokkal együtt kell gyűjtsék és tanulmányozzák őket a közmondáskutatók. Nyelvészként és folkloristaként egyetértünk Walter és Mokienko megállapításával (2005: 4), miszerint a modern parömiológus és parömiográfus ne csak a hagyományos és modern közmondásokat gyűjtse és adja ki, hanem paródiákat is, valamint tárja fel szerepüket, értelmezze őket a modern világban és ez utóbbi kommunikatív folyamataiban.

Lehetséges jövőbeli kutatási irányok

Amennyire elterjedtek az antiproverbiumok, olyan megfoghatatlanok is – akárcsak maguk a közmondások. Olyannyira jelen vannak a hétköznapi életben, hogy nem is igen emlékszünk, mikor hallottuk őket először. *Verés közben jön-megy a székláb {Evés közben jön meg az étvágy}*: ugye ismerős? Mégis a parömiográfus hosszú hónapokig várhat, amíg *in vivo*, szóban találkozik vele gyűjtés során. Az írott szövegek gyűjtése ezzel szemben könnyű feladat: antiproverbiumok megszámlálhatatlan listája kering az interneten, nem számítva a nyomtatott gyűjteményeket. Az évezredek során ugyanezt az utat járta be a rokon műfaj, a közmondás. Az ó- és középkor írástudói százszámra jegyezték le őket, hogy a szónokok és prédikátorok az emlékezetükbe vessék, majd felhasználják őket beszédeikben, prédikációikban. Azt azonban nem tudjuk, hogyan és mikor használták őket.

Amikor megpróbáljuk a közmondásokat mint adott szöveg részét vizsgálni, és megérteni a közmondásokat mint élő beszédaktusokat, megint csak nem mellőzhetjük Wolfgang Mieder iránymutatását:

...hiba lenne az antiproverbiumok jelenségét pusztán nyelvészeti vagy frazeológiai kérdésre szűkíteni. Tagadhatatlan a folklórelem ebben a műfajban, és ezt az elemet is meg kell vizsgálni. Nem elég antiproverbiumok százait azonosítani és gyűjteményekbe rendezni az eredeti közmondások szerint, melyeket követ a ferdített szöveg, avagy tematikusan elrendezni az antiproverbiumok témája vagy jelentése alapján. A kutatóknak szóbeli és írásbeli szövegek részeként kell értelmezniük az antiproverbiumok használatát és szerepét, és el kell gondolkozniuk rajta, hogy a használók miért választják előszeretettel a kifejezés eme módját. (Mieder 2007: 18)

Az antiproverbiumok igazi megértése feltételezi a különböző megközelítések kombinálását: a lexikográfus a maga szaktudásával hosszú listákat állít össze írott forrásokból, a nyelvész megfejti és megmagyarázza a persziflázsok nyelvtani és fonológiai stratégiáit, a szociológus statisztikailag elemzi az antiproverbiumokat használó különböző populációkat és alcsoportokat, a komparatista rámutat a kulturális különbségekre, míg a folklorista a hétköznapi élőbeszéd közmondásainak kontextusára koncentrálna.

Magától értetődik, hogy az antiproverbium területén működő parömiográfusok legfontosabb célja kezdetben az antiproverbiumok gyűjtése és megjelentetése abban a kultúrában, amelyben teremnek, követve Wolfgang Mieder példáját (Mieder 1982, 1985, 1989a, 1998, 2003a; Mieder–Tóthné Litovkina 1999; T. Litovkina–Mieder 2006). Egyes nyelvek a gyűjteményekben már megfelelően jelen vannak (az angol,¹²¹⁴ a magyar,¹²¹⁵ a francia,¹²¹⁶ a német¹²¹⁷ és az orosz¹²¹⁸), de sok olyan nyelv van, amelyen létezik ugyan antiproverbium, de még nem kutatják.

További, nem kevesbé izgalmas célja lehet a jövőbeli munkáknak feltérképezni egy-egy közmondás kulturális-történeti hátterét, és ezzel párhuzamosan megvizsgálni, hogyan jelenik meg antiproverbiumok formájában. Számos ilyen jellegű írást olvashatunk Wolfgang Mieder tollából (ld. pl. Mieder 1993a, 1993b, 1997b, 2003b és sok egyéb cikke, könyve).

A harmadik fontos feladat összevetni a mostanáig vizsgált nyelvektől (angol, francia, magyar, német és orosz) eltérő nyelvek közmondásferdítéseinek módjait. Ugyanis az utóbbi években több kutató is felfigyelt az antiproverbiumokra mint modern korunk egyik igen érdekes nyelvi jelenségére. Ennek eredményeképpen született számos tanulmány, amelyben a szerzők – többek között – a holland (Prędota 1994, 1995, 2002, 2007), szlovén (Babič 2010), román (Milică 2013), szerb (Pastor Kiči 2013) és litván (Zaikauskienė 2014) nyelvű közmondásferdítéseket vetik alá mélyebb elemzésnek.

Mivel a közmondások tudvalevőleg egy közösség értékrendjét, szabályait tükrözik, hasznos lenne egyrészt górcső alá venni a különböző nyelvek antiproverbiumai által bemutatott alapvető magatartásokat, másrészt kultúraösszehasonlító megközelítéssel megvizsgálni a különböző nyelvek, kultúrák antiproverbiumaiban leggyakrabban tárgyalt témákat (vö. T. Litovkina 2011a, 2011b, 2011c, 2013, 2014f, 2015b; Walter 2004a, 2004b).

Folytatást érdemel Wolfgang Mieder, Fionnuala Carson Williams és Magdalena Lipińska wellerizmuskutatása (Carson Williams 2002, 2007; Mieder 1982, 1989b: 223–238; Mieder–Kingsbury 1994; Lipińska 2013): érdemes lenne megtudni, más nyelvek és kultúrák mely közmondásokat szerepeltetik a wellerizmusaikban.

Szembeötlök, hogy egyes antiproverbiumok világszerte elterjedtek. Hoztunk fel ilyen példákat fentebb. Érdekes feladat lesz a jövőben megtalálni a különböző nyelvekben azonos antiproverbiumokat (ld. Aleksa Varga–Hrisztova–Gotthardt 2011, 2013). Az eljövendő kutatás remélhetőleg az antiproverbiumok megalkotásában és előadá-

¹²¹⁴ Mieder–Tóthné Litovkina 1999; Mieder 2003a; T. Litovkina–Mieder 2006; stb.

¹²¹⁵ T. Litovkina–Vargha 2005a, 2005b, 2006.

¹²¹⁶ Mignaval 2004; Mativat 2001; számos internetes lap, pl. Francis, Derives, Proverbes-citations stb.

¹²¹⁷ Mieder 1982, 1985, 1989a, 1998, 2014, 2017; Gossler 2005.

¹²¹⁸ Walter–Mokienko 2001, 2005, 2006; Reznikov 2009.

sában megnyilvánuló kreativitásra is figyelmet fordít. Ebben a munkában hasznára lesznek a folklór terepmunka és a kognitív nyelvészet módszerei.

Úgyszintén szükséges az antiproverbiumok funkciójának elemzése. A javasolt szociolingvisztikai felmérések azt térképeznék fel, hogyan látja a nyelvi közösség az antiproverbiumokat és funkciójukat a modern társadalomban (ahhoz a vizsgálathoz hasonlóan, amelyet Vargha Katalin és T. Litovkina Anna Magyarországon végeztek; az eredményeit ld. Vargha–T. Litovkina 2006, 2007a; T. Litovkina–Vargha 2009; T. Litovkina et al. 2012).

Továbbá a kutatók kiterjeszthetik Aleksa, Boronkai, Hrisztova-Gotthardt és T. Litovkina antiproverbiumok humoros voltának mérésére használt módszereit más országokra, mint Magyarország, az USA, Németország, Ausztria és Svájc (ld. Aleksa et al. 2009, 2010; Boronkai–T. Litovkina 2007, 2009, 2010; Hrisztova-Gotthardt–Aleksa–T. Litovkina 2009; T. Litovkina–Boronkai 2009, 2011; T. Litovkina et al. 2012). Az országonként végzendő felmérést nemcsak külön-külön lehetne kiértékelni, hanem összehasonlító elemzést is lehetne végezni, ezzel azt kutatva, hogy a humorfelfogás mennyire egyezik és mennyire különbözik kultúránként.

Végül, de nem utolsósorban megemlítendő, hogy a harmadik évezred elején a tömeg-tájékoztatási eszközök, köztük az internet hatására az elferdített közmondásszövegeket egyre gyakrabban vizuális elem is kíséri. Ez lehet kép, fénykép, karikatúra vagy akár mémsablon. A vizualizáció ugyanis segít a (tájékoztató vagy szórakoztató) információnak hatékonyabban célba érni. Ahogyan a három mellékletben is látható, az öt nyelvben egyaránt található számos példa erre a jelenségre: mind a nemzetközileg elterjedt antiproverbiumokat, mind az adott nyelv legismertebb közmondásainak ferdítéseit vizuálisan is ábrázolják. Ilyen értelemben az elferdített közmondásszöveg és a vizuális elem összjátékának a vizsgálata szintén képezheti leendő nyelvészeti és/vagy folklorisztikai, illetve szemiotikai kutatások tárgyát (ld. Hrisztova-Gotthardt et al. 2018).

A fenti feladatok egyike-másika csapatmunkát igényel – különösen a különböző nyelvekre és különböző kultúrákra kiterjedő kutatások, valamint a nagylélegzetű, interdiszciplináris projektek, amelyeknek van pl. szociológiai vagy pszichológiai eleme.

Végül megállapíthatjuk, hogy a közmondás műfaja nem halott, és még csak nem is halódik, csupán átalakul: amíg van antiproverbium, addig él a proverbium is. Az antiproverbiumok vizsgálatának egyebek között hozadéka a közmondásnak mint műfajnak és az eredeti közmondások jellegzetességeinek jobb megismerése.

IRODALOM

- Aleksa, Melita – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt – Anna T. Litovkina (2009): The reception of anti-proverbs in the German language area. In: Soares, Rui JB – Outi Lauhakangas (eds.): *2 Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – Actas – 2nd Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – Proceedings*. Tavira, 83–98.
- Aleksa Melita – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna (2010): Befolyásolható-e a humorérzékünk? Német antiproverbiumok fogadtatásának értékelése. In: T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hidasi Judit (szerk.): *A humor dimenziói. A II. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – BGF Külkereskedelmi Kar, 104–110.
- Aleksa Varga, Melita – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt (2011): Universality of proverbs and anti-proverbs in five languages. *Translatologia Pannonica* 4 (1). Paper 117. 12 p. (http://translator.btk.pte.hu/en/translatologia-pannonica/doc_download/4-translatologia-pannonica-20111).
- Aleksa Varga Melita – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (2013): Magyar, bolgár és horvát közmondások és fordítások összehasonlító vizsgálata az univerzalitás tükrében. In: Lábadi Zsombor (szerk.): *Szót értesen túl: Komparatív irodalmi, nyelvészeti és művelődéstörténeti tanulmányok*. Osijek: Pragma Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Kör, 146–157.
- Attardo, Salvatore (1994): *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Babič, Saša (2010): Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slavica Slovaca*, 45 (1), 154–161.
- Balázs Géza (2001): *Miért jobb a sör a nőknél? Kocsmafilozófia, aszfalköltészet, internetfolklór*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- Barley, Nigel (1972): A Structural Approach to the Proverb and Maxim with Special Reference to the Anglo-Saxon Corpus. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 20, 737–750.
- Barta Péter (1995): Kísérletek a közmondás meghatározására magyar és francia anyag alapján. *Filológiai Közlöny* XLI/1, 1–27.
- Barta Péter (2003): A közmondásvegyülések helye a francia fordított közmondások között (előadás). *Szintagmatikus és asszociatív viszonyok a nyelvben* tudományos konferencia. (ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, Budapest, 2006. október 27–28.)
- Barta, Péter (2005): La place des proverbes-valises parmi les proverbes détournés du français. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, Sectio Linguistica, XXVI, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 119–132.
- Barta, Péter (2005–6): Au pays des proverbes, les détournements sont rois – Contribution à l'étude des proverbes détournés du français. 1. rész, In: *Paremia* 14, 139–152; 2. rész, In: *Paremia* 15, 57–71.
- Barta, Péter (2006): Contamination in French Anti-Proverbs (előadás). *Diszciplináris és interdiszciplináris frazeológia* nemzetközi konferencia. (Pannon Egyetem Germanisztikai Intézete – Európai Frazeológiai Társaság (EUOPHRAS), Veszprém, 2006. június 9–11.)
- Barta, Péter (2007a): Quelques caractéristiques des proverbes-valises du français. *Acta Ethnographica Hungarica*. 52 (1), 191–206.
- Barta, Péter (2007b): La nourriture et les boissons dans les proverbes détournés du français. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 207–218.

- Barta, Péter (2009): French Compound Proverbs. In: Földes, Csaba (Hrsg.): *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär*. Tübingen: Günter Narr, 655–670.
- Barta Péter – T. Litovkina Anna – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin (2008): Paronomázia az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 83–97.
- Barta Péter – T. Litovkina Anna – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin (2009a): Antiproverbium-tanulmányok III. Vegyülés a magyar, angol, német, francia és orosz antiproverbiumokban. *Modern Nyelvoktatás* XV/1–2, 41–54.
- Barta, Péter – Anna T. Litovkina – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt – Katalin Vargha (2009b): Polysémie, homonymie et homophonie dans les proverbes détournés – avec des exemples français, hongrois, anglais, allemands et russes. *Acta Ethnographica Hungarica* 54 (1), 63–75.
- Berger, Arthur Asa (1995): *Blind Men and Elephants: Perspectives on Humor*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Bier, Jesse (1968): *The Rise and Fall of American Humor*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Boronkai, Dóra – Anna T. Litovkina (2007): Appreciation of humor in Hungarian anti-proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 105–134.
- Boronkai, Dóra – Anna T. Litovkina (2009): Appreciation of humor in Anglo-American anti-proverbs. In Földes, Csaba (ed.): *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 671–682.
- Boronkai Dóra – T. Litovkina Anna (2010): Az amerikai antiproverbiumok humorértékelésének szociolingvisztikai vizsgálata. In: T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hidasi Judit (szerk.): *A humor dimenziói. A II. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – BGF Külkereskedelmi Kar, 111–120.
- [Buj] Буй, Василий (1995): *Русская заветная идиоматика*. Москва: Помовский и партнеры.
- Burger, Harald (2015): *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt (Grundlagen der Germanistik; 36).
- Carson Williams, Fionnuala (2002): *Wellerisms in Ireland*. Burlington: The University of Vermont.
- Cocco, Francesca (2015): *La manipolazione creativa del proverbio negli usi comici e pubblicitari della lingua italiana*. Doktori értekezés, Cagliari: Università degli Studi di Cagliari.
- Cram, David (1983): The Linguistic Status of the Proverb. *Cahiers de Lexicologie* 43, 53–71.
- Csörsz, Rumen István (2013): Mehrsprachigkeit in der populären Dichtung Ungarns im 18. Jahrhundert. *Germanistische Studien* IX, 31–48.
- Dubois, Jean – Mathée Giacomo – Louis Guespin – Christiane Marcellesi – Jean-Baptiste Marcellesi – Jean-Pierre Mével (2002): *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse-Borda/VUEF.
- Dundes, Alan (1975): On the Structure of the Proverb. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 25, 961–973.
- Esar, Evan (1952): *The Humor of Humor*. New York: Horizon Press.
- Esterházy Péter (2003): *A szavak csodálatos életéből*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Forgács Erzsébet (1997a): Proverbiumok a reklám nyelvében. *Magyar Nyelv* 93, 360–366.
- Forgács Erzsébet (1997b): Deutschstunde hat Gold im Munde... avagy: elferdített közmondások az idegen nyelvi és anyanyelvi oktatásban. *Módszertani Közlemények* 3, 113–120.
- Forgács Erzsébet (1997c): Variánsképződés és szövegbe szerkesztés – közmondások Heltai Gáspár műveiben. *Néprajz és Nyelvtudomány* 38, 39–68.
- Forgács Erzsébet (2005): *Nyelvi játékok. Kreativitás a viccekben, a reklámyelvben, a sajtónyelvben és irodalmi szövegekben*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Földes, Csaba (1987–88): Phraseologie im Lernbereich Deutsch als Fremdsprache. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica*. Szeged, 37–51.
- Freud, Sigmund (1982): A vicc és viszonya a tudattalanhoz. Ford. Bart István. In: Freud, Sigmund: *Esszék*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 23–251.

- Gósy Mária (1999): *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Greimas, Algirdas Julien (1970): Les proverbes et les dictons. In: Greimas, Algirdas Julien: *Du sens – essais sémiotiques*. Paris: Seuil, 309–314.
- Hadrovics László (1995): *Magyar frazeológia. Történeti áttekintés*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hertzler, Joyce O. (1970): *Laughter: A Socio-Scientific Analysis*. New York: Exposition Press.
- Hockett, Charles F. (1972): Jokes. In: Smith, M. Estelle (ed.): *Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager*. The Hague: Mouton, 153–178.
- Hofmann, Winfried (1959): *Das rheinische Sagwort. Ein Beitrag zur Sprichwörterkunde*. Siegburg: F. Schmitt.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina (2006): Bulgarische Antisprichwörter – Ergebnisse einer Internetrecherche. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 23, 191–210.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (2007a): Antiproverbiumok: a nyelvi modernizáció része. Német antiproverbiumok a nyomtatott és az elektronikus médiában. In: Heltai Pál (szerk.): *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Gödöllő, 2006. április 10–12*. Pécs – Gödöllő, 518–523.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina (2007b): Modifizierte bulgarische Sprichwörter im Lichte der Pragmatik: Zu den Ergebnissen einer Internetrecherche. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 219–234.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina (2010): *Vom gedruckten Sprichwörterbuch zur interaktiven Sprichwortdatenbank. Überlegungen zum linguistischen und lexikographischen Konzept mehrsprachiger Sprichwortdatenbanken*. Bern: Peter Lang.
- [Hrisztova-Gotthardt] Христова-Готхард, Христаллина (2011): Български антипословици в Интернет – мотиви и методи за тяхното модифициране. In: Мокиенко, Валерий Михайлович – Александр Викторович Савченко (ред.): *Фразеология и языковая динамика. Сборник научных трудов, посвященный 55-летию профессора Харри Вальтера, почетного доктора Санкт-Петербургского университета*. Greifswald – Санкт-Петербург, 273–280.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Aleksa Melita – T. Litovkina Anna (2009): Antiproverbiumok fogadtatása német nyelvű területen. In: Lendvai Endre – Wolosz Robert (szerk.): *Translatologia Pannonica I*. Pécs: BTK, 239–245.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Barta Péter – T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2007): A bővítés és a szűkítés mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás* XIII (1), 3–21.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Vargha Katalin (2008): Poliszémia, homonímia és homofónia az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 98–108.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Anna T. Litovkina – Katalin Vargha – Péter Barta (2009): Paronomasie oder wie ein Sprichwort zum Antisprichwort wird. *Acta Ethnographica Hungarica* 54 (1), 77–94.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Melita Aleksa Varga (eds.) (2015): *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw–Berlin: De Gruyter Open.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Vargha Katalin – Aleksa Varga Melita – Keglević Ana (2018): *Aki másnak vermet ás...* Egy bibliai közmondás elferdített változatai és vizuális ábrázolása az interneten. In: Nemesi Attila László – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna – Barta Péter (szerk.): *Humorstilusok és -stratégiák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó (megjelenés alatt).
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki (2001): Sexual riddles. In: uő: *Riddles. Perspectives on the use, function and change in a folklore genre*. Helsinki: Finnish Literature Society, 79–91.
- Kiefer Ferenc (1999): *Jelentélmélet*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Kuusi, Matti (1972): *Towards an International Type System of Proverbs*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, FF Communications N° 211.

- Lendvai Endre (2001): Nyelvi deviancia és szótárírás. In: Andor József – Szűcs Tibor – Terts István (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport, 760–765.
- Lipińska, Magdalena (2013): Analyse pragmatolinguistique de l'humour dans les wellérismes français et polonais. In: Benayoun, Jean-Michel – Natalie Kübler – Jean-Philippe Zouogbo (szerk.): *Parémiologie – Proverbes et formes voisines*. Sainte Gemme: Presses Universitaires de Sainte Gemme, II. kötet, 287–297.
- T. Litovkina, Anna (2004): Old Proverbs Never Die: Anti-Proverbs in the Language Classroom. In: Földes, Csaba (szerk.): *Res humanae proverbium et sententiarum: Ad honorem Wolfgangi Mieder*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 295–326.
- T. Litovkina, Anna (2005a): *Old Proverbs Cannot Die: They Just Fade into ParoDY: Anglo-American Anti-Proverbs*. Habilitációs dolgozat. (kézirat)
- T. Litovkina Anna (2005b): A proverbiumok használata a magyar szépirodalomban és publicisztikában. In: Csörsz Rumén István (szerk.): *Mindenek Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. (Artes Populares 21.) Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 431–48.
- T. Litovkina, Anna (2006a): “На net и суда нет”: Punning in Anglo-American and Russian Anti-Proverbs. In: Бирих, Александр Карлович – Татьяна Васильевна Володина (ред.): *Слово в словаре и дискурсе. Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*, Москва: ЭЛПИС, 556–570.
- T. Litovkina, Anna (2006b): A Good Pun Is Hard to Find: Punning in Anglo-American Anti-Proverbs. In: Benczes, Réka – Szilvia Csábi (eds): *The Metaphors of Sixty: Papers Presented on the Occasion of the 60th Birthday of Zoltán Kövecses*, Department of American Studies, School of English and American Studies, Eötvös Loránd University, 260–270.
- T. Litovkina, Anna (2007a): “He Who Laughs, Lasts”: The Most Common Types of Alteration in Anglo-American Anti-Proverbs. In: Deutschmann, Peter (Herausg.): *Kritik und Phrase. Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag*. Wien: Praesens Verlag, 761–780.
- T. Litovkina, Anna (2007b): Introduction. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 3–16.
- T. Litovkina, Anna (2007c): Never Do Today What Can Be Done Tomorrow: Most Frequent Types of Alteration in Anglo-American and Russian Proverb Transformations. In: “*Phraseology in Linguistics and Other Branches of Science*” Conference on Phraseology (Strunjan, Szlovénia, 2005. szept. 12–14.), 249–269.
- T. Litovkina, Anna (2009a): Paronomasia, homonymy and homophony in Anglo-American anti-proverbs. In: Soares, Rui JB – Outi Lauhakangas (eds.): *2 Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – Actas – 2nd Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – Proceedings*. Tavira, 275–288.
- T. Litovkina, Anna (2009b): “The Pun Is Mightier than the Sword”: Types of Punning in Anglo-American Anti-Proverbs. In: McKenna, Kevin (ed.): *The Proverbial ‘Pied Piper’: A Festschrift Volume of Essays in Honor of Wolfgang Mieder on the Occasion of His Sixty-Fifth Birthday*. New York: Peter Lang, 141–154.
- T. Litovkina, Anna (2011a): “Where there’s a will there’s a lawyer’s bill”: Lawyers in Anglo-American anti-proverbs. *Acta Juridica Hungarica* 52 (1), 82–96.
- T. Litovkina, Anna (2011b): The nature of women as revealed through Anglo-American anti-proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 28, 87–120.
- T. Litovkina, Anna (2011c): Sexuality in Anglo-American anti-proverbs. In: Dynel, Marta (ed.): *The Pragmatics of Humour across Discourse Domain*. Pragmatics and Beyond New Series, Amsterdam: John Benjamins, 191–213.
- T. Litovkina, Anna (2011d): Some Aspects of a Woman’s Nature as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs. In: Pamies Bertrán, Antonio – Juan de Dios Luque Durán – Patricia Fernández Martín (eds.): *Paremiología y herencia cultural*. Granada: Granada Linguística, 351–361.
- T. Litovkina, Anna (2013): Politicians in Anglo-American anti-proverbs. In: Grodzki, Erika – Sharaf Rehman – Clarinda Calma – Karyn Colombo (eds.): *International issues from wars to robots*. Linus Publications, 95–109.

- T. Litovkina, Anna (2014a): Tom Swifty. In: Attardo, Salvatore (ed.): *Encyclopedia of Humor Studies*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., V. 2, 767–768.
- T. Litovkina, Anna (2014b): Anti-proverb. In: Attardo, Salvatore (ed.): *Encyclopedia of Humor Studies*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., V. 1, 47–49.
- T. Litovkina, Anna (2014c): “I see,” said Tom icily: Tom Swifties at the beginning of the XXIth century. *European Journal of Humour Research* 2 (2), 54–67.
- T. Litovkina, Anna (2014d): “I have a split personality,” said Tom, being frank: Punning in Tom Swifties. *Israeli Journal of Humor Research* 6, 54–70.
- T. Litovkina, Anna (2014e): “Behind Every Man Who Lives Within His Income Is a Wife Who Doesn’t”: The Figure of Wife as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs. *Eruditio–Educatio: Research Journal of the Faculty of Education of J. Selye University* 3 (9), 26–48.
- T. Litovkina, Anna (2014f): Mothers-in-Law, Spinsters and Widows as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs. In: Baran, Anneli – Liisi Laineste – Piret Voolaid (eds.): *Scala Naturae. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 171–192.
- [T. Litovkina] Т. Литовкина, Анна (2014g): *Способы трансформации традиционных русских пословиц*. In: Aleksiejenko, Michail – Halyna Biłowa – Mirosława Horda – Walerij Mokijenko – Harri Walter (red.): *Słowo. Tekst. Czas XII Frazologia w idiolektie i systemach języków słowiańskich W 200. rocznicę urodzin Tarasa Szewczenki* Tom 1. Szczecin – Greifswald, 270–285.
- T. Litovkina, Anna (2015a): Anti-proverbs. In: Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Melita Aleksa Varga (eds.): *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw: De Gruyter Open, 326–352.
- T. Litovkina, Anna (2015b): To Marry or Not to Marry, That Is the Question: Marriage and Singleness as Revealed Through Anglo-American Anti-Proverbs. In: Grandl, Christian – Kevin J. McKenna (eds., in cooperation with Elisabeth Piirainen and Andreas Nolte): “*Bis dat, qui cito dat*” – *Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language, and Literature: Honoring Wolfgang Mieder on His Seventieth Birthday*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, 239–248.
- T. Litovkina, Anna (2017): *Teaching Proverbs and Anti-Proverbs*. Komárom: J. Selye University Faculty of Education.
- T. Litovkina Anna – Barta Péter (2016): „Tom Swifty”-k az angolban a XXI. század elején. In: Boda-Ujlaky Judit – Barta Zsuzsanna – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *A humor nagytón keresztül*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – Selye János Egyetem – ELTE Bölcsészettudományi Kar, 51–68.
- T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin (2008): A szójáték egyes típusai az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 109–122.
- T. Litovkina Anna – Boronkai Dóra (2009): „Ahány ház, annyi baj legyen” A magyar antiproverbiumok humorértékelésének szociolingvisztikai vizsgálata. In: Geecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.): *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 148–155.
- T. Litovkina, Anna – Dóra Boronkai (2011): Appreciation of humor in Anglo-American and Hungarian anti-proverbs. In: Witalisz, Alicja (editor-in-chief), Chrzanowska-Kluczewska, Elżbieta – Władysław Witalisz (eds.): *Migration, Narration, Communication: Cultural Exchanges in a Globalised World*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 117–134.
- [T. Litovkina – Fedoszov] Т. Литовкина, Анна – Олег Федосов (2015): Русские антипословицы в семиотическом пространстве. In: Grandl, Christian – Kevin J. McKenna (eds., in cooperation with Elisabeth Piirainen and Andreas Nolte): “*Bis dat, qui cito dat*” – *Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language, and Literature: Honoring Wolfgang Mieder on His Seventieth Birthday*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, 249–258.
- T. Litovkina Anna – Wolfgang Mieder (2005): „A közmondást nem hiába mondják”. *Vizsgálatok a proverbiumok természetéről és használatáról*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- T. Litovkina, Anna – Wolfgang Mieder (2006): *Old Proverbs Never Die, They Just Diversify: A Collection of Anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont – Veszprém: The Pannonian University of Veszprém.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2004): „Addig jár a borsó a levesbe, míg fizeted a menzát”. Közmondás-paródiák a PTE IGYFK diákjai tollából. *Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Tudományos Közleményei*. VII. kötet, 112–137.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2009): A magyar antiproverbiumok néhány általános kérdése és első kérdőíves felmérése. In: Tomori Pál Főiskola: *Tudományos Mozaik*, Kalocsa, 6. kötet, 1. rész, 231–258.
- T. Litovkina, Anna – Katalin Vargha (2012): Common types of alteration in Hungarian anti-proverbs. In: T. Litovkina, Anna – Péter Medgyes – Judith Sollosy – Dorota Brzozowska (eds.): *Hungarian Humour: Humor and Culture 3*, Cracow: Tertium Society for the Promotion of Language Studies, 287–315.
- T. Litovkina Anna – Katalin Vargha – Péter Barta – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt (2007): Most Frequent Types of Alteration in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian Anti-Proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 47–103.
- T. Litovkina, Anna – Katalin Vargha – Péter Barta – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt (2008): Punning in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian Anti-Proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 25, 249–288.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (2013): Nyelvi humor a közmondásferdítésben magyar, angol, német, francia és orosz példakkal. In: Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.): *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság, 243–268.
- T. Litovkina, Anna – Katalin Vargha – Dóra Boronkai (2012): On two recent sociolinguistic surveys conducted in Hungary on anti-proverbs. In: T. Litovkina, Anna – Péter Medgyes – Judith Sollosy – Dorota Brzozowska (eds.): *Hungarian Humour: Humor and Culture 3*. Cracow: Tertium Society for the Promotion of Language Studies, 317–340.
- Loomis, C. Grant (1949): Traditional American Worldplay: The Epigram and Perverted Proverbs. *Western Folklore* 8, 348–357.
- Mieder, Wolfgang (1982): Sexual Content of German Wellerisms. *Maledicta* 6, 215–223.
- Mieder, Wolfgang (1989a): *American Proverbs: A Study of Texts and Contexts*. Bern: Peter Lang.
- Mieder, Wolfgang (1991a): “An Apple a Day Keeps the Doctor Away”: Traditional and Modern Aspects of English Medical Proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 8, 77–106.
- Mieder, Wolfgang (1991b): General Thoughts on the Nature of the Proverb. *Revista de etnografie si folclor* 36, 151–164.
- Mieder, Wolfgang (1993a): “The only good Indian is a dead Indian”: History and meaning of a proverbial stereotype. *Journal of American Folklore* 106, 38–60.
- Mieder, Wolfgang (1993b): “The grass is always greener on the other side of the fence”: An American proverb of discontent. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 10, 151–184.
- Mieder, Wolfgang (1993c): *Proverbs Are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, Wolfgang (2007): Anti-proverbs and mass communication: The interplay of traditional and innovative folklore. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 17–46.
- Mieder, Wolfgang (2009): “New Proverbs Run Deep”: Prolegomena to a Dictionary of Modern Anglo-American Proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 26, 237–274.
- Mieder, Wolfgang – George B. Bryan (1994): “As Sam Weller Said, When Finding Himself on the Stage”: Wellerisms in Dramatizations of Charles Dickens’ *Pickwick Papers*. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 11, 57–76.

- Milică, Ioan (2013): Proverbes et anti-proverbes. *Philologica Jassyensia* IX (1), 63–68.
- Moll, Otto (1966): Über die ältesten Sprichwörtersammlungen. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 6, 113–120.
- Nagy Ferenc (1968): A nyelvi humor főbb típusai. *Magyar Nyelvőr* 92, 10–22.
- Navarro Dominguez, Fernando (2000): *Analyse du discours et des proverbes chez Balzac*. Paris – Montréal: L'Harmattan.
- Norrick, Neal R. (1985): *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*. Amsterdam: Mouton.
- Norrick, Neal R. (1989): Intertextuality in Humor. *Humor* 2–2, 117–139.
- Norrick, Neal R. (1991): 'One is None': Remarks on Repetition in Proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 8, 121–128.
- Norrick, Neal R. (2007): Set phrases and humor. In: Burger, Harald – Dmitrij Dobrovolskij – Peter Kühn – Neal R. Norrick (Hrsg.): *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. 1. Handband. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 302–308.
- Oberhuber, Bernd (1998): TEXT DESIGN. Wie Worte wirken. In: Rastner, Eva Maria (Hrsg.): *Werbung. Informationen zur Deutschdidaktik. Zeitschrift für den Deutschunterricht in Wissenschaft und Schule*, Heft 3, 67–78.
- Pastor Kici, Marija (2013): Antiposlovice na mađarskim i srpskim internet stranicama. In: *Susret kultura – Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum II*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, 823–831.
- Prędota, Stanisław (1994): Over de vorming van Nederlandse antisprekwoorden. *Neerlandica Wratislaviensia* 7, 217–226.
- Prędota, Stanisław (1995): Phonische Mittel bei der Bildung niederländischer Antisprichwörter. In: Cajot, José – Ludger Kremer – Hermann Niebaum (Hrsg.): *Lingua Theodisca. Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft. Jan Goossens zum 60. Geburtstag*. Münster, 857–861.
- Prędota, Stanisław (2002): Phonische Mittel bei der Bildung von Antisprichwörtern. In: Hartmann, Dietrich – Jan Wirrer (Hrsg.): *“Wer A sagt, muss auch B sagen”: Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 341–349.
- Prędota, Stanisław (2007): Phonische Mittel bei der Bildung niederländischer Antisprichwörter im Internet. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 235–244.
- Raji-Oyelade, Aderemi (2012): *Playful Blasphemies. Postproverbials as Archetypes of Modernity in Yorùbá Culture*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag. (Studien zu Literaturen und Kunst Afrikas; 3.)
- Rapp, Albert (1951): *The Origins of Wit and Humor*. New York: E P Dutton & Co., Inc.
- Raskin, Victor (1985): *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.
- Rodegem, Francis (1984): La parole proverbiale. In: Suard, François – Claude Buridant (éd.): *Richesse du proverbe*. Volume 2: Typologie et fonctions. Lille: Université de Lille III.
- Röhrich, Lutz – Wolfgang Mieder (1977): *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- Seiler, Friedrich (1922): *Deutsche Sprichwörterkunde*. München: Beck.
- Smuts, Aaron (2009): Humor. In: *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/humor/>
- Spears, Richard A. (1991): *Slang and Euphemism*. New York: A Signet Book, second abridged edition.
- [Stokmar] Штокмар, М. П. (1965): Стихотворная форма русских пословиц, поговорок, загадок, прибауток. *Звезда Востока* 11, 149–163.
- Szathmári István (1996): Újabb szólásainkról. *Magyar Nyelv* 102, 458–461.
- Szathmári István (2004): *Stilisztikai lexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szathmári István (2008): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szemerényi Ágnes (1988): Közmondás és szólás (proverbium). In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajz V. Népköltészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 217–237.

- Szemerényi Ágnes (1994): „Közmondás nem hazug szólás.” *A proverbiumok használatának lehetőségei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tamás Ildikó (2013): Halandzsa (nonszensz) a folklórbán. Szövegkonstrukciós és -de(kon)strukciós megoldások nyelven innen és túl. *Ethno-Lore* XXX, 321–359.
- Taylor, Archer (1962 [1931]): *The Proverb*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Tóthné Litovkina Anna (1993): *Felmérés a magyar közmondások ismeretére vonatkozóan és a felmérésben legismertebbeknek bizonyult közmondások elemzése*. Kandidátusi disszertáció. (kézirat)
- Tóthné Litovkina, Anna (1995): A gyerekek közmondásokban való jártassága és a közmondások szerepe az általános iskolai tankönyvekben. In: T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadása*. Szolnok, 2. kötet, 717–743.
- Tóthné Litovkina, Anna (1999a): “If You Are Not Interested in Being Healthy, Wealthy and Wise – How about Early to Bed?” Sexual Proverb Transformations. In: Bernard, Jeff – Dinda L. Goriée – Gloria Withalm (eds.): *Semiotische Berichte mit Linguistik Interdisziplinär* 23, 1–4: *Sex and the Meaning of Life / Life and the Meaning of Sex*, 387–412.
- Tóthné Litovkina, Anna (1999b): Spare the Rod and Spoil the Child: Sexuality in Proverbs, Sayings and Idioms. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 16, 141–165.
- Umurova, Gulnas (2005): *Was der Volksmund in einem Sprichwort verpackt... Moderne Aspekte des Sprichwortgebrauchs – anhand von Beispielen aus dem Internet*. Bern: Peter Lang Verlag.
- Vargha Katalin (2004): *Mai magyar antiproverbiumok*. (Szakdolgozat, ELTE) Budapest.
- Vargha Katalin (2005): Nincs új a net alatt. Antiproverbiumok az interneten. In: Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. (Artes Populares 22.) Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 371–388.
- Vargha Katalin (2010): *Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Vargha, Katalin – Anna T. Litovkina (2007a): Proverb is as proverb does: A preliminary analysis of a survey on the use of Hungarian proverbs and anti-proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica* 52 (1), 135–155.
- Vargha Katalin – T. Litovkina Anna (2007b): „Hallgatni Arany, beszélni Petőfi”. A magyar antiproverbiumok ferdítési módjai (formai változatok és nyelvi humor). *Magyar Nyelv* 103 (2), 179–199.
- Vargha, Katalin – Anna T. Litovkina (2013): Punning in Hungarian anti-proverbs. *European Journal of Humour Research* 1 (3), 15–25.
- Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (2007): A csere mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás* XIII (2–3), 23–42.
- Villers, Damien (2010): Les modalités du détournement proverbial : entre contraintes et liberté. *Modalités linguistiques* 31 (2), 147–172.
- Villers, Damien (2014): *Le Proverbe et les Genres Connexes – Domaines anglais et français*. Saarbrücken: Presses Académiques Francophones.
- Voigt Vilmos (1971): A szólások változatainak szintjei (Egy régi folklorisztikai probléma új megvilágításban). *Magyar Nyelvőr* 95, 29–34.
- Voigt Vilmos (1998): Proverbiumok. In uő (szerk.): *A magyar folklór*. Budapest: Osiris, 304–311, 334–341.
- Voigt Vilmos (2004): Nem mind ..., ami fénylik. *Tisicum* 14, 245–249.
- Voigt, Vilmos (2013): Précis of Hungarian Paremiography and Paremiology. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 30, 347–376.
- [Walter] Вальтер, Харри (2001): Трансформы русских пословиц как объект преподавания в иностранной аудитории. In: *Материалы XXX межвузовской конференции преподавателей и аспирантов. 11–17 марта 2001 г.* Вып. 16. Русский язык как иностранный и методика его преподавания. Часть 2. Санкт-Петербург, 3–10.

- [Walter] Вальтер, Харри (2004a): Не бывает страшных женщин, бывают трусливые мужчины. Женщина в русских антипословицах. In: *Проблемы фразеологической и лексической семантики*. Москва: ООО «ИТИ Технологии», *Материалы Международной научной конференции (Кострома, 18–20 марта 2004 г.)*, 92–99.
- [Walter] Вальтер, Харри (2004b): Образ женщины в русских «антипословицах». In: Aleksiejenko, Michail – Marzanna Kuczyńska (red.): *Słowo. Tekst. Czas VII. środki nominacji w nowej Europie. Новые средства номинации в новой Европе. Neue Phraseologie im neuen Europa. Materiały VII Międzynarodowej Konferencji Naukowej* (Szczecin 21–23 listopada 2003 r.). Szczecin – Greifswald, 327–338.
- Webster's New Universal Unabridged Dictionary* (1983): Dorset & Baber, Deluxe second edition.
- Zaikauskienė, Dalia (2014): Modern usage of Lithuanian paremias. Traditional and innovative manifestations, spheres of usage, ways of distribution. In: Baran, Anneli – Liisi Laineste – Piret Voolaid (eds.): *Scala Naturae. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann for his 75th birthday*. Tartu: ELM Scholarly Press, 193–224.

NYOMTATOTT FORRÁSOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZÓTÁRAK

- A magyar nyelv értelmező szótára.* (1980) Budapest: Akadémiai Kiadó, VI. köt.
- Adams, A. K. (1969): *The Home Book of Humorous Quotations*. New York: Dodd, Mead & Company.
- Adams, Joey (1959): *It Takes One to Know One*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- András T. László – Kövecses Zoltán (1994a): *Angol–magyar szlengszótár. English–Hungarian Dictionary of Slang*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2. kiadás.
- András T. László – Kövecses Zoltán (1994b): *Magyar–angol szlengszótár. Hungarian–English Thesaurus of Slang*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2. kiadás.
- Anonymous (1908): *Toasts and Maxims: A Book of Humour to Pass the Time*. New York: R. F. Fenno & Company.
- Anonymous (1961): Perverted Proverbs. *Western Folklore* 20. 200.
- Balázs Géza (1994): *Beszélő falak*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Barbour, Frances M. (1963): Some Uncommon Sources of Proverbs. In: *Midwest Folklore* 13, 97–100.
- Békés István (1977): *Napjaink szállóigéi*. Budapest: Gondolat, 1–2. kötet, 2. javított, bővített kiadás.
- Berencsi Erika (1996): Abszurd humor – nyelvi humor (szakdolgozat, KLTE). URL: <http://mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/abszurd/abszurd.htm>
- Berman, Louis A. (1997): *Proverb Wit & Wisdom: A Treasury of Proverbs, Parodies, Quips, Quotes, Clichés, Catchwords, Epigrams and Aphorisms*. Berkeley: A Perigee Book.
- Bierce, Ambrose (1958): *The Devil's Dictionary*. New York: Dover Publications.
- Copeland, Lewis & Faye (1965): *10,000 Jokes, Toasts and Stories*. New York: Doubleday.
- Crosbie, John S. (1977): Crosbie's dictionary of puns. London: Futura Publications Limited.
- Dömötör Ákos (1989): Közmondás-paródiák. *Magyar Nyelvőr* 1, 128.
- Edmund, Peggy – Williams, Harold Workman (1921): *Toaster's Handbook: Jokes, Stories and Quotations*. New York: The H. W. Wilson Company.
- Esar, Evan (1968): *20,000 Quips and Quotes*. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc.
- Esterházy Péter (1979): *Termelési-regény (kissregény)*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Esterházy Péter (1996): *Egy két haris*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Farman, John (1989): *You Can't Tell a Rook by Its Cover*. London: Pan Books Ltd. (lapszámozás nélkül)
- Fuller, Edmund (1943): *Thesaurus of Epigrams*. New York: Crown Publishers.
- Gossler, Erika (2005): *Besser Arm dran als Bein ab. Anti-Sprichwörter und ihresgleichen*. Wien: Edition Praesens. Verlag für Literatur und Sprachwissenschaft.
- [Grigas] Григас, Казис (1987): *Литовские пословицы*. Вильнюс: Vaga.
- Hajdú Zoltán (1999): *Két iskola diákszókincsének vizsgálata*. (szakdolgozat)
http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/SAKDOLG/HAJDU_Z.DOC
- Hernádi Miklós (1985): *Közhelyszótár*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, második, bővített kiadás.
- Hodes, Max (1982): *Graffiti on Wheels Rides Again*. London: A Star Book; W. H. Allen & Co., Ltd.
- Hubbard, Elbert (1973): *A Thousand & One Epigrams and the Roycroft Spop: A History*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Hunt, Cecil H. (1930): *Quips: An Index for Occasions*. London: Philip Allan & Co., Ltd.

- Jennings, Paul (1980): *Pun Fun*. Feltham, Middlesex: The Hamlyn Publishing Group Ltd.
- Kandel, Howard (1976): *The Power of Positive Pessimism: Proverbs for Our Time*. Los Angeles: Price/Stern/Sloan Publisher. (kilencedik kiadás) (lapszámozás nélkül)
- Karinthy Frigyes (1981): *Én és Énke*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Karinthy Frigyes (1992): *Barátom a vállalkozó*. Budapest: ANN Kiadó. (válogatott humoreszkek)
- Kilroy, Roger (1985): *Graffiti: The Scrawl of the Wild and Other Tales from the Wall*. London: Corgi Books.
- Kisbán Gyula – Meggyesi Éva (1988): *Jobbnál-jobb viccek. Válogatás a századforduló humorából*. Budapest – Dabas: Magyar Hirdető.
- Kozintsev, Alexander (2014): Notes on Russian Anti-Proverbs. In: Baran, Anneli – Laineste, Liisi – Voolaid, Piret (eds.): *Scala Naturae. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*. Tartu: ELM Scholarly Press, 241–258.
- Krikmann, Arvo (2015): On the Hypervariability of Some Fixed Expressions on the Internet. In: Grandl, Christian – McKenna, Kevin J. (eds.): *Bis dat, qui cito dat. Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language, and Literature. Honoring Wolfgang Mieder on His Seventieth Birthday*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 215–228.
- Krupa András (2010): A népi kultúra és a kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Kisebbségek interetnikus kontaktójában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, 77–83.
- Legman, Gershon (1974): *The Limerick*. London: Jupiter Books.
- Lewis, Alan (1992): *Pundemonium!* Stamford: Paul Watkins.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2005a): „Éhes diák pakkal álmodik”. *Egyetemisták közmondás-élváltoztatásai*. Budapest: magánkiadás.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2005b): „Viccében él a nemzet”. *Magyar közmondás-paródiák*. Budapest: magánkiadás.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin (2006): „Viccében él a nemzet”. *Válogatott közmondás-paródiák*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Liu, Paul – Vasselli, Robert (1996): *Proverbial Twists*. New Jersey: Johanne Inc. Highland Park. (without pages)
- Loomis, C. Grant (1949). Traditional American worldplay: The epigram and perverted proverbs. *Western Folklore* Vol. 8, No. 4, 348–357.
- Mativat, Daniel (2001): *L'humour ado – 1000 détournements « mineurs » de proverbes et de pensées célèbres*. Montréal: Triptyque.
- McKenzie, E.C. (1980): *Mac's Giant Book of Quips & Quotes*. Grand Rapids, Michigan: Baker Book House.
- Mieder, Wolfgang (1983): *Antisprichwörter*. Band I. Wiesbaden: Verlag für deutsche Sprache. 2. kiadás.
- Mieder, Wolfgang (1985): *Antisprichwörter*. Band II. Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache.
- Mieder, Wolfgang (1989a): *American Proverbs: A Study of Texts and Contexts*. Bern: Peter Lang.
- Mieder, Wolfgang (1989b): *Antisprichwörter*. Band III. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang (1997a): *Ver-kehrte Worte. Antizitate aus Literatur und Medien*. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang (1997b): „Morgenstunde hat Gold im Munde”: *Studien und Belege zum populärsten deutschsprachigen Sprichwort*. Wien: Edition Praesens.
- Mieder, Wolfgang (1998): *Verdrehte Weisheiten. Antisprichwörter aus Literatur und Medien*. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang (2003a): *Wisecracks! Fractured Proverbs*. Shelburne, Vermont: The New England Press, Inc.

- Mieder, Wolfgang (2003b): „Die großen Fische fressen die kleinen“: Ein Sprichwort über die menschliche Natur in Literatur, Medien und Karikaturen. Wien: Edition Praesens.
- Mieder, Wolfgang (2014): „Wer andern eine Grube gräbt ...“: Sprichwörtliches aus der Bibel in moderner Literatur, Medien und Karikaturen. Wien: Praesens.
- Mieder, Wolfgang (2017): „Entkernte Weisheiten“: Modifizierte Sprichwörter in Literatur, Medien und Karikaturen. Wien: Praesens.
- Mieder, Wolfgang – Stewart A. Kingsbury (eds.) (1994): *A Dictionary of Wellerisms*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, Wolfgang (editor-in-chief) – Stewart A. Kingsbury – Kelsie B. Harder (eds.) (1992): *A Dictionary of American Proverbs*. New York: Oxford University Press.
- Mieder, Wolfgang – Tóthné Litovkina Anna (1999): *Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- Mignaval, Philippe (2004): *Proverbes pour rire – De faux proverbes plus vrais que les vrais*. Paris: Marabout.
- [Mokienko] Мокиенко, В. М. (1995): *Словарь русской бранной лексики (матизмы, обсценизмы, эфемизмы с историко-этимологическими комментариями)*. Berlin: Dieter Lenz Verlag.
- Nierenberg, Jess (1994): Proverbs in graffiti: Taunting traditional wisdom. In: Wolfgang Mieder (ed.): *Wise words: Essays on the proverb* (first published in *Maledicta* 7, 1983, 41–58).
- Nègre, Hervé (1973): *Dictionnaire des histoires drôles I–II*. Paris: Fayard, 1973.
- [Permjakov] Пермяков Г. Л. (1979): *Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов*. Москва: Наука.
- Peyrefitte, Alain (1978): Trentenaire du Conseil de l'Europe. *Annuaire Européen* Vol. XXVI. La Haye – The Hague – Boston – London: Martinus Nijhoff.
- Pierce, M. Rose (1993): *Home Groan: Cynical Puns and Other Wordplay*. New York: Carrol & Grab Publishers, Inc.
- Prochnow, Herbert V. (1955): *Speaker's Handbook of Epigrams and Witticisms*. Blackpool: A. Thomas & Co.
- Prochnow, Herbert V. (1958): *The New Speaker's Treasury of Wit and Wisdom*. New York: Harper & Brothers Publishers.
- Prochnow, Herbert V. – Herbert V. Prochnow, Jr. (1964): *A Dictionary of Wit, Wisdom and Satire*. New York: Popular Library, first edition 1962.
- Prochnow, Herbert V. – Herbert V. Prochnow Jr. (1983): *Quotations for All Occasions*. Wellingborough, Northamptonshire: Thorsons Publishers Limited.
- Prochnow, Herbert V. – Herbert V. Prochnow, Jr. (1987): *Jokes, quotes and one-liners for public speakers*. Wellingborough, Northamptonshire: Thorsons Publishers Limited.
- Rees, Ennis (1965): *Pun Fun*. London, New York, Toronto: Abelard-Schuman.
- Rees, Nigel (1980): *Graffiti 2*. London: Unwin Paperbacks.
- Reznikov, Andrey (2009): *Old Wine in New Bottles: Modern Russian Anti-Proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- Rónaky Edit (1997): *Hogyan beszél a mai ifjúság? Avagy: Hogy hadováznak a skacok?* (III. Kifejezések) URL: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/ronaky/re_kif.htm
- Safian, Louis A. (1967): *The Book of Updated Proverbs*. New York: Abelard-Schuman.
- Schenk János (1996): *Diák szó-kincs-tár: helyesírás, fogalmazás, olvasás: [helyesírási szótár általános iskolások számára]*. Budapest: Dóm.
- Sirisaka Andor (1900): *Anyósok könyve. Humorisztikus, szatirikus anyós-tárgyú apróságok mulatságos és tanulságos gyűjteménye*. Pécs.
- Sütő András (1978): *Három dráma*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- D. Szabó László (1988): *Századunk viccei*. Budapest: Népszava.
- Szilágyi Domokos (1990): *Élnem adjatok. Vers, próza, esszé (1956–1976)*. Bukarest.

- Timár György (1985): *Válogatott agyrémeim*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Валерий М. Мокиенко (2001): *“Пословицы русского субстандарта” (Материалы к словарю)*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität für Slawistik, 2. verb. u. erw. Aufl.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Валерий Мокиенко (2005): *Антипословицы русского народа*. Санкт-Петербург: Нева.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Валерий Мокиенко (2006): *Прикольный словарь (антипословицы и антипоговорки)*. Санкт-Петербург: Нева.
- Weller, Tom (1982): *Minims or, Man is the only Animal that Wears Bow Ties*. Boston: Houghton Mifflin Co. (without pages)
- Woods, Ralph L. (1967): *The Modern Handbook of Humor*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Wurdz, Gideon (1904): *The Foolish Dictionary*. Boston, Mass.: The Robinson, Luce Company (without pages)
- [Zsukov] Жуков В. П. (1991): *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 4. kiadás.

INTERNETES FORRÁSOK

Administrateurs = [wiki /Wikipédia:Bulletin_des_administrateurs/2006/Semaine_14](http://wiki/Wikipédia:Bulletin_des_administrateurs/2006/Semaine_14)
Afreubo = <http://www.afreubo.u-psud.fr/afreubo/proverbes.html>
Allerlei nonsens = <http://www.staff.uni-marburg.de/~naeser/sponi.htm>
Amazon.de = http://www.amazon.de/Soll-Mann-Nicht-Abend-Loben/dp/B001SVSNYK/ref=sr_1_sc_2?ie=UTF8&qid=1351442492&sr=8-2-spell;
<https://www.amazon.de/ist-nicht-alles-Golf-gl%C3%A4nz/dp/B00BGJ5BIA;>
<https://www.amazon.de/lauschrift-nicht-lesen-will-h%C3%B6ren/dp/3941552341>
Androméda = http://andromeda.pmmf.hu/docs/AndromédaHulyesegekPalotaja/ferde_kozmondasok.html
Aphorismen = <https://www.aphorismen.de/zitat/71122>
Aqua4you = http://www.aqua4you.de/community_artikel791.html
Arapao = <http://urlmetriques.co/www.arapao.com>
Bab = <http://bab.viabloga.com/news/561.shtml>
Bartleby = <http://www.bartleby.com/102/182.html>
Bastei = <http://www.bastei.de/forum/thread.html?bwtthreadid=424&bwpage=57>
Birdsdessines = <https://www.birdsdessines.fr/2017/04/17/lagent-na-pas-dodeur/comment-page-1/>
BR Fernsehen = <http://www.br.de/mediathek/video/sendungen/schwaben-und-altbayern/keramik-feldbrand-motzke-100.html>
Bribes = <http://www.bribes.org.htm>
Bundesbeduerfnisanstalt = <http://www.bundesbeduerfnisanstalt.de/2007/01/05/unwissen-ist-macht/>
Chamson = wanadoo/cite.chamson.levigan/doc_pedagogie/espace_eaf/textes/extraits/lieux_commv_vent_sassafras.html
Ciao = http://www.ciao.fr/Clarins_Huile_Tonic_Avis_714013
Citations-francaises = <http://www.citations-francaises.fr>
College = <http://www.ed4web.collegeem.qc.ca/prof/rthomas/mtt.htm#perverbes>
Created = <http://www.created.paam.be/textes/txt/proverbe.htm>
Dakota = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9007133&w=40>
Derives = <http://oferriere.free.fr/provderives.htm>
Dico = <http://www.dicocitations.com/resultat.php>
Die Presse = <http://diepresse.com/home/politik/aussenpolitik/621274/USSchlupfloecher-bei-IranSanktionen>
Donline = <http://www.webdonline.com/fr/services/forums/message.asp?id=414047&msgid=4163866&poster=0&ok=0>
Dreamstime = <https://de.dreamstime.com/stockfoto-taschen-uhr-time-ist-geld-image53589520>
Ecstension = <http://ecstensionfroide.over-blog.com/article-qui-vole-un-oeuf-vole-un-boeuf-et-qui-vole-un-boeuf-est-vachement-muscle-53822160.html>
Egysoros = http://www.egysoros.hu/kategoria.php?kategoria_id=19/
Evene = <http://evene.lefigaro.fr/citation/martyr-pourrir-peu-12721.php>
Fatal = <http://www.fatalspicards.com/csforum/read.php?id=16298>
Fatrazie = http://www.fatrazie.com/Calis_26.htm

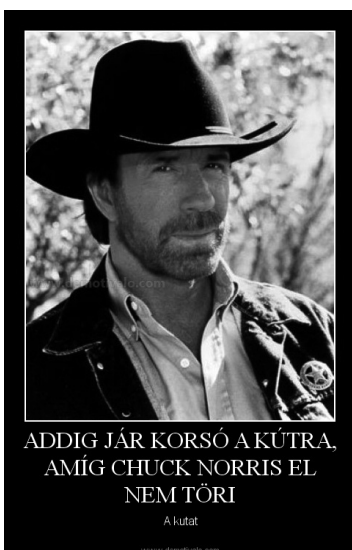
Femmesplus = <http://www.femmesplus.fr/sexo-ce-que-dormir-a-2-veut-dire.18552.1199.html>
Fraise = <http://www.lafraise.com/tee-shirt-5521p45-behind-the-wall.html>
Frankó = <http://index.hu/franko/kozmondas>
Freitag = <http://www.freitag.de/2002/09/02091201.php>
Francophone = http://m.francophone.free.fr/liste_citations.php
Francis = http://francis14.free.fr/sissou/index_fichiers/poeme/proverbe.htm
Fun-with-Puns = <http://www.metafilter.com/27495/Fun-with-Puns> [Lementve: 2017.08.08]
Genussmaenner = <http://www.genussmaenner.de/aid=11437.phtml>
Gui = http://www.guiforum.net/post.php?id_cli=1&id_rub=3&id_for=1&id_pos=362&nb_pg=1
Gute Zitate = <http://gutezitate.com/zitat/16522>
Guy = <http://www.1000nouvelles.com/Guy/david.html>
Hardwarelabs = <http://forum.hardwarelabs.de/showthread.php?t=11164>
Hegedüs = http://web.axelero.hu/hegedu/hahaha/v_jobb/mondasok/kozmondasok.htm
Instinct = <http://www.fl-instinct.com/article8157.html>
Interlude = <http://vadeker.club.fr/articles/humour/interlude.html>
Je dis jeux = <http://www.jedisjeux.net/la-danse-des-oeufs>
Just-one-liners = <http://www.just-one-liners.com/i-see-said-tom-icily/> [Lementve: 2017.08.08] Kedvenc =
<http://forum.internetto.hu/hozzaszolas.php?topicid=30&ldate=inetto>
Kifacsart = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9001381&uq=123>
Kifordított = <http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=25677918&t=9078029>
Kisgazda = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9025226&uq=42>
Koli = <http://www.koli.szerencs.hu/mindenmas/munka.html>
Kosmologeiei = <https://kosmologeiei.wordpress.com/2013/07/01/lugen-haben-beine/>
Kreuz.net = <http://www.kreuz.net/article.850.html>
Lba = <http://www.lba.hu/egysorosak/egyeb.php>
Le Matin = <http://www.lematin.ch/faits-divers/On-ne-fait-pas-d-omelette-sans-renverser-un-camion/story/13691039>
Lernzeit = <http://www.lernzeit.de/rdf.phtml>
Lofi = <http://forum.rpg.hu/lofiversion/index.php/t3189-50.html>
Lunula = <http://lunula.twoday.net/stories/210110/>
Lycos = <http://membres.lycos.fr>
Macgeneration = <http://forums.macgeneration.com>
Magyaronline = <http://www.magyaronline.net/forum/viewtopic.php?topic=68&forum=26&0>
Matilda = http://www.passionmatilda.com/pensees_humours.htm
Maya = <http://www.chezmaya.com/proverbes.htm>
Media-ocean = <http://www.media-ocean.de/2005/09/27/hunde-die-bellen-bloggen-nicht/>
Megreformált = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9073031&uq=60>
Mikulás = <http://www.vein.hu/~csocso/ketsoros/mik96.htm>
Miss Reunion = <http://fleshboy.skyrock.com/1958344471-La-Nouvelle-Miss-Reunion.html>
Móka = <http://www.hix.hu/cgi-bin/archive.cgi?ujtag=MOKA>
Nathalie Langrai = <https://hu.pinterest.com/nathalielangrai/>
Netzwelt = <http://www.netzwelt.de/news/71421-aufpassen-es-ist-nicht-alles.html>
Obni = <http://www.obni.net/dotclear/index.php?2005/05/01/342-les-paronomases>
Œuf = <http://un.oeuf.free.fr/LES%20APHORISMES%20DE%20MOHAMED%20LEVI.htm>
Ougl = <http://www.ougl.net/phpBB/viewtopic.php?p=8844>
Ökörségék = <http://members.tripod.com/~kszucs/vicc/aforizma.htm>
Pages = <http://pages.infinet.net/jora/detournes.html>
Paris bouge = http://www.parisbouge.com/users/show_user.php?qlogin=samourai
Paroles = <http://paroles2.free.fr/proverbes.html>
Pata = <http://www.borisvian.fr/pata/pata3.html>

Pensees = <http://oferriere.free.fr/Pensees/pensees.htm>
 Perso = http://perso.wanadoo.fr/astro_ag/site/journal/archives2003/page1/page1.html
 Pierre Desproges = <http://www.linternaute.com/citation/39118/la-femme-des-uns-fait-le-bonheur-des-autres---pierre-desproges/>
 Poesie = <http://www.la-poesie-elementaire.net/Poetes%20ordinaires/dessolas.htm>
 Plouzeau = <http://yplouzeau.free.fr/tdm/index.php3?page=sante>
 Proverbes-citations = <http://www.proverbes-citations.com/>
 PunDictionary = <https://badpets.net/Humor/PunDictionary/R.html> [Lementve: 2017.08.08]
 Puns-of-the-day = <https://groups.yahoo.com/neo/groups/puns-of-the-day/conversations/messages/424>
 [Lementve: 2017.08.08]
 Rabaska = <http://www.rabaska.com/super/chroniques/2001/01/20010116.htm>
 Radio-canada = <http://www.radio-canada.ca/radio/emissions/1550.html>
 Rigolons = <http://rigolons.danboss.com/Article295.phtml>
 Rouen = http://www.ac-rouen.fr/ecoles/fleurville/ateliers_ecriture/perverbe.htm
 Quoi = <http://www.quoiimageule.com/avis.asp?selection=picaflor>
 Sarachlekeur = <https://www.facebook.com/sarachlekeur>
 Satiche = <http://www.satiche.org.uk/satiche/sat-0102.htm> [Lementve: 2017.08.08]
 Scarlet = <http://home.scarlet.be/lmdp/prov.html>
 Shopping = http://shopping.lycos.fr/search/doubs_absinthe.html
 Skons = <http://skons.free.fr/php/proverbes.php3?all=1>
 Slideplayer = <http://slideplayer.fr/slide/5471148/17/images/23/ce+que+tu+peux+faire+apr%C3%AAs-demain.jpg>
 Smsbitch = <http://smsbitch.de/flirt-und-anmache/>
 Süddeutsche = <http://www.sueddeutsche.de/politik/europaparlament-wenn-zwei-sich-streiten-1.3306810>
 Széll = <http://www.gyagk.u-szeged.hu/diak/95a/andrew/regihonl/nevethec/jelmond.htm>
 Telekom = http://www.telekom3.de/de-p/aktu/3-ne/2005/06-j/050630-verkehrssicherheit-ar,templateId=_2Fdt_2Fweb_2Fstruct_2FContent.jsp.html
 The European = <http://www.theeuropean.de/lisz-hirn/11055-ist-schweigen-gold>
 Tom_swiftie = http://baetzler.de/humor/tom_swiftie.var [Lementve: 2017.08.08]
 Tom_Swifties = http://www.themathwebsite.com/aMWItems/Tom_Swifties.htm [Lementve: 2017.08.08]
 Tomswift = <http://users.tinyonline.co.uk/gswithenbank/tomswift.htm> [Lementve: 2017.08.08]
 TomSwifties = <https://badpets.net/Humor/LongLists/TomSwifties.html> [Lementve: 2017.08.08]
 Tom-rainy = www.tom-rainy.de/spitznotiz.htm
 Tom-swifties-guaranteed=<http://braintenance.blogspot.hu/2010/04/braintenance-tom-swifties-guaranteed-to.html#.WYmpbNJJbDc> [Lementve: 2017.08.08]
 Toqu'en tête = http://www.toquentete.net/derhu_b20031220_omelette_tragique.php
 Tortuga = <http://tortuga.usebynet.com/convergeH.html>
 Tripod = http://members.tripod.com/~Ivan_N/proverbes.htm
 Tum Sally = <http://www.lyricsreg.com/lyrics/tum+sally/Vir%E9+Crunk/>
 Twitter = <https://twitter.com/daeniperera/status/641257165634805760>
 U-blog = <http://www.u-blog.net>
 Une bulle = <http://www.unebulleenplus.fr/index.php?section=pressbook2>
 Vagabondes = http://penseesvagabondes.hautetfort.com/archive/2005/07/01/l_avenir_appartient_a_ceux_qui_se_levent_tot.html
 Wanadoo = http://wanadoo/nanoux/lame_brisee/proverbes.htm
 Wer weiß was = www.wer-weiss-was.de/theme174/article91882.html
 Wikipedia = http://fr.wikipedia.org/wiki/Faux_proverbe

1. SZ. MELLÉKLET

AZ ÖT VIZSGÁLT NYELVBEN LEGGYAKRABBAN FERDÍTETT KÖZMONDÁS VIZUÁLIS ÁBRÁZOLÁSA

a. Magyar: *Addig jár a korsó a kútra, (a)míg el nem törik.*

1. kép. Forrás: <http://www.demotivalo.com>

2. kép. Forrás: <http://trollfesz.hu/fun/135034>

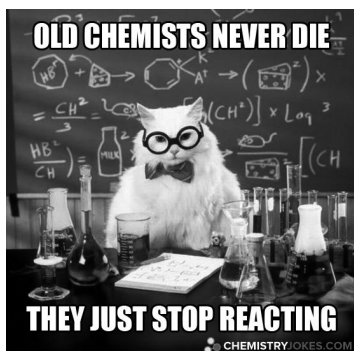

3. kép. Forrás: <http://nemkutya.com/like/84994>

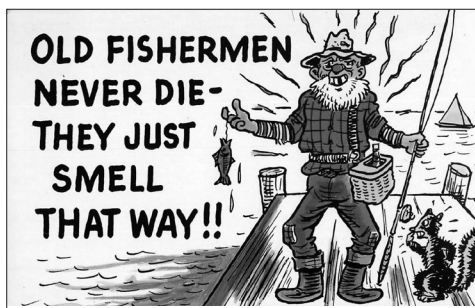

4. kép. Forrás: <http://memegenerator.net/img/instances/32856979/addig-jr-a-trik-korsra-amg-kt.jpg>

b. Angol: *Old soldiers never die (, they simply fade away)*

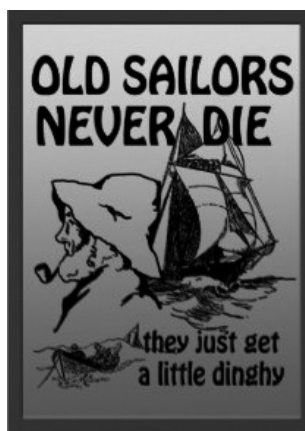
5. kép. Forrás: <http://www.chemistryjokes.com/jokes/old-chemists-never-die/>

6. kép. Forrás: <https://www.ebay.com/itm/Comic-Postcard-Fishing-Humor-Old-Fishermen-Never-Die-They-Just-Smell-That-Way-/142101811218>

7. kép. Forrás: <https://www.redbubble.com/people/bitsnbobs/works/15342955-old-musicians-never-die-they-just-decompose-funny-t-shirt?p=laptop-sleeve>

8. kép. Forrás: <https://www.zazzle.com/old+sailors+never+die+gifts>

9. kép. Forrás: <https://twitter.com/oldneverdie>

c. Német: *Morgenstunde hat Gold im Munde*

10. kép. Forrás: <https://dasauge.de/-dagmar-gebert/illustrationen-in-bleistift-und-digi/d>

11. kép. Forrás: <https://www.amazon.de/K%C3%BChlschrankmagnet-Magnet-Morgenstund-Blei-Arsch/dp/B0053XYZRS>

12. kép. Forrás: <http://mademyday.com/21212>

13. kép. Forrás: <http://www.hausfrauenseite.de/sprueche/>

14. kép. Forrás: <http://www.nexur.org/morgenstund-hat-gold-im-mund.html/>

d. Francia: *Qui vole un œuf vole un bœuf*

15. k p. Forrás: <http://www.gdblog.info/article-qui-vole-un-oeuf-croise-un-boeuf-110062612.html>

16. k p. Forrás: <http://noprincipioeraoovo.blogspot.hu/2013/06/>

17. k p. Forrás: https://www.google.hu/search?q=Qui+vole+un+%C5%93uf+vole+un+b%C5%93uf&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewjOq6qG1bbWAhUHWxoKHZ4MBo8Q_AUICigB&biw=1280&bih=864#imgcr=wzF9AjOEGQMntM

18. k p. Forrás: <https://www.spreadshirt.fr/qui+vole+un+oeuf-A112730065>

е. Orosz: *Чем дальше в лес, тем больше дров*

19. kép. Forrás: <https://demotivators.to/p/82406/devushki-pomnite-chem-dalshe-v-les-tem-menshe-veroyatnost-chno-na-shashlyiki.htm>

20. kép. Forrás: <http://atkritka.com/195376/>

21. kép. Forrás: <https://demotivators.to/p/767459/chem-dalshe-v-les-tem-tretij-lishnij.htm>

22. kép. Forrás: https://pikabu.ru/story/kommentariy_dnya_2984033

2. SZ. MELLÉKLET

MIND AZ ÖT NYELVBEN SZEREPLŐ ANTIPROVERBIUMOK

2.1. *Amit holnap is megtehetsz, ne tedd meg ma! / Amit ma megtehetsz, azt holnap is megteheted*

a. **Magyar:** *Amit holnap is megtehetsz, ne tedd meg ma! / Amit ma megtehetsz, azt holnap is megteheted*

23. kép. Forrás: <http://eletvaltok.com/eletvalto-videok/amit-ma-megtehetsz-ne-halaszd-holnapra-video-3/>

b. Angol: *Don't do today what you can put off until tomorrow; Never do today what can be done tomorrow*

24. kép. Forrás: <http://whisper.sh/whisper/0503d99892b9719240110891e27b12b727991/Dont-do-today-what-you-can-put-off-until-tomorrow->

c. **Német:** *Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht erst morgen. / Was du heute kannst besorgen, das verschiebe ruhig morgen*

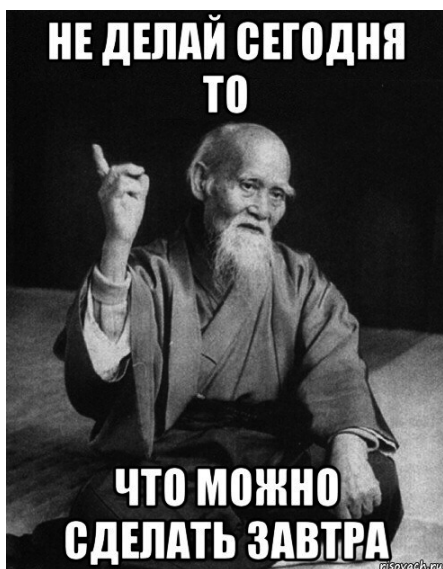
25. kép. Forrás: <https://shop.spreadshirt.de/knuddels/>

d. Francia: *Ne remets pas à demain ce que tu peux faire après-demain*

26. kép. Forrás: <http://slideplayer.fr/slide/5471148/17/images/23/ce+que+tu+peux+faire+apr%C3%A8s-demain..jpg>

e. Orosz: *Не делай сегодня то, что можно сделать завтра*

27. kép. Forrás: <http://risovach.ru/kartinka/9696069>

28. kép. Forrás: <http://allfun.md/article/1076>

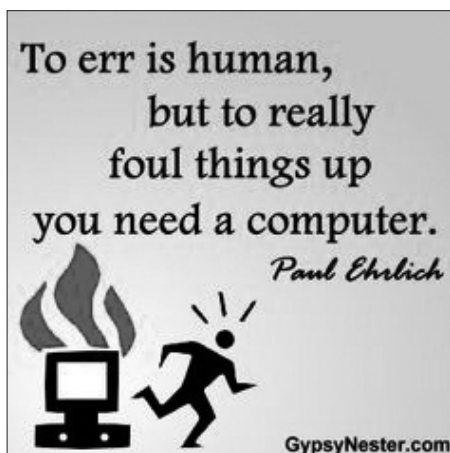
2.2. Tévedni emberi dolog, de igazán összekutyulni valamit csak számítógéppel lehet

a. Magyar

29. kép. Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/304837468500231329/>

b. Angol: *To err is human – to totally muck things up needs a computer*

30. kép. Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/68961438016411443/>

31. kép. Forrás: <https://quoteinvestigator.com/2010/12/07/foul-computer/>

c. Német: *Irren ist menschlich, aber für das totale Chaos braucht man einen Computer*

32. kép. Forrás: <https://www.spreadshirt.de/computer-irren+ist+menschlich+svg+t-shirts-A25170546>

33. kép. Forrás: <http://gb-pics24.com/view/24355/>

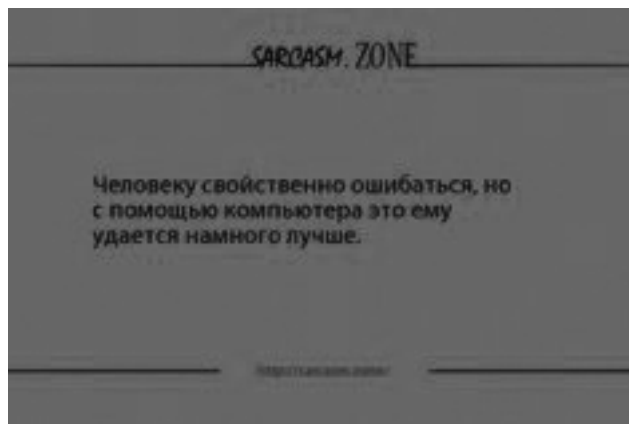
d. Francia: *L'erreur est humaine, mais un véritable désastre nécessite un ordinateur*

Vu sur LaMaghrebine.com

L'erreur est
humaine, mais
un véritable
désastre
nécessite un
ordinateur.

34. kép. Forrás: <http://proverbe.lamaghrebine.com/wp-content/uploads/2016/05/3854-l-erreur-est-humaine-2C-mais-un-veritable-desastre-necessite-un-ordinateur-.jpg>

e. Orosz: *Человеку свойственно ошибаться, но с помощью компьютера это ему удается намного лучше*

35. kép. Forrás : <https://hu.pinterest.com/pin/412431278352878615/>

3. SZ. MELLÉKLET

MIND AZ ÖT NYELVBEN SZEREPLŐ WELLERIZMUS: *TÉVEDNI EMBERI DOLOG, SZÓLT A SÜNDISZNÓ, ÉS LEMÁSZOTT A GYÖKÉRKEFÉRŐL*

a. Magyar: *Tévedni emberi dolog, szólt a sündisznó, és lemászott a gyökérkeféről*

36. kép. Forrás: <http://kecskefeszek.net/vicces-kep/vicces-rajzok/tevedni-emberi-dolog.html>

37. kép. Forrás: http://demote.blog.hu/2011/10/27/tevedni_emberi_dolog_9

b. Angol: *“Everyone makes mistakes,” said the hedgehog after trying to mount the hairbrush*

38. kép. Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/524739794053947026/>

39. kép. Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/349169777344036212/>

40. kép. Forrás: <https://hu.pinterest.com/laneylemon/all-things-hedgehog/>

c. Német: *“Irren ist menschlich,” sagte der Igel, da sprang er von der Haarbürste*

41. kép. Forrás: <http://de.bigpoint.com/darkorbit/board/threads/jetzt-mittlerweile-ba-rescueknight.4194/>

d. Francia: *Tout le monde peut se tromper, dit le hérisson (confus) en descendant d'une [de la] brosse (à chaussure/à habits/à cheveux)*

42. kép. Forrás: <http://deco-jardin.journaldesfemmes.com/forum/affich-1091988-comment-se-reproduisent-les-herissons>

e. Orosz: «Как обманчива внешность», – сказал еж, слезая со щетки

43. kép. Forrás: <https://demotivators.to/p/271101/nu-zdravstvuj.htm>

44. kép. Forrás: <https://ok.ru/smeytesnazdorovye/topic/66945192367575>

45. kép. Forrás: <http://atkritka.com/367512/>

A TINTA Könyvkiadó kiadványai
megrendelhetők az alábbi címen:
TINTA Könyvkiadó
1116 Budapest, Kiskőrös u. 10.
Tel.: (1) 371 05 01; Fax: (1) 371 05 02
E-mail: info@tintakiado.hu
www.tintakiado.hu

Nyomdai kivitelezés: Vareg Hungary Kft.
Felelős vezető: Egyed Márton ügyvezető igazgató